

2025-01

jaargang 56
nummer 1
februari 2025

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Sinds 1856

De Vrijdenker

**Stine
Jensen**

**Religieus
onderwijs**

**Cultuur is
een Kapsalon**

**Alternatieve
neppers**

PODCASTS

Podcasts van De Vrije Gedachte over diverse onderwerpen worden verzorgd door bestuursleden Bart Collard en Floris van den Berg.

Ook bestuurslid Stanley Bakker verzorgt podcasts, samen met Teun de Jong; deze dragen de titel "Kritisch bekeken" en hebben kwakzalverij in de breedste zin van het woord als onderwerp.

De programma's zijn op YouTube, dus met video, te bekijken via:

<https://www.youtube.com/@verenigingdevrijegedachte4805/videos>

Tevens zijn de podcasts van Floris en Bart op Spotify te beluisteren via:

<https://open.spotify.com/show/6J0uDTp0PT06qrumVR1DZQ?si=e514d8d-cdb31426d>

of: <https://spoti.fi/3ZymQCb>

Als u zich 'abonneert' op de podcasts en deze 'volgt' via deze kanalen en tevens 'likes' uitdeelt zullen de podcasts sneller gevonden worden, ook door niet-leden. Zo kunt u helpen om de boodschap van DVG verder en sneller te verspreiden buiten onze vereniging.

WEBSITE

Op onze website devrijegedachte.nl schrijft kandidaat-bestuurslid Martin Harlaar een serie artikelen waarin hij uiteenzet wat hij als gevaren van de genderideologie beschouwt.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl

Bezoek onze Facebook-pagina
De Vrije Gedachte

COVER: Foto's van René van Elst van de Atheïsmedag op 7 dec. 2024.
Voorkant: Stine Jensen ontvangt van Floris van den Berg een aandenken aan haar uitroeping tot Atheïst van het Jaar 2024.
Achterkant: Presentator Willem Vermaat krijgt alles van de zaal gedaan.
Een rij vrijdenkers en atheïsten van het jaar: Dirk Verhofstadt, Floris van den Berg, Hans de Vries, Paul Cliteur, Stine Jensen, Johan Braeckman, Keyvan Shahbazi en Anton van Hooff.

De Vrijdenker

jaargang 56 • nummer 1 • februari 2025

INHOUD

Titel	Auteur	Pag.
• DVG op het WWW	Redactie	cover
• Informatie De Vrije Gedachte / Colofon De Vrijdenker	Bestuur/Redactie	2
• De Vrijdenker, analyse van een maandblad	Enno Nuy	3
• Religieus onderwijs past niet in een liberaal land	Floris van den Berg	5
• Alternatieve neppers	Stanley Bakker	6
• Reactie op Enno Nuys reactie op mijn artikel	Jeroen Janssen	7
• Vrijdenkerspenning voor Bert Gasenbeek	Floris van den Berg	8
• De noodzaak van moreel esperanto	Paul Cliteur	8
• Taboe op islamkritiek is het einde van de vooruitgang	Bart Collard	10
• Anne Provoost over de 'Religiometer'	René van Elst	11
• Voor een morele wissel	Anton van Hooff	12
• God blijft dood. Leuker kan ik het niet maken	Stine Jensen	13
• God is niet dood	Leo Lichteberg	15
• Religie op de beklagdenbank - boekbespreking van <i>Mantel van angst</i> van Inge Bosscha	René van Elst	17
• Laudatio voor Stine Jensen als Atheïst van het Jaar 2024	Floris van den Berg	20
• Speech na uitroeping tot Atheïst van het Jaar 2024	Stine Jensen	22
• Cultuur is een kapsalonm (met knoflooksaus en zonder ui, graag)	Matthew de Roode	24
• Bethlehem of Nazareth?	Jan Willem Nienhuys	26
• Knielen op een bed kokosvezels	Anton van Hooff	28
• Welke prijs bent u bereid te betalen voor het vrije woord?	Keyvan Shahbazi	30
• Tref religie onder de gordel	Anton van Hooff	31
• Lhbtqia+: een fictieve gemeenschap met een enorme invloed, tot in het klaslokaal	Martin Harlaar	32
• "Goed kauwe, dat het eten gelijkmatig in je bloed komp"	Matthew de Roode	34
• Deus ex machina	Enno Nuy	37
• Richard Dawkins' stilte getuigt van probleem met islam	Bart Collard	38
• Werelds Nieuws	René van Elst	39
• Kirill, de Russische oorlogspatriarch	Anton van Hooff	42
• Aanwijzingen voor auteurs	Redactie	43
• Auteurs van dit nummer	Redactie	44

Algemene Ledenvergadering

Eerder hebben wij een extra Algemene Ledenvergadering over de financiën aangekondigd, die online zou plaatsvinden, maar die wij hebben moeten uitstellen. Gezien het extra werk door de gemelde noodzakelijke overstap naar een ander accounting-systeem en het aansluitende extra overleg met de kascommissie hebben wij besloten e.e.a. aan de leden voor te leggen tijdens de eerstkomende reguliere ledenvergadering. Die hebben wij nu bepaald op zaterdag 10 mei 2025. Graag zien wij u dan weer. Nadere informatie volgt.

Bestuur De Vrije Gedachte

INFORMATIE

De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte is opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Bestuur:

Stanley Bakker - penningmeester/ledenadministrateur
Floris van den Berg - voorzitter
Bart Collard - secretaris
Willem Vermaat

Postadres en telefoonnummer:

De Vrije Gedachte
Postbus 60278
1320 AH Almere
tel. 06-28301336

E-mail:

bart.collard@outlook.com

IBAN:

NL15INGB0000274551

Leden- en abonnementsadministratie:

ledenadministratie@devrijegedachte.nl
Postadres en telefoon: zie hiernaast

Lidmaatschap / abonnement De Vrijdenker:

Zie "Kosten" hieronder in het Colofon van dit blad

Internet:

- Website: devrijegedachte.nl
- YouTube-kanaal: Vereniging DeVrijeGedachte
- Facebook-pagina: De Vrije Gedachte

Bakker - Vermaat - Collard - Van den Berg

COLOFON

De Vrijdenker

De Vrijdenker is een tien maal per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte.

Redactie:

René van Elst – hoofd- en eindredacteur, opmaker
Maarten Gorter – coördinator
Anton van Hooff
Hans de Vries

Postadres en telefoon:

zie hierboven bij de informatie over DVG

E-mail:

redactie@devrijegedachte.nl

Website:

zie hierboven bij de informatie over DVG

(Leden- en) abonnementsadministratie:

Zie hierboven bij de informatie over DVG

Kosten (ingegaan 2018):

- Lidmaatschap met abonnement € 62,— p.j.
- Lidmaatschap zonder abonnement € 30,— p.j.
- Abonnement € 36,— p.j.
- Student-lidmaatschap (t/m 25 jaar)
met abonnement € 30,— p.j.
Zie ook de aanbieding onderaan!
- Prijs losse nummers € 3,50

Kopij:

Reacties en nieuwe bijdragen, die betrekking hebben op het vrijdenken, worden zeer op prijs gesteld. A.u.b. digitaal aanleveren. Zie de aanwijzingen achterin dit blad.

Druk:

Drukkerij Image Team Eemnes
ISSN: 1872-1478

Disclaimer: De Redactie van De Vrijdenker wijst erop dat door auteurs verkondigde meningen niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte en/of de Redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

VOORDEELAANBIEDING VOOR JONGEREN

Ben je atheïst (of denk je erover om het te worden) en jonger dan 25 jaar, profiteer dan van ons aanbod.

Als je je aanmeldt als nieuw lid dan krijg je een heel jaar lang 50% korting op De Vrijdenker. Je betaalt dan dus geen € 30,- maar slechts € 15,- voor 10 nummers!

Meld je aan op de site www.devrijegedachte.nl of via info@devrijegedachte.nl en vergeet niet je geboortedatum te vermelden.

De Vrijdenker, analyse van een maandblad

door **Enno Nuy**

Een auteur, een lezer, een criticus

Ik ben inmiddels al heel wat jaren geabonneerd op De Vrijdenker en stuur zo af en toe een artikel of een boekbespreking in, ik heb er zelfs enige tijd zelf medewerking aan verleend, eerst als redacteur, later als hoofdredacteur. En weet dus uit ervaring hoe moeilijk het is om de uitstraling van zo'n blad bij te sturen, laat staan je schrijverskorps uit te breiden, te verjongen en nieuwe lezers aan te trekken. Eigenlijk is mijn kritiek op het blad in al die jaren nauwelijks veranderd: het is nog steeds een saai blad dat nauwelijks tot de verbeelding spreekt, veel verder dan preken voor eigen parochie komen we niet. Ik besloot een poging tot analyse te doen en baseer me daarbij op De Vrijdenkers die verschenen in de periode september 2021 tot en met december 2024. Hieronder vindt u de resultaten van die analyse.

Maar laat ik vooropstellen dat u in deze analyse van alles mag lezen maar niet enige vorm van kritiek op de zittende redactie. Die doet gewoon uitstekend werk en tien keer per jaar ligt er toch maar weer een nieuwe versie in de bus. Heel even zelfs in full colour! En dit verenigingsblad moet dan ook vooral blijven voortbestaan; als je je zou beperken tot een website haal je het verband uit de vereniging en blijft er niets over dan los zand. Dit artikel is dus een stevig pleidooi ten gunste van De Vrijdenker en tevens een moment om met suggesties ter verbetering te komen.

Onderzoeksopzet

Eerst maar eens de analyse, die is gebaseerd op een spreadsheet dat ik de redactie ter beschikking heb gesteld. De onderzoeksperiode betreft dus 34 edities over 3 jaar en 3 maanden. In totaal verschenen er in die periode 374 artikelen, bijgeschreven door 63 auteurs. De gemiddelde leeftijd van die auteurs is 62,5 jaar en in totaal waren er 4 bijdragen door vrouwelijke auteurs. De vrijdenkerij is dus een speeltje van de witte oude man, waarvan de gemiddelde leeftijd van de zestigplusser op 72,5 jaar ligt. Van die 63 auteurs zijn er slechts 10 jonger dan 50 jaar.

Ik heb de bijdragen gerangschikt in 5 categorieën: historische beschouwingen, niet directe vrijdenkersthema's, duidelijke vrijdenkersthema's, boekbesprekingen en niet relevante thema's.

Bij het criterium duidelijke vrijdenkersthema's heb ik vooral gekeken naar religiekritiek. Daarnaast zijn er dus legio thema's die daar niet direct onder vallen maar die je toch wel als enigszins relevant voor de vrijdenkerij kunt beschouwen. Dan zijn er thema's, ik noemde ze niet relevant, die wel actueel zijn maar bepaald geen direct verband met vrijdenkerij hebben. Denk hierbij aan klimaat, woke, complottheorieën, AI enzovoort.

De analyse

We zien dan dat tussen de 25 en 33% van de artikelen historische beschouwingen betreft. Zeer opvallend was de

excessieve aandacht voor Moleschott die leefde in de 19de eeuw. Dat je daar eens een artikel aan besteedt, lijkt me te rechtvaardigen maar De Vrijdenker besteedde maar liefst 8 artikelen, en bepaald niet de kortste, aan deze historische figuur. Ik wil mezelf niet uitroepen tot de gemiddelde Vrijdenker-lezer maar ik heb totaal geen belangstelling voor een dergelijke uitgebreide behandeling. Ook Constandse en Multatuli keren graag en gretig terug in onze artikelen. En ook Teilhard de Chardin (who cares?) mocht zich in zeer ruime belangstelling verheugen. Ik weet niet hoe u dit beleeft maar ik heb niet het gevoel dat we met zoveel aandacht voor het verre verleden een jonger publiek aan ons zullen weten te binden.

Verder zien we dat tot 41% van de artikelen over duidelijke Vrijdenkersthema's gaan terwijl tot 26% van de artikelen over niet direct Vrijdenkersthema's gaan. Me dunkt, de vrijdenker komt hier wel aan zijn trekken. En

bedenk daarbij dat tot 13% van de artikelen boekbesprekingen betreft en je mag er gevoeglijk van uit gaan dat de redactie alleen boekbesprekingen plaatst waarvan de relatie tot het vrijdenken onbetwist zal zijn.

Dit alles zegt natuurlijk helemaal niets over de kwaliteit van de artikelen. Het zou interessant zijn als een student hier eens onderzoek naar zou willen doen, bijvoorbeeld door middel van een lezersonderzoek. Ofschoon ik persoonlijk wel mijn opvattingen heb, ga ik hier geen uitspraken doen over de kwaliteit van de diverse Vrijdenkersartikelen.

Ook opvallend is dat circa 40% van de artikelen geschreven werd door bestuurs- of redactieleden. Is dat een probleem? Het lijkt me niet. Stel je voor dat ze dat in veel mindere mate zouden doen, dan zou het blad substantieel dunner worden. Veel van hun bijdragen betreffen overigens historische beschouwingen. Ik heb de verschillende onderzoeksresultaten hieronder in het kort samengevat.

De resultaten

Totaal aantal artikelen	374	
Totaal aantal auteurs	63	
Totaal aantal auteurs	51	*
Aantal vrouwelijke auteurs	4	6%
* gecorrigeerd voor 12 auteurs waarvan de leeftijd niet bekend is		
Aantal auteurs < 30 jaar	3	5%
Aantal auteurs > 30 < 50 jaar	7	13%
Aantal auteurs > 50 < 60 jaar	9	18%
Aantal auteurs > 60 jaar	32	64%
Totaal aantal auteurs	51	
Gemiddelde leeftijd auteurs	62,52	jaar
Gemiddelde leeftijd 60+er	72,5	jaar
Het aantal historische beschouwingen varieert van	25%	tot 33%
Het aantal boekbesprekingen varieert van	7%	tot 13%
Het aantal typische vrijdenkersthema's varieert van	23%	tot 41%
Het aantal niet-direct-Vrijdenkersthema's varieert van	3%	tot 26%
Het aantal niet-Vrijdenkersthema's varieert van	7%	tot 22%

Samenvattend

kunnen we stellen dat de Vrijdenkerij anno 2024 een zaak is van de oude witte man. Ik weet het natuurlijk niet zeker maar het zou maar zo kunnen dat de gemiddelde Vrijdenker-auteur tamelijk precies samenvalt met de gemiddelde Vrijdenker-lezer. Als we deze trend niet ombuigen, dan lijkt de Vrijdenkerij mij ten dode opgeschreven. En het is natuurlijk extreem teleurstellend dat slechts 4 van de 361 artikelen werden geschreven door een vrouw. Gegevens over diversiteit staan mij niet ter beschikking maar ik vrees dat we met een gerust hart kunnen beweren dat ook dat bitter tegenvalt. Die leeftijdsopbouw is uiteraard onmiddellijk terug te vinden in de aard en inhoud van de afzonderlijke artikelen met een duidelijke voorkeur voor historische beschouwingen.

Waar willen we naar toe?

Meer diversiteit in alle opzichten: we moeten meer jongeren en vooral ook meer vrouwen aantrekken. Hoe doe je zo iets? Eerlijk gezegd weet ik dat niet, want het is ook niet eenvoudig. Misschien moet je heel gericht vrouwen en jongeren benaderen en uitnodigen een bijdrage aan het blad te leveren. Misschien zou je jongerenafdelingen van politieke partijen kunnen benaderen. Of scholieren. Maar de eerlijkheid gebiedt te zeggen dat als je ze een paar Vrijdenker-edities laat zien, hun eventuele animo als sneeuw voor de zon zal verdwijnen.

Het blad zal dus ook sexyer moeten worden en meer aansluiting moeten zien te vinden bij de leefwereld van jongeren en vrouwen. Een van de mogelijkheden is een aantal thema's benoemen die de Vrijdenkerij voor belangrijk houdt, thema's waarop je ook je positie als Vrijdenker kunt bepalen. Religieekritiek is dan veel minder relevant. Veeler gaat het dan om het zo onbevooroordeeld mogelijk benaderen van een moderniteit. Laat ik enkele voorbeelden noemen: Politiek en Moraliteit, Israël en Palestina, Klimaatproblematiek, Genderproblematiek, Woke, Complottheorieën en desinformatie, AI, Slavernij en kolonialisme, Integratie en asiel, Zelfbeschikking, Man-vrouw-verhouding. Enkele van deze thema's vinden we al terug in de lijst met artikelen, het is dus niet zo dat dit een geheel onontgonnen gebied is, gelukkig maar.

Tot slot

Zelf ben ik van het jaar 1950 en behoor dus nadrukkelijk tot die witte oude man. Ik ben dan ook niet de eerst aangewezen om suggesties te doen over de noodzakelijke verjonging en diversificatie van De Vrije Gedachte. Maar we moeten wel iets ondernemen. We hoeven die oude knarren niet allemaal af te schrijven maar we moeten toch echt plaats maken voor jongeren en vrouwen. Kortom: doe iets!

["foto's" gegenereerd met Photoshop a.i.]

Op 27 december plaatste De Telegraaf in de rubriek 'De Kwestie' opnieuw (zie ook #2024-09) een skep-tisch stuk van onze voorzitter Floris van den Berg, dat hieronder - met toestemming van de krant - gerepro-duceerd staat. Een mooi voorbeeld van hoe wij onze vereniging meer bekendheid kunnen geven.

OPINIE Floris van den Berg

Religieus onderwijs past niet in een liberaal land

Net als politieke voorkeur dient religie een autonome individuele keuze te zijn. Net als ouders hun kinderen niet naar een school met een specifieke politieke kleur sturen en hun kinderen niet labelen als bijvoorbeeld VVD-kind of GroenLinks-baby, zo dienen kinderen ook vrij van religie te zijn. Ouders hebben misschien een religie en hebben de vrijheid om religieus te zijn, maar ze moeten hun eigen kinderen vrij laten van religie en hun kinderen niet initiëren in een religie (en al helemaal niet besnijden). Kinderen zijn niet het eigendom van hun ouders. Kinderen moeten reële keuzemogelijkheden hebben om een goed geïnformeerde levensbeschouwelijke en politieke keuzes te maken.

Geen keuzemogelijkheid

Liberaal politicus Dilan Yeşilgöz doet een goede voorzet om de vrijheid onderdrukkende invloed van religie op de samenleving te bekritisieren. Filosoof Stine Jensen doet er in haar recent verschenen pamflet *Godde-loos* nog een schep bovenop door te pleiten voor afschaffing van religieuze scholen (art. 23 Grondwet). Columniste Aylin Bilic bepleit hetzelfde, om te voorkomen dat een nieuwe islamitische zuil ontstaat die de vrije samenleving bestrijdt. Schrijver Lale Gül laat in haar werk zien hoe benauwend, onderdrukkend en gewelddadig haar islamitische opvoeding is geweest. Ook in Nederland is er voor veel kinderen van religieuze ouders geen keuzemogelijk-

Weg met al het religieus onderwijs, ook de weekendscholen, bepleit Floris van den Berg. De filosoof vindt dat VVD-leider Dilan Yeşilgöz een juist signaal heeft afgegeven om de invloed van religie op de samenleving te bekritisieren. „Vrijheid moet van iedereen zijn, ook als je toevallig conservatieve religieuze ouders hebt.”

heid om niet-religieus te zijn.

Om vreedzaam met elkaar samen te leven is het noodzakelijk om een minimale set aan gedeelde normen en waarden te hebben, zoals dat je meningsverschillen met woorden uitvecht en niet met geweld. Wanneer in de samenleving er grote groepen mensen zijn die de uitgangspunten van de liberale democratie niet delen, dan is er sprake van een potentieel ontwrichtende situatie. Integratie in een open samenleving is niet alleen een zaak voor immigranten, maar voor alle mensen die de basale liberale democratische waarden niet accepteren, dus ook orthodoxe gelovigen van allerlei religies, zoals refo's, orthodoxe

Joden. Het door links bejubelde multiculturalisme meent dat het onnodig is om eisen te stellen aan democratisch burgerschap, zoals vrijheid van expressie en vrouwen- en homorechten. Religieuze scholen zijn lang niet altijd bevorderend voor democratisch burgerschap met acceptatie van gelijkheid van alle mensen.

Yeşilgöz pakt de liberale handschoen op met haar pleidooi voor een sterk secularisme en het terugdringen van de invloed van religie op de maatschappij. Haar pleidooi is op te vatten als een pleidooi voor liberaal democratisch bur-

gerschap. Zonder basale gedeelde waarden is het moeilijk samen leven. Religie is dikwijls een splijtzwam in de samenleving en botst nogal eens met liberale waarden. Om als open samenleving te zorgen dat we allemaal de kennis van de liberale democratie hebben en de basale normen en waarden zijn bijgebracht, is het essentieel om algemeen seculier onderwijs te hebben en geen onderwijs op religieuze gronden. Dat veel orthodox religieuze ouders hun kinderen op religieuze weekendscholen doen - waar hen waarden worden bijgebracht die haaks staan op de liberale waarden en kennis die conflicteert met wetenschappelijke kennis - is schadelijk voor de vrije ontplooiing van kinderen en ondermijnend voor liberaal burgerschap. Kritiek op religie gaat over het opkomen voor vrijheid en het verdedigen van de open samenleving.

Vrijheid van iedereen

Een liberale samenleving waarbij de vrijheid van het individu centraal staat, heeft de plicht te zorgen dat kinderen vrij zijn van religie. De overheid moet opkomen voor de vrijheid van iedereen, ook als je toevallig conservatief religieuze ouders hebt moet je de vrijheid hebben zelfstandig keuzes te kunnen maken. Weg dus met al het religieus onderwijs, ook de weekendscholen. Niet alleen in Nederland, maar wereldwijd.

Floris van den Berg is filosoof en voorzitter van atheïstisch-humanistische vereniging De Vrije Gedachte.

FOTO THIJS ROOIMANS

ALTERNATIEVE NEPPERS

door **Stanley Bakker**

Het zal u verbazen, evenals het mij enorm verbaast. Sinds Corona heeft de 'alternatieve mens' ineens een enorme behoefte gekregen aan 'wetenschappelijk onderzoek' en 'kritisch denken'!

Waar komt die plotselinge ommekeer vandaan? Vóór Corona waren deze begrippen namelijk een vloek in het alternatieve circuit. Blind vertrouwen en geloven waren voor alternatievelingen meer dan genoeg.

U kent ze vast wel, van die lieve en vooral altijd begripvolle alternatieve mensen. Deze personen voelden vaak al van kinds af aan dat ze anders waren dan anderen. En dat klopt!

Zoals die buurvrouw die zich, na haar traumatische scheiding, heeft gespecialiseerd in Reiki. Dat is op een uitermate geheimzinnige manier met je handen allerlei kwalen genezen. Niet alleen lichamelijke kwalen maar ook allerlei geestelijke problemen kunnen hiermee verholpen worden. Behalve botbreuken. Vraag maar eens hoe ze daarmee omgaan.

Die gekke tante die na een persoonlijke crisis op een cursus klankschaaltherapie ging. Dat is ritmisch op schaaltes tikken waardoor mensen op wonderbaarlijke wijze genezen. Het zal u vast niet verrassen maar ook hiermee kan men alle kwalen genezen. Want alles is energie en resoneert!

Een introverte groene thee drinkende collega die naast het saaie werk op de administratieafdeling in zijn vrije tijd aan familieopstellingen doet. Dat is een soort groepstherapie waarbij je met wildvreemde personen een toneelstukje speelt. Men noemt het in de theaterwereld wel 'method acting'. Dit door de zogenaamde therapeut georkestreerde toneelstukje resulteert altijd in veel gejank en veel geknuffel.

Je hysterische nichtje, dat, na haar burn-out, zich heeft verloren in NLP-trainingen. Dankzij deze trainingen heeft ze ineens een nieuw verworven zelfverzekerdheid. En in haar gesprekken houdt ze heel serieus je oogbewegingen in de gaten en zit ze continu je lichaamsbewegingen na te doen. Natuurlijk kan zij nu ook ineens trauma's behandelen want ze is nu bekend met de enorme kracht van hypnose.

De schoonheidsspecialiste van je vrouw blijkt tegen-

[beeld gegenereerd met Photoshop a.i.]

woordig ook voetreflextherapie aan te bieden. Dat is een voetmassage waarbij je maar moet geloven dat er op je voet plekje's zitten die in contact staan met je organen. Superhandig natuurlijk, want naast een paar mooie nagels ben je tevens na een extra uurtje ook van je hardnekkige hernia en hoofdpijnen verlost. Ik ben wel benieuwd welk orgaan beschadigd raakt als ik per ongeluk op een legoblokje sta.

Een kennis die naalden heeft leren steken op heel speciale mysterieuze plekje's van mensen en dieren (zogenaamde acupunctuur). Dit schijnt goed te werken als pijnbestrijding, alleen prefereren de meeste mensen bij het trekken van een verstandskies toch een echte

verdoving in plaats van een aantal naalden in hun nek.

Een oude vriend die sinds kort enorm succesvol is. Na een kort gesprekje blijkt deze in de ban te zijn van een Multi Level Marketing bedrijfje. En omdat jij een toffe vriend (geldbron) bent wil hij je best wel wat dozen met voedingssupplementen verkopen. Want dat is goed voor je gezondheid (lees: goed voor de nieuwe inkomsten voor je 'vriend'). Iedereen leeft per slot van rekening tegenwoordig zo ontzettend ongezond en extra vitamines zijn absoluut noodzakelijk.

Naast de voedingssupplementen-business heb je ook nog handelaren in suikerwater. O ja, dat noemen ze homeopathische middelen, die worden voorgeschreven door zogenaamd 'afgestudeerde' homeopaten. Hoe moeilijk kan die studie nou in godsnaam zijn? Beetje water, wat suiker, wat andere rommel erin en dan beetje schudden en het is klaar. Je snapt het niet maar zelfs je eigen apotheek verkoopt die dure rotzooi! Verdient lekker. Deze middeljes kunnen helpen of bijdragen aan een betere gezondheid zeggen ze. Tip: een uurtje buiten wandelen heeft hetzelfde effect en kost helemaal niks.

De lijst met onzinnige alternatieve behandelwijzen, zelfbenoemde therapeuten en middeljes is vandaag de dag haast niet meer te volgen en bij te houden. Continu ontstaan er weer allerlei nieuwe alternatieve varianten, echter allemaal gebaseerd op dezelfde fantasievolle en onbewezen flauwekul.

Alle bovengenoemde 'alternatieve' personen hebben zich tijdens hun zogenaamde post-HBO opleidingen (lees:

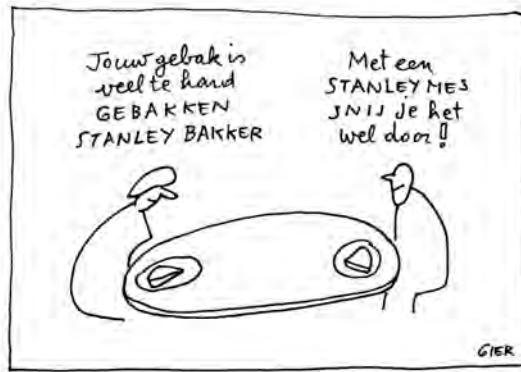

aanwezigheids cursussen) nooit – maar dan ook nooit – bekommerd om enig wetenschappelijk onderzoek of bewijs. Nooit zijn ze kritisch geweest ten opzichte van hun amateuristische, onbewezen therapieën en kwakzalfmiddeltjes.

Wetenschappelijk onderzoek of bewijs voor hun onbewezen praktijken was en is totaal niet nodig. Vroeg je of ze weleens kritisch hadden nagedacht over hetgeen waar ze nou eigenlijk mee bezig waren dan voelde men zich diep en diep beledigd en wie was jij dan wel om hen om enig wetenschappelijk bewijs te vragen!

Tijdens de aanwezigheids cursussen, welke al snel een paar duizend euro kosten voor een paar gezellige weken, leert men al snel om de reguliere sector te verafschuwen. Alles in de reguliere sector moet namelijk 'evidence-based' zijn. Bah. Ook gebruikt men in de reguliere sector daarvoor wetenschappelijk onderzoek. Maar onderzoek dat is toch erg moeilijk? Dat is toch iets met statistiek? Nogal logisch dat de alternatieve sector daar dus niks mee heeft en dat niet opneemt in het cursusprogramma. Er zou dan namelijk niemand slagen.

Maar als het gaat om hun eigen nepbehandelingen, neppilletjes en nepbrouwseltjes dan moeten ze heel hard lachen als je vraagt naar onderliggend 'evidence-based' onderzoek. Blind geloven en anekdotes zijn voor hen meer dan voldoende bewijs om hun altijd succesvolle be-

handelingen en pilletjes mee te onderbouwen.

Maar toen kwam Corona. Een virus waar ze net als menig ander totaal niet bekend mee waren. In tegenstelling tot de alternatieve sector kwam de reguliere sector al vrij snel met een oplossing, ook wetenschappelijk onderbouwd, namelijk het Coronavaccin. Dit kon de alternatieve sector niet bevatten, dat er al zo snel een werkend vaccin kwam, zelfs meerdere. Dat kon toch helemaal niet waar zijn!

Kloppen die wetenschappelijke onderzoeken wel? Denken we en zijn we wel kritisch genoeg? Kortom, volgens de alternatievelingen moeten er hier echt wel onverklaarbare, onzichtbare en duistere elementen en machten in het spel zijn.

Men kan zich afvragen waarom de alternatieve mens nu problemen ervaart met zogenaamde onverklaarbare, onzichtbare en duistere elementen? Deze duistere elementen zijn toch de grondbeginselen waarop de gehele alternatieve sector op is gebaseerd? Als men nu sluitend en overtuigend wetenschappelijk bewijs nodig heeft om te kunnen geloven dat het Coronavaccin werkt, zal men dan deze eis ook binnenkort loslaten op hun eigen nepbehandelingen, neppillen en nepbrouwseltjes?

Ik denk het niet maar hoop het wel. Het zou ze zomaar wat nieuwe inzichten kunnen opleveren.

[geschreven op 8 juni 2021]

Reactie op Enno Nuy reactie op mijn artikel door Jeroen Janssen

In het decembernummer van 2024 reageert Enno Nuy op mijn artikel *Waarom het niet botert tussen het mohammedanisme en het Westen en wat eraan te doen is*. Hij is het niet eens met mijn inschatting van de invloed van het mohammedanisme op de Nederlandse samenleving. En hij verwijt me dat ik polariseer. De redactie geeft ook aan getwijfeld te hebben en daarom blij te zijn dat hij gereageerd heeft.

Het is goed dat Enno Nuy gereageerd heeft en dat de redactie zijn bijdrage geplaatst heeft. Het is duidelijk dat ik mijn intenties met het stuk niet goed verwoord heb, terwijl ik net als iedereen weet hoe gevoelig deze materie ligt. Daarmee heb ik de redactie in een lastig parket gebracht en dat is geheel mijn schuld. Nuy is duidelijk zeer betrokken bij deze materie en is door het stuk zo geschokt dat hij alles wat ik geschreven heb ontkent, zegt te betreuren dat dit stuk geplaatst is en zelfs mijn motieven in twijfel trekt. En hij vraagt me of ik niet beter wat langer had kunnen nadenken over wat ik schrijf. En ik denk dat hij daarin gelijk heeft. Daarvoor vraag ik excuus.

Ik hoop dat ik hier alsnog mijn motieven mag verduidelijken. Al sinds mijn studie in de jaren '70 sta ik in nauw contact met mohammedanen uit verschillende delen van de wereld en ik heb altijd van dat contact genoten en ik geniet er nog van. Gaandeweg merkte ik echter dat er een kloof is tussen de waarden van het mohammedanisme en die van onze westerse samenleving. Door mijn studie godsdiensthistorie ken ik het mohammedanisme redelijk goed. Ik heb onder andere Arabisch en Turks geleerd en ik heb mede door mijn werk bij het COA de ervaring dat ik op zinvolle wijze met mohammedanen over hun geloof kan praten.

Ik heb mij echter gebeloofd dat die kloof in al die jaren niet verdwenen is en de laatste jaren dieper en wijder wordt. Dat is niet verwonderlijk, want godsdiensten – anders dan taal – verdwijnen niet zomaar bij migratie. En ik begon mij zorgen te maken over de toekomst van de mohammedanen in Nederland en over de toekomst van onze samenleving. De ontwikkelingen van de afgelopen jaren zijn helaas vanuit mijn situatie herkenbaar als wat men wel 'islamisering' noemt

en daarmee min of meer voorspelbaar. Ik wilde mijn zorgen hierover delen. Over het algemeen wil men hier niets van weten. En ik was dus blij dat De Vrijdenker hier wel plaats voor wilde vrijmaken. Vandaar. Ik hoop dat we ondanks deze valse start toch kunnen komen tot een vruchtbare discussie over dit heikele onderwerp. Want erover nadenken en van gedachte wisselen lijkt me belangrijk.

Vrijdenkerspenning voor Bert Gasenbeek

door **Floris van den Berg**,
voorzitter van De Vrije Gedachte

Op 17 december vierde Bert Gasenbeek zijn 71ste verjaardag in café *Le Journal* in Utrecht met een groepje vrienden. Een verjaarspartijtje met een goddeloos groepje heren. Bert is decennialang lid van De Vrije Gedachte en heeft zich ingezet voor zowel humanisme als vrijdenken. Hij is expert in geschiedenis van humanisme en vrijdenken in Nederland en hij werkt momenteel aan een biografie van Anton Constandse. Hij is oud-directeur van het Humanistisch Historisch Centrum en gepensioneerd historicus van vrijdenken en humanisme aan de Universiteit voor Humanistiek. Bert heeft een reeks boeken gepubliceerd en geïnitieerd, waaronder het geweldige boek *God noch autoriteit. Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland* ter gelegenheid van het 150-jarig jubileum van De Vrije Gedachte. Bert heeft in 2022 de Anton Constandse Lezing gegeven met de titel 'Anton Constandse, een vrije denker'. Als dank voor zijn inzet voor het vrijdenken heb ik Bert namens De Vrije Gedachte een Vrijdenkerspenning overhandigd. Bert schreef een dag later een woord van dank: "Het door Floris aan mij overhandigde ereteken van de Vrije Gedachte met het opschrift 'Als dank en waardering voor inzet voor het vrijdenken', doet me meer dan ik bij ontvangst liet merken. Het ereteken heeft inmiddels een markante plaats op mijn bureau gekregen."

De noodzaak van moreel esperanto

lezing tijdens de Atheïsmedag, 7 december 2024

door **Paul Cliteur**

Een van de aardige dingen van een lezing – zoals ook déze lezing, gegeven op de Atheïsmedag 2024 – is dat je in samenspraak met de organisatie een titel bedenkt. En wat Floris van den Berg voorstelde voor mijn verhaal was: "de noodzaak van moreel esperanto".

Oké, dus niet atheïsme als expliciet uitgangspunt, maar moreel esperanto. De term "moreel esperanto" verwijst naar een boek dat ik in 2007 heb geschreven, *Moreel Esperanto: naar een autonome ethiek*, gratis te raadplegen op Boeken Café: <https://boeken.cafe/bigstorage/winkelbestanden/nieuws/9789029563215-564.pdf>

Aan de hand van zes opmerkingen wil ik iets zeggen over morele autonomie en de relatie tot atheïsme.

Het Euthyphro-dilemma: autonomie of theonomie?

1 Laten we beginnen met een basale vraag. Is het goede goed in zichzelf en wordt het *daarom* door God of goden gewild? Of is iets goed *omdat* het door god of goden wordt gewild? Dit wordt wel genoemd het "Euthyphro-dilemma". Het is het dilemma waarvoor Euthyphro gesteld werd toen Socrates hem deze vraag stelde.

Het standpunt dat iets goed is in zichzelf heet *morele autonomie*. Dit is het antwoord van humanisten: zij die

denken dat moraal op zichzelf kan staan. Iets is goed in zichzelf, niet omdat het door God als "goed" wordt aangewezen. Daartegenover staat morele *theonomie* of *heteronomie*. Deze maakt alles afhankelijk van een goddelijke keuze. Iets is goed *omdat* het door God als zodanig wordt aangewezen.

Ik heb dit uitgewerkt in het bovengenoemde boek *Moreel Esperanto: naar een autonome ethiek*.

Atheïsme hangt samen met morele autonomie

2 De discussie theïsme versus atheïsme hangt hiermee samen. Morele autonomie leidt tot atheïsme. Morele heteronomie leidt tot theïsme. Een atheïst is iemand die zegt: "ik neem geen goddelijke richtsnoeren aan. Ik kies zelf

Is een goede kantoen goed op zichzelf en wordt ze daarom door de redactie van de VRIJDENKER gewild of is een goede kantoen goed omdat ze door de redactie v/d VRIJDENKER wordt gewild?

welke waarden ik aanvaard.” Een theïst “laat zich leiden”. Een theïst aanvaardt moraal als iets dat komt uit een andere wereld.

Ik heb dit uitgewerkt in *Het monotheïstisch dilemma: of de theologie van het terrorisme* uit 2010, in *The Secular Outlook*, eveneens uit 2010, en in 2018 in *In naam van God: elke dag een aanslag*, samen met Dirk Verhofstadt.

De moord op Van Gogh als relevantie

3 Tot zover lijkt dit op een exclusief filosofische kwestie. Op iets dat geen betekenis heeft voor ons alledaagse leven. Maar dat is onjuist. De hele discussie theïsme/atheïsme heeft een enorme relevantie gekregen door één specifiek Nederlandse gebeurtenis namelijk door de moord op Theo van Gogh door Mohammed Bouyeri uit 2004.

We zijn nu 20 jaar verder en de potentieel dramatische consequenties van morele heteronomie (of theonomie) beginnen door te dringen. Lees *De martelaren* van Jutta Chorus en Ahmet Olgun, onlangs verschenen, of lees Emerson Vermaat, al in 2005, in een prachtig boekje met als titel *De Hofstadgroep: Portret van een radicaal-islamitisch netwerk*. Waar nu in Frankrijk over wordt gediscussieerd naar aanleiding van de moord op Samuel Paty uit 2020 hadden wij, in Nederland, al achter de rug in 2004 en de discussie rond 2005.

De centrale vraag is dan: hoe valt samen te leven met mensen die denken dat het hun goddelijke opdracht is af te straffen wat volgens het Nederlandse recht of het Franse recht gewoon een grondrecht is: het geven van kritiek op een bepaalde godsvoorstelling?

Bouyeri vermoordde Van Gogh op basis van wat hij zag als een goddelijke opdracht. Van Gogh ging met zijn liederlijke beschouwingen in tegen God's wil. Daarvoor moest hij worden gestraft. De daad van Bouyeri hangt dus heel nauw samen met zijn theonome ethiek.

De aanval op de democratisch-seculiere cultuur door theonomie

4 De discussie theïsme/atheïsme, theonome ethiek en autonome ethiek, heeft daarom te maken met een veel bredere discussie en dat is die van de verenigbaarheid van (a) een liberaal-democratische-seculiere cultuur zoals die in westerse landen bestaat en (b) een islamistische cultuur zoals die in het Midden-Oosten bestaat, maar die ook steeds meer voet aan de grond krijgt in Europa.

De relevantie van Huntington's botsing der beschavingen

5 We komen dus in de *clash of civilizations*-discussie of de *clash of cultures* terecht. In Huntington's these uit 1993, uitgewerkt in zijn artikel “The Clash of Civilizations”, over de botsing van de beschavingen, heeft, zoals bekend, voornamelijk de botsing tussen de islamitische cultuur en de westerse cultuur de meeste aandacht gekregen. Daarbij is de grote vraag: zal de westerse cultuur sterk genoeg zijn om weerstand te bieden aan het islamisme dat nauw verbonden is met de islamitische cultuur?

Het islamisme is de belangrijkste ideologische uitdaging voor de westerse cultuur van onze tijd. Ten aanzien van die uitdagingen voor de westerse cultuur kan men drie vormen onderscheiden:

1. Fascisme of nazisme (een uitdaging tussen 1920 en 1945)
2. Communisme (een uitdaging vanaf 1945 tot 1989)
3. Islamisme (een uitdaging vanaf 1989, de fatwa over Rushdie)

Islamisme is de belangrijkste *hedendaagse* uitdaging. Islamisme is de belangrijkste drager van theonome ethiek in deze wereld. Jihadistische aanslagen kunnen alleen maar worden beteugeld wanneer de theonome ethiek verdwijnt. Of wanneer de theonome ethiek in invloed afneemt.

Maar het is zeer de vraag of de westerse cultuur tegen die uitdaging bestand zal zijn. Hoe onredelijk ook, theonomie wint aan invloed.

Theonomie komt op, autonomie neemt af

6 Als we de balans opmaken van ongeveer 30 jaar dreiging vanuit het islamisme op de westerse cultuur (ik neem even de fatwa over Rushdie als beginpunt, 1989 dus), met in het bijzonder de vrijheid van expressie, zoals gedragen door mensen als Theo van Gogh, Ayaan Hirsi Ali, Salman Rushdie, Samuel Paty, dan kan je moeilijk over het hoofd zien dat we die strijd aan het verliezen zijn.

Een illustratie? Laat ik er één geven. Ik heb me wat beziggehouden met de receptie van het boek *Knife* (2024) van Salman Rushdie. Rushdie blikt daarin terug op de mesaanval waaraan hij blootstond in 2022 in de Verenigde Staten van Amerika en als gevolg waarvan hij het zicht

Theo van Gogh in 1984 (foto Sjakkeliën Vollebregt - Nationaal Archief 933-0845)

aan één oog heeft verloren. Rushdie doet het in zijn boek voorkomen alsof hij die strijd heeft gewonnen. Zijn aanvaller, Hadi Matar, is opgepakt en zal een gevangenisstraf ondergaan. Hij, Rushdie, leeft nog en het vrije woord heeft dus gezegevierd. Althans, dat is de visie van Rushdie. En die visie werd braaf overgenomen door alle recensies die ik van het boek gelezen heb. Maar met alle respect

en bewondering die ik voor Rushdie heb, zeg ik: “dit is een verkeerde voorstelling van zaken”. En de reden is dat Rushdie dreigt géén *Nachwuchs* (wie schrijft *The Satanic Verses* deel 2?) te hebben, Hadi Matar wel. De theonome ethiek van het islamisme is in opmars. De autonome ethiek van Rushdie en van Van Gogh niet. Ook dat is een dilemma.

'Taboe op islamkritiek is het einde van de vooruitgang'

uit De Telegraaf van 7 januari 2025

door *Bart Collard*

Tien jaar geleden was ik in Myanmar, toen op televisie live beelden verschenen van een gigantische politieoperatie in Frankrijk. De redactie van het satirische weekblad Charlie Hebdo was uitgemoord. Waarom? Ze hadden Mohammedcartoons gepubliceerd. Aangezien de profeet Mohammed door Allah was uitgekozen als zijn laatste gezant en leefde conform de wetten van islam, wordt het bespotten van de profeet gezien als een belediging van Allah zelf. Een onvergeeflijke misdaad.

Aanhangers van de democratische rechtsstaat met haar liberale waarden zouden schouderophalend horen te reageren op een cartoon. Desgewenst kunnen ze mondeling in dialoog of debat gaan of met de pen uitleggen waarom zij bepaalde kritiek op de islam en de profeet onterecht vinden, of waarom zij vinden dat cartoons beledigend zijn.

Gewelddadig sentiment

Er heerst echter een intolerant en soms zelfs gewelddadig sentiment als het gaat om islam. Een significant aantal moslims vindt dat het niet mogelijk zou moeten zijn om een Mohammedtekening te maken of om een koran te verbranden. Een kleiner deel daarvan vindt geweld een gepaste reactie daarop en een nog kleiner deel is bereid dat geweld zelf te gebruiken. Tot die laatste groep behoorden de broers Kouachi, de aanslagplegers in Frankrijk op 7 januari 2015.

Aanvankelijk regende het hashtags #JeSuisCharlie op sociale media, tot mensen zich gingen realiseren dat ogenschijnlijk normale, nette moslims kritisch waren op het satirisch weekblad. Had de redactie dit niet tenminste een beetje op zichzelf afgeroepen? Zo kregen de orthodoxe moslims steun van apologeten in het Westen.

De afgelopen tien jaar is Europa het speelveld geweest van veel jihadistische aanslagen en allerlei pogingen en voorbereidingen daartoe. In 2020 werd leraar Samuel Paty in Frankrijk onthoofd op straat nadat hij een Mohammedcartoon had laten zien in een les over vrijheid van meningsuiting op zijn middelbare school. Een maand later moest een docent van het Rotterdamse Emmauscollege onderduiken nadat hij een cartoon had laten zien van een onthoofde man in een Charlie Hebdo-shirt, die de tong uitstak naar een jihadist.

Risico's

In Nederland laat vrijwel niemand Mohammedcartoons zien. Zelfs in het onderwijs en in de media gebeurt dat amper, gezien de risico's die dat met zich meebrengt. In de eerste plaats: de fysieke veiligheid van de docent of journalist. Daarnaast leidt het tonen van zo'n cartoon tot een klachtenregen, waarbij het maar de vraag is hoe de werkgever van de vertoner daarop zal reageren. Een reprimande? Een ontslag? Lopen klanten of sponsors weg? Met alles en iedereen wordt de spot gedreven, maar niet met Allah of de profeet; te link.

Duik in het verleden

Integendeel. Er wordt serieus gedebatteerd over het idee om koranverbrandingen of -verscheuringen strafbaar te maken. Dat is als met het mes roeren in de borst van Theo van Gogh. Zijn mensen slechts zo bang voor boze moslims? Of zijn ze gaan geloven in het multiculturalistische idee dat culturen niet te vergelijken zijn, dat we niet zouden moeten oordelen en dat we daarom geen cultuurkritiek moeten uiten? Het is het einde van de vooruitgang en wellicht zelfs een duik in het verleden. Laten we terugbewegen van JeSuisAllah naar JeSuisCharlie.

Anne Provoost over de 'Religiometer'

Verslag van haar lezing tijdens de Atheïsmedag op 7 december 2024
door **René van Elst**

Anne Provoost (Poperinge, 1964) is een Vlaams schrijfster van romans, kinder- en jeugdliteratuur en essayiste. Haar boeken kregen talrijke prijzen en werden vertaald.

In juli 2006 gaf ze een interview voor de Amerikaanse Public Broadcasting Service met Bill Moyers, waardoor ze betrokken raakte in het debat over atheïsme. Twee jaar later publiceerde ze hierover het essay *Bemінде Ongelovigen. Atheïstisch sermoen* (Em. Querido's Uitgeverij, 2008) waarin ze aan de hand van een 'religiometer' een meetinstrument aanreikt voor de graad van (on)gelovigheid.

Tot zover heb ik het me gemakkelijk gemaakt door informatie uit Wikipedia over te nemen.

Op 7 december 2024 was mw Provoost bij ons te gast in De Balie te Amsterdam tijdens de Atheïsmedag. Zij sprak bij die gelegenheid vooral over de bovengenoemde religiometer. Ik geef haar woorden hier verkort weer.

In de V.S. zag men het vooral als een religieus boek. Ik moest me gaan verantwoorden, want Noach redt in mijn boek niet alleen de dieren maar ook de bacteriën en hij heeft syfilis.*) Dat heeft allengs geleid tot mijn pamflet *Bemінде Ongelovigen* [2008]**) in de stijl van een sermoen [preek] dat uitgaat van het eigen gelijk en anderen probeert te overtuigen. Wat mij ook daartoe aanzette was een uitspraak van de secretaris-generaal van alle Vlaamse katholieke scholen dat God een plan met haar had en haar beschermde.

Meer dan toen probeer ik nu humanistische appreciatie te tonen voor mensen die religieus zijn. Ieder mens heeft in zijn leven twee grote levensvragen: hoe ziet het universum eruit en hoe moet ik leven? Wij kunnen niet alles begrijpen; de religieuze mens zoekt metaforen voor wat hij niet kan vatten.

Vandaag gaan we onze religiositeit meten met de 'religiometer' uit mijn pamflet. De meter is een goed aanknopingspunt voor gedachtewisseling met andersdenkenden. Hij bestaat uit een aantal stellingen waarmee je al of niet kunt instemmen en die een oplopende mate van gelovigheid uitdrukken. Ze gaan niet over de vraag hoe je moet leven en ze zijn alleen van toepassing voor monotheïstische godsdiensten. [De stellingen zijn hier zo kort mogelijk weergegeven.] Z.O.Z.

Goedemiddag! Wij zijn allen magische denkers, wij menen dat wij met het uitspreken van wensen, zoals 'goedemiddag', invloed hebben op de toekomst. Wij worden als narratieve en tamelijk religieuze dieren geboren en kunnen ons moeilijk daarvan losmaken.

Ik heb het boek *De Arkvaarders* [2001] – een psychologische hervertelling van het zondvloedverhaal – geschreven als metafoor voor deze tijd waarin het water stijgt. Het werd in Duitsland antisemitisch genoemd omdat het over mensen gaat die zichzelf als uitverkoren zien.

1. Je staat in de wereld, maar voelt je geen deel van 'groter geheel'. (atheïst)
2. Je voelt je wel deel van een 'groter geheel', maar dat hangt niet af van een kracht die buiten de natuurwetten valt. (spiritueel atheïst)
3. Je voelt je deel van een groter geheel, maar je weet niet of de grootheid die je ervaart binnen of buiten de natuurwetten valt. (agnost)
4. Je gelooft dat de grootheid die je ervaart iets is wat de natuurwetten overstijgt, maar je noemt het niet 'god', maar 'iets'. ('ietsist')
5. Je gelooft dat de grootheid die je ervaart een bovennatuurlijke kracht is, een aanwezigheid buiten de materie. Je noemt die 'God'. (deïst)
6. Je gelooft in het bovennatuurlijke. Jouw verpersoonlijkte 'God' bezit menselijke kenmerken. Hij kan liefde voelen, teleurgesteld zijn etc.. Hij is onmachtig, maar weet alles van je. (theïst)
7. 'God' heeft ook plannen met je, al kunnen die ondoorgroendelijk zijn.
8. 'God' heeft ook plannen met de wereld en met de andere mensen, gelovig of niet.
9. Uit 'Gods' plannen en doelstellingen zijn wetten en regels af te leiden, meest betreffende de menselijke ethiek. Hij bepaalt je visie op het ontstaan van hemel en aarde, leven en dood, god en mens. Er zijn straffen en beloningen voor gedrag en voor het niet of wel aanvaarden van de voorgeschreven visie op het universum. Je gaat ervan uit dat 'God' je later niet zal teleurstellen.
10. Omdat 'God' zijn doelstellingen alleen door de mens kan bereiken, zet hij jou in om zijn wetten en regels te openbaren en af te dwingen, eventueel om op te treden wanneer iemand de voorgeschreven visie en wetten niet aanvaardt.

Wij moeten ons niet laten verstrikken in debatten waarin de vragen 'hoe ziet het universum eruit en 'hoe moet ik leven' door elkaar worden gehaald. De tweede vraag behoort niet alleen aan religieus denkenden toe. Je kunt ook ethisch mens zijn – en dat zijn we – zonder gelovig te zijn.

*) Zie voor een uitvoerige toelichting <https://www.anneprovoost.be/nl/index.php/DeArkvaarders/Achtergrond>

**) Het staat in zijn geheel als pdf op <https://anneprovoost.be/nl/uploads/BemіндеOngelovige2eDrukk.pdf>

Voor een morele wissel

door **Anton van Hooff**

Hoe oud was ik, zes jaar? Mijn lievelingsspeelgoed was een opwindtrein – aan een elektrische kwam ons soort mensen niet toe. Er waren maar vier gebogen railstukken die alleen een rondje vormden. Mettertijd verloor de opwindveer zijn spanning, zodat de ritjes steeds slomer en korter werden. Maar dat euvel deed nauwelijks afbreuk aan mijn fantasie. Met blokken bouwde ik woeste berglandschappen, waarvoor mijn trein zich een weg moest banen.

Ik was dus erg gehecht aan mijn trein, zo gehecht dat ik in een morele knoop belandde: wat zou ik erger vinden, mijn trein te kwijt te raken of mijn ouders? Ik wist wel dat ik de dood van mijn ouders het ergste moest vinden wat een kind kon overkomen. Ik besef-

te dus wat ik behoorde te kiezen, maar ik was niet zeker hoe ik me zou voelen bij het ene of het andere verlies. Voor het eerst van mijn leven zat ik in een morele tweestrijd, de voorloper van zovele gewetensconflicten later in het leven.

Mijn trein was nog simpeler dan deze.

Zoals beloofd op pag. 17 van ons decembernummer drukken we nu het artikel van onze Atheïst van het Jaar 2024 Stine Jensen af, dat op 19 oktober in de NRC stond.

- Redactie

God blijft dood. Leuker kan ik het niet maken

uit *NRC* van 19 oktober 2024

door *Stine Jensen*

Het begon ermee dat ik in 2023 verzeild raakte in een debat over gebedsruimten op openbare scholen. In een column in *NRC* stelde ik dat openbare scholen de wens om te bidden niet hoeven te accommoderen. Ik riep gelovigen op om het wezen van de openbare school te respecteren en religie niet op te dringen aan een plek die daar vanuit zijn missie juist vrij van is. Publiek onderwijs dient religieus neutraal te zijn. Dat heb ik geweten. Op LinkedIn werd ik bedolven onder de kritiek. Het merendeel van de reacties was afkomstig van (conservatieve) gelovigen, een aantal daarvan betichtte mij van islamofobie en racisme. Ook stelden sommigen dat ik zou zijn gezwicht voor 'populistisch rechts'. Inderdaad kreeg ik ook bijval van de rechterflanken, wat iets anders is dan dat ik zou zijn 'gezwicht'.

De spagaat waarin ik terecht kwam was deze: ik werd aan de ene kant ingelijfd door rechts populisme. De linkerflank van het politieke spectrum speelde intussen de islamofobiekaart, en liet in hun uitingen valselijk het woord 'openbaar' weg, door te stellen dat 'scholen' weigeren gebedsruimtes in te richten of door niet te vermelden dat ik óók bezwaar aantekenen tegen een christelijke of boeddhistische gebedsruimte op een openbare school. Ik wachtte vergeefs op steun vanuit de humanistische of liberale

hoek, van oudsher begaan met het lot van de ongelovigen, seculariteit en het openbaar onderwijs. Het bleef oorverdovend (angstvallig?) stil. Maken zij zich überhaupt nog wel druk om het (on)geloof of seculariteit?

Ik pleit voor een moedig en seculier atheïsme dat zich staande houdt in een maatschappelijk en politiek krachtenveld waar radicaal-rechts stevig flirt met het conservatieve christendom enerzijds en identitair links zich opwerpt als dé hoeder van de islam anderzijds. Ik sta, om met de vitaliteit van Nietzsche te spreken, voor een baldadig teder atheïsme. Baldadig, omdat het strijdlustig is om op te komen voor het recht om niet te geloven, het pleit voor seculariteit en waar nodig religiekritiek levert. Teder, omdat ik ook pleit voor een atheïsme van de zachte krachten – noem het een inclusief, zacht of spiritueel atheïsme zo je wilt. De tijd van de goddelijke brulapen die in naam van de redelijkheid en de wetenschap luid op de atheïstische trom slaan is voorbij. De 'four horsemen' (Dawkins, Hitchens, Dennett en Harris) hebben te lang de beeldvorming van atheïsme bepaald en verengd: scherp, maar ook wat kil en cynisch.

Politiek gekaapt

Mijn atheïsme is strijdvaardig, maar niet militant; mijn goddeloosheid richt zich niet tegen religie maar is areligieus; mijn atheïsme is niet anti-religie maar zoekt de verbinding waar mogelijk. Want ook (gematigd) gelovigen hebben belang bij een seculiere samenleving, om te voorkomen dat de orthodoxie van één religie de overhand krijgt. Ook hier geldt dat het middenveld van de ruimdenkende gelovigen, verlichte gelovigen, seculiere gelovigen of gelovigen die hun geloof als een spirituele privézaak zien, uit beeld verdwijnt. Sterker nog, de gematigde gelovige ziet zich gesteld voor een soortgelijke politieke kaping door de uiterste flanken: de populistische conservatieve rechterflank wordt immers steeds religieuzer. Te denken valt aan de bekering van Eva Vlaardingerbroek tot het katholicisme. Ook de voormalig uitgesproken atheïst en criticaster van het islamisme, Ayaan Hirsi Ali bekeerde zich tot het christendom. In haar essay 'Why I am now a Christian' vat ze het manco van het atheïsme als volgt samen: „Atheism can't equip us for civilisational war” (atheïsme kan ons niet voorbereiden op een strijd der beschavingen). Dat is natuurlijk een radicale vereenvoudiging van een landschap tot twee religieuze smaken (islam of christendom) of een dor droge woestijn van betekenisloosheid (atheïsme), plus het frame dat er twee botsende wereldvisies zouden zijn: één beschaafd (het christendom), één onbeschaafd (de islam die altijd uitmondt in islamisme).

In een wereld waarin veel debatten over heikele kwesties als boa- en politie-uniformen, seksuele voorlichting of weigerambtenaren (denk aan gelovige ambtentaren die weigeren homo's te huwen) al snel door de uiterste flanken gekaapt en gepolitiseerd worden, pleit ik voor het zichtbaar maken van de (atheïstische) seculiere middenpositie. Het is daarbij zaak om onomwonden bedreigingen voor een vrije seculiere samenleving te bekritisieren.

In Nederland wordt conservatieve religie niet altijd herkend en zo benoemd, omdat de gelovige in de rol van de geromantiseerde ander wordt geduwd, wiens anders-zijn per definitie gerespecteerd dient te worden onder het mom van inclusie en diversiteit. Geloofskritiek en geloofsangst (lees: islamofobie, christenfobie) zijn twee verschillende zaken, al zal de orthodoxe tegenstander altijd proberen de kritiek onschadelijk te maken door je van religiefobie te beschuldigen, of van racisme. Het is zeker mooi om cultuurverschil te waarderen en te respecteren, maar wanneer homofobie en seksisme onderdeel zijn van het religieuze conservatisme, of wanneer bepaalde zaken niet meer in het klaslokaal onderwezen mogen worden (denk aan het tonen van 'beledigende' cartoons, seksuele voorlichting of religieuze kunst), dan stelt de seculiere middenpositie je in staat je daar kritisch tot te verhouden.

Identiteitsdenken

Radicaal-rechts zal ogenblikkelijk proberen je in te lijven wanneer je deze kritiek uit, maar die heeft een racistische agenda die je even hard kunt bekritisseren. Het is in ieder geval geen reden om ervoor te kiezen te zwijgen. Zo spreekt de Franse cultuurcriticus Caroline Fourest zich zowel uit tegen ultraconservatief islamisme, een doorgeslagen identiteitsdenken aan de linkerflank én tegen radicaal-rechts. Ook de Britse filosoof Kenan Malik articuleert op soortgelijke wijze deze ruimte – een midden tussen de uiterste flanken – door een zinvol onderscheid tussen '*identity politics*' en '*politics of identity*'. Het eerste is, stelt hij, benauwend. Je vooronderstelt bepaalde politieke overtuigingen op basis van iemands sociale identiteit. Omdat iemand vrouw of zwart is, of afwijkt van de witte heteroseksuele norm, zal hij of zij of hen ook wel progressief zijn, bijvoorbeeld. Uiteindelijk, zegt hij, is het zinvoller om iemand te vragen naar iemands (politieke) waarden ('sociaal-democratisch', 'liberaal', 'conservatief') en op basis daarvan 'identiteit' te denken; zodat je verschil blijft maken tussen de gegeven identiteit en iemands opvattingen.

Deze tijd, stelt hij, wordt echter gekenmerkt door een obsessie met afkomst en gender. En daarbij is het opletten geblazen: zowel identitair links als identitair rechts duwen mensen terug een hokje in. Identitair rechts doet aan een '*rebranding*' van racisme door de nationale identiteit exclusief te maken voor bepaalde groepen. Identitair links heeft religie synoniem gemaakt met 'ras', en er dus een gegeven identiteit van gemaakt, alsof geloof een etnisch kenmerk in plaats van een (gekozen) levensbeschouwing is. Het heeft de seculiere denker onder wie een progressieve atheïst als ik in een akelige spagaat gebracht. Wie kritiek heeft op religie is tegenwoordig al gauw een 'racist' en niet 'cultureel sensitief' genoeg.

Wat Fourest en Malik aankaarten, zie ik terug in een aantal debatten in Nederland. Zo werd de Week van Lentekriebels in 2024 verplaatst door de Rutgers Stichting omdat het samen zou vallen met ramadan. Het was volgens het kenniscentrum „ongebruikelijk” om over seksualiteit te praten tijdens de ramadan: „Het verplaatsen van de Week van de Lentekriebels gebeurt vanuit respect, begrip en gevoeligheid voor de diversiteit aan religieuze en culturele overtuigingen.” Maar ik vind het zorgelijk als religie de leskalender gaat bepalen. De argumentatie is daarbij veelzeggend: begrip voor diversiteit is

kennelijk belangrijker dan het recht op informatie voor kinderen.

Maar waar ligt dan de grens? Wat nu als ook conservatieve christenen aangeven dat het rondom Kerst of Pasen heel ongepast is om over seks te praten? Geheel ondenkbaar is het niet, want ogenblikkelijk sprong de ultraconservatief-christelijke campagne Gezin in Gevaar op de kwestie: de sensitiviteit zou ook voor het katholieke vasten moeten gelden.

Ander voorbeeld: de groei van '*modest fashion*' kreeg een jubelpers in onder andere NRC, waarbij het kledingstuk compleet ontdaan werd van zijn conservatieve religiositeit. Wie kritiek uit op deze gang van zaken wordt al gauw van populistisch-rechts gedachtengoed beticht (immers: kritiek op de islam). Overigens hebben de meer genuanceerde liberale rechtse denkers die legitieme kritiek uiten op religie ook last van deze inlijving; en krijgen zij op hun beurt weer te maken met karikaturen vanuit de linkerhoek.

Atheïst als president

Intussen valt er wereldwijd nog altijd veel te winnen voor het recht om niet te geloven. Atheïsten vormen een minderheid: slechts 1 à 2 procent van de mensheid noemt zich atheïst. 7 procent noemt zich ongelovig – dat omvat ook de groep agnosten, die niet zozeer gelovig zijn, maar het wel of niet bestaan van God in het midden laten – met concentraties in Noord- en Oost-Europa, China en delen van het Midden-Oosten. Het merendeel daarvan is academisch opgeleid (35 procent). In een aantal landen moeten atheïsten het nog altijd met de dood bekopen; het ontkennen van het bestaan van God is verboden en gevaarlijk, die positie stelt je in het nadeel. Daarbij hoeft je overigens niet alleen aan landen als Saoedi-Arabië, Iran, Irak of Soedan te denken.

Filosoof Julian Baggini merkt in *Atheism: A Very Short Introduction* terecht op dat de kans dat in de Verenigde Staten een homoseksuele president zal worden gekozen nog altijd vele malen groter is dan dat een atheïst die status zou verkrijgen. Tot nu was er geen enkele president(skandidaat) openlijk atheïst, en de kandidaten van wie men vermoedde dat ze niet gelovig zijn (zoals Bernie Sanders, Hillary Clinton en Donald Trump) wisten dit razendsnel te verbergen of, zoals Kamala Harris, een multireligieuze achtergrond tot een mysterie te maken – het zou ze alleen maar stemmen kosten.

Baggini haalt Richard Dawkins aan die opmerkte dat de status van atheïsten in de VS vergelijkbaar is met die van homoseksuelen van vijftig jaar terug. Er zijn meer openlijk homoseksuele burgemeesters dan openlijk atheïsten, en onderzoek wijst uit dat Amerikanen het erger zouden vinden als hun kind atheïst zou zijn dan dat het zou trouwen met iemand van hetzelfde geslacht.

Genoeg redenen dus voor mij als atheïst om kritisch te blijven kijken naar allerlei schadelijke, vrouw- en homo-onvriendelijke en vrijheidsbeknottende aspecten van (conservatieve) religie. Daarbij reik ik graag de hand naar seculiere, gematigde of progressieve gelovigen, roep ik humanisten en liberale en linkse partijen op om de stem van het seculiere middenveld weer te versterken in het publieke debat. Want alleen zo blijft de vrijheid om te geloven én niet te geloven gegarandeerd.

God is niet dood

door **Leo Lichteberg**

Wie stelt dat god dood is, begaat een hemeltergende stommitieit. Een fictief personage uit een even complex als krankzinnig boek kan onmogelijk dood zijn. Een boek trouwens dat grotendeels op verzinsels berust die tot op de dag van vandaag tot een even onsmakelijke als onrechtvaardige werkelijkheid worden verheven. Ja, roepen de joden: de Golanhoogten zijn van ons, de Westoever is van ons en de Gazastrook is van ons omdat dit nu eenmaal in de Bijbel staat.

Om enig inzicht in het boek te krijgen ben ik het Oude Testament van A tot Z gaan lezen en herlezen. Inmiddels lees ik het voor de derde keer, al blijf ik ditmaal steken in het eerst boek, Genesis geheten. Het groteske en maniakale van de inhoud werkt een beetje op mijn lachspieren. Om te beginnen is er die god die de aarde en de hemel schept. Die oud-testamentische God laat zich kennen als een rancuneuze, sadistische despoot. Wie plaatst er nu een vruchtenboom in de tuin en verbiedt zijn kinderen daarvan te eten? Natuurlijk doen de kindertjes zich daaraan te goed. En de Here is niet misselijk met zijn straf: millennia lang zadelt hij de nakomertjes van het verwerpelijke tweetal met de erfzonde op en belast ze met schaamte en schuld.

In hetzelfde boek, een paar hoofdstukken verder, ontsteekt de man in zo'n tomeloze woede vanwege de verdorvenheid van de mens dat hij de gehele aarde vernietigt en alleen Noach en zijn familie spaart. Het boek staat vol met manische woede-uitbarstingen van de tirannieke potentiaat. De boodschap achter de ongebreidelde razernij luidt dat de mens fundamenteel slecht is en zich alleen kan redden door zich volkomen devoot aan de Absolutist te onderwerpen. Alleen dan zal verlossing zijn deel zijn.

Niet veel verder in Genesis krijgt Abraham de opdracht om zijn zoon Izaäk te offeren. Op het nippertje verschijnt er dan een engel die dat voorkomt. Dit is sadisme ten top en dat allemaal om te laten zien hoeveel Abraham wel niet van God houdt. In de Koran staat eenzelfde verhaal maar daar gaat het om de eerstgeboren zoon Ismaël.

Slaet op den trommele, vrijdenker!

Zowel in het Oude Testament als in de Koran eist de Alleenheerser volledige onderwerping en absolute trouw en onderdanigheid. Alleen de gelovige deugt en de ongelovige is slecht tot in het diepst van zijn vezels. Beide geloofsrichtingen hebben profijt van dat dualistische denken in goed en kwaad. Net als een volk is ook elke religie gebaat bij een gemeenschappelijke vijand; dat verbindt.

Ondanks de boosaardigheid van die tiran blijven velen hem trouw, aanbidden hem. Hier kun je met je verstand bijna niet bij. Ofschoon ik geen theoloog ben, geen filosoof noch wetenschapper, ik ben slechts een afvallige katholiek, durf ik het wel aan te veronderstellen waar die devotie vandaan komt: God bestaat als verklaring van het onverklaarbare, als troost tegen de dood en als sociaal bindmiddel, al keert dit met

hetzelfde gemak om tot allesvernietigende rivaliteit.

In het essay *Goddeloos* roept de filosoof Stine Jensen op tot een baldadig teder atheïsme. Haar atheïsme keert zich tegen de “goddelijke brulapen die in naam van de redelijkheid en de wetenschap luid op de atheïstische trom slaan”. Ze roept op tot zacht spiritueel atheïsme. Voor mij is dit een vorm van theekransjes-atheïsme geleid door een leesmoeder die de wolven tot schaapjes wil maken. Zelf ben ik liever een wolf of, om in haar terminologie te blijven, een brulaap.

We moeten juist luider op de trom slaan. Het lieflijk getriangel van het Humanistisch Verbond en omroep Human heeft nauwelijks enig bereik. Ook het ledental van de Vrijdenkersvereniging de Vrije Gedachte vertoont sinds de jaren zestig een steeds verdergaande neerwaartse spiraal. Sinds een half jaar ben ik lid van De Vrije Gedachte en kan rustig concluderen dat de vrije gedachte in De Vrijdenker een ietwat bedaad discours is tussen hoogopgeleide, blanke mannen op leeftijd.

Nutteloze gebeden

In mijn jongste jaren, toen ik de taal nog amper meester was, bad ik tot de Here God. Des avonds als mijn ouders beneden ruzie maakten en ik bibberend in bed lag smeekte ik de Here om mijn ouders nader tot elkaar te brengen. Nutteloze gebeden omdat de ruzies onverminderd doorgingen. Ik kom uit een arbeidersgezin van zes kinderen, alle zes zijn we gedoopt. Mijn moeder eiste dit ondanks dat de kerk haar had geëxcommuniceerd omdat mijn vader, een man met Joodse roots, die meer naar het communisme neigde, weigerde om met haar een kerkelijk huwelijk aan te gaan.

Mijn moeder hechte veel waarde aan een katholieke opvoeding vandaar dat we allemaal een katholieke school bezochten. Ik groeide op in Zaandam, een rode stad met daarin een kleine katholieke enclave waar iedereen elkaar kende. Ons gezin werd op school dan ook van meet af aan beschouwd als slechte katholieken. Zowel op school als in de kerk. Toch probeerde ik een goed katholiek te zijn, geloofde heilig in hemel en hel, al deden de school en de kerk flink hun best om de afstand tussen mij en mijn geloof stevig te vergroten.

Mijn geloof wankelde al vroeg, op mijn achtste verdomde ik het om voor een katholieke voetbalclub te spelen en op mijn twaalfde weigerde ik mijn plechtige aanname te voltrekken. Toen mijn vader overleed, ik was nog puber, belde meneer pastoor aan en deelde mijn moeder trots mee dat haar excommunicatie was opgeheven. Ze wees de man de deur. Ook dit gaf mijn geloof weer een stevige knauw. Toch klopt het wat ze zeggen; eens een katholiek altijd een katholiek. De Here bleef zo'n beetje boven me hangen. Onbewust sprak ik er mee

en deed in nood schietgebedjes. De dreiging van hemel en hel en bovenal het dualistisch denken dat er was ingestampt bleven hangen. De sluimerende kracht van de indoctrinatie door het kerkelijk instituut ging onverminderd door. Toch deed ik daar niets aan. Het leek mij een particuliere kwestie tussen mij en de kerk die opgelost kon worden door er geen aandacht aan te besteden. Dit duurde enkele decennia voort. Inmiddels ben ik tweeënzeventig en ben ik tot de conclusie gekomen dat religie niet anders is dan een aangestuurde volkspsychose.

Enkele kenmerken van een psychose zijn dat een psychose een toestand is waarin de perceptie van de werkelijkheid verstoord is. Iemand in een psychose lijdt aan onjuiste overtuigingen die niet gecorrigeerd kunnen worden door logische argumenten of bewijs. In een psychose neemt men dingen waar, hoort stemmen, die er niet zijn.

Mensen die een fictief boek tot werkelijkheid verheffen en daar zelfs gezag aan ontlenden leven beslist in een verstoorde werkelijkheid. Als ze daar ook nog eens de stem van ene God bij horen die hen de weg wijst in de doolhof van het bestaan, dan kun je gevoeglijk veronderstellen dat ze behoorlijk van het padje zijn.

Wellicht klinkt dit hard en is het net zo ongefundeerd als het bestaan van God. Toch wil ik het gebruiken omdat ik van mening ben dat de hele aanname van het scheppingsverhaal op waanzin berust. De gedachte dat dit een kleine zesduizend jaar geleden, in zeven dagen, plaats vond, zoals de orthodoxe joden en christenen beweren, is al lang en breed door de wetenschap achterhaald. Moderne christenen zijn het hier mee eens en geven een nieuwe wending aan de tijdsduur van die schepping. Wij zien het helemaal verkeerd omdat God nu eenmaal een geheel andere tijdperceptie heeft. We moeten het zo zien dat een dag van God geen menselijke dag beslaat, nee een Godsdag kan miljoenen jaren omvatten. En dat allemaal om maar wanhopig vast te kunnen blijven houden aan het geloof.

Wat mij vaak verbaast is dat zeer intelligente, hoog-opgeleide mensen hun geloof met onwrikbare volharding blijven belijden. Die onverbiddelijke overtuiging is een van de belangrijkste kenmerken van religie en vandaar ook het bijkans onverwoestbare karakter daarvan. En dat allemaal ondanks het kwaad dat religie door de eeuwen heen heeft aangericht en dat tot op de dag van vandaag.

Kijk naar het heden van de Verenigde Staten waarin een tirannieke malloot aan de macht is gekomen dankzij

een grote groep devote christenen. Die er overigens ook de oorzaak van zijn dat de VS zo trouw zijn aan Israël, al moet je dat land ook zien als de 51ste staat, een vazalstaat, een vooruitgeschoven post in het Midden-Oosten.

Dan kunnen we ook gelijk onder de loep nemen welk kwaad de islam aanricht, zoals de Taliban dat doen in Afghanistan. Dat is misschien een excus maar er zijn ook landen als Saoedi-Arabië, Iran, Irak en Jemen die het geloof hanteren om het volk zwaar onder druk te houden. Met Jemen dan als de krankzinnigheid ten top waarin de islamieten elkaar bestrijden met de dodelijke strijd tus-

sen de soennieten en de sjiïeten. God is niet dood. Kan ook niet dood zijn omdat hij nooit heeft geleefd. Toch leeft hij als God, Allah of Jahweh in de hoofden van de mensen en blijft hij zijn verderfelijke invloed uitoefenen.

Brulaapathéïsme

Die negatieve invloed van religie op de mensheid betekent dan ook dat het theekransjes-atheïsme van Stine Jensen volstrekt ontoereikend is. Het verschil tussen gelovigen en niet-gelovigen moet scherp gemarkeerd blijven. Natuurlijk sta ook ik vrijheid van geloof voor maar dan wel buiten de openbare orde. Atheïsten, vrijdenkers, moeten scherp afstand blijven nemen. Ze dienen te blijven ageren tegen geloofsovertuigingen op school en op straat. Het bijzonder onderwijs voor geloofsovertuigingen moet per heden worden afgeschaft omdat daar een groot deel van de indoctrinatie plaatsvindt. Dat is kwalijk. Elk kind heeft recht op onderwijs, op openbaar onderwijs, waar alle onderwerpen besproken kunnen worden zoals daar zijn, de evolutietheorie, euthanasie, abortus en homoseksualiteit. In hun vrije tijd mogen de kindertjes wat mij betreft gerust religieonderwijs genieten. Een tweede pijler waartegen de vrijdenkers zich moeten richten is de agressieve kledij waarmee religieuzen hun geloof uitdragen. Geen hoofddoeken noch kepeltjes in het openbare leven.

De atheïsten moeten dan ook veel meer naar buiten treden. Ze hoeven geen politieke stroming te vormen omdat de atheïsten zich nu eenmaal ter linker- en ter rechterzijde bevinden. Wel kunnen ze een machtige lobby op gang helpen en houden die vooral stelling blijft nemen tegen de twee hierboven genoemde peilers.

Dus de vraag rest, waar gaan we heen; naar brulaapathéïsme of naar theekransjes-atheïsme?

Religie op de beklaagdenbank

Bespreking van Inge Bosscha, *Mantel van angst. Als religie onderdrukt, beschadigt of traumatiseert*

door **René van Elst**

Je kunt je voorstellen dat een gelovige bij het zien van de bovengenoemde boektitel zal sputteren dat religie toch iets is van hoop, verlossing, moraliteit en liefde. Maar wat geleerd en geloofd wordt strookt niet altijd met hoe de gelovigen omgaan met elkaar en vooral met anderen die niet of niet meer of iets anders geloven. Ook zijn er vormen van religie die de aanhangers juist aanzetten tot beschadigend gedrag.

Inge Bosscha (1977) groeide op in een gereformeerde gemeenschap in het Zeeuwse dorpje Sint Laurens als oudste van tien kinderen, studeerde Contextueel Pastoraat, verliet in 2001 de Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt en is werkzaam als publicist en coach voor kerkverlaters. In 2015 schreef zij op Facebook over het moeizame proces van haar eigen vrijmaking van de kerk en hoe zij zich daarna jarenlang eenzaam, onbegrepen en beschaamd voelde; daar kreeg zij veel reacties op. Daarom bouwde zij de website 'Ik ben een afvallige', later dogmavrij.nl, waarop verhalen als het hare, over kerkverlating en 'kerkpijn', gedeeld konden worden. Trouw wijdde op 20 augustus van dat jaar een groot stuk aan haar en kort daarna verscheen haar artikel *Hoe ik mijn geloof verloor* in ons maandblad (#2015-07, p. 3). Ook maakte zij een verborgen groep op Facebook, de *DogmaVRIJplaats* en ging zij landelijke ontmoetingsdagen organiseren. In 2019 volgde de website religieustraumasyndroom.com. Bosscha was in dat jaar een van de geïnterviewden in een programma-serie van Human over 'vrijdenkers' – dat is de humanistische aanduiding voor mensen die religieuze dogma's loslaten. De serie is nog te zien op NPO Start.

Dat Bosscha zich presenteert als coach, betekent niet dat zij mensen persoonlijk begeleidt. Wegens chronische pijn en vermoeidheid is zij genoodzaakt zich te beperken tot haar websites, het organiseren van ontmoetingsdagen voor lotgenoten en het maken van cursusmodules en voorlichtingsmateriaal.

Dit jaar verscheen over de kerkpijnproblematiek Bosscha's boek *Mantel van angst*, dat, blijkens onder meer interviews in het Nederlands Dagblad en het Reformatorisch Dagblad, in gelovige kring duidelijk de aandacht heeft getrokken. Ook het Algemeen Dagblad en Trouw schreven over Bosscha en haar boek.

Achterop het boek staat: "Duizenden persoonlijke verhalen van kerkgangers en kerkverlaters vormen samen met haar eigen ervaringen de basis voor een indringende uitnodiging om eerlijk te kijken naar wat zo vaak bedekt wordt met de mantel van liefde." Een mantel die mensen

in de verstikkende greep van het zwijgen houdt. Wat er mee bedekt wordt is onrecht en dat gebeurt om gevoelens van ongemak, schuld en schaamte te voorkomen; dat is dan niet bedekken uit liefde, maar uit angst. Dat verduidelijkt de titel van het boek; Bosscha wil die mantel van angst optillen. Onrecht vergeven kan liefdevol zijn, maar onderzoeken en trachten te voorkomen ervan niet minder, schrijft zij.

Haar eigen ervaringen vinden we in de autobiografische gedeelten van het boek, waarin zij diep ingaat op hoe religie haar leven bepaalde en wat zij daarbij voelde. Andere persoonlijke verhalen vernemen wij uit kortere en langere geanonimiseerde citaten uit de post die zij in de loop der tijd heeft gekregen.

Misschien vraagt u zich intussen al af of het een boek is dat het geloof als zodanig bestrijdt. Een antwoord hierop vinden we in Trouw van 6 november: "vrees niet dat zij [Bosscha] u van uw geloof probeert te brengen – ze blijft blij en dankbaar dat ze haar zoon uiteindelijk toch mocht laten dopen en dat [zij, toen nog gelovig] haar nieuwe kerk in een gebed om een zegen voor haar tweede huwelijk heeft willen vragen." Bosscha schrijft respectvol over het geloof, maar van een afstand; dat lezen wij ook in ons blad van 2015: "Mijn religie staat inmiddels ook zo ver van mij af, dat ik mij amper nog kan indenken hoe het ook weer was om te geloven wat ik geloofde." Dat is dan wel enigszins in strijd met hoe zij nu schrijft over het geloof van haar jeugd en dat analyseert. Overigens vinden wij in het boek wel argumenten voor het ongeloof, zoals het eenvoudige inzicht dat als iemand in een andere cultuur of tijd geboren zou zijn, hij een ander geloof zou hebben dan hij nu heeft. En bijvoorbeeld dat de angstaanjagende religieuze verhalen uiteindelijk maar verhalen zijn.

De kracht van religie

Het eerste van de drie delen van het boek gaat over 'de wervende kracht van religie en waarom weggaan zo moeilijk is.' De psychologische benadering – ook in de andere delen – doet mij denken aan onze betreurde auteur en redactiecollega Herman Reimes, die zich beijverde om in zijn boeken het geloof psychologisch te verklaren; bij Bosscha gaat het om de psychologische gevolgen van geloof en van het leven in een streng gelovig milieu.

De autobiografische gedeelten zijn onderhoudend geschreven en doen denken dat Bosscha stof genoeg zou hebben voor een Maarten 't Hart-achtige *coming of age* roman. Ik heb moeite met geloven dat auteurs – of gewone mensen – zich hele conversaties woordelijk kunnen herinneren van toen ze tien jaar waren, maar enige dich-

terlijke vrijheid komt de leesbaarheid ten goede. Bosscha trad op die leeftijd al op als missionaris, met als kernboodschap: “We hebben allemaal zo’n slecht hart, dat we eigenlijk met z’n allen naar de hel moeten. Maar de Here Jezus is voor onze zonden gestorven. En alléén als we in Hem geloven, maakt God ons hart weer beter. Dus u moet echt gaan geloven!” Ze geloofde toen dat ‘heidenen’ misleid waren door de duivel en niet wisten wat ze misten en nodig hadden.

Hieraan knoopt Bosscha beschouwingen vast over woordvoerders van God, dominees vooral, hoe die in die éne boodschap geloven, zich door God geïnspireerd voelen, mensen willen ‘redden’ en door gelovigen als spreek-

buis van God worden gezien. Over hoe het, als zij één bepaalde zienswijze op de Bijbel hebben, kan leiden tot afwijzing, onderdrukking en manipulatie. Over de kwetsbaarheid van mensen die aangepaard krijgen dat zij iets missen of dat er iets mis met hun is en die dan gevoelig zijn voor claims van religieuze of seculiere ‘genezers’. Maar waarom, vraagt Bosscha terecht, zouden we geloven dat een ander beter dan wij weet wat de bedoeling van het leven is? Waarom geloven dat echt geluk en echte liefde alleen bestaan binnen de eigen groepering? Waarom geloven dat de mens in wezen slecht is en volledig afhankelijk is van verlossing? Veel geloofsverlaters worden gekweld door gedachten als: wat als het toch waar is?

Voor we verder gaan merk ik op dat het boek alleen spreekt over christelijke – en dan vooral de meer orthodoxe – groeperingen en gemeenschappen. Het hoeft niet als een tekortkoming te worden gezien dat zaken als mogelijke ‘moskeepijn’ en de problematiek van islam-verlaters buiten beschouwing blijven; Bosscha schrijft terecht niet over zaken waar zij niet vertrouwd mee is.

In veel christelijke gemeenschappen onderscheidt zij fundamentele gegevens die afwijken of vertrekken moeilijk maken; ik noem hier:

- Onderdanigheid van jongeren aan ouderen, van vrouwen aan mannen en van de gemeente aan Christus.
- Onderwerping; opzicht en tucht om de mensen onderdanig en op het juiste pad te houden. Voor Bosscha zelf heeft het loslaten daarvan veel therapie sessies en zelfhulpboeken gekost, schrijft zij.
- Manipulatie van gedachten: ouders kunnen bijvoorbeeld zo gelovig zijn dat God en hun religie vóór hun kind komen. Er wordt geloofd in allerlei in de Bijbel vermelde dingen die eigenlijk niet kunnen. En er wordt wantrouwen opgeroepen met betrekking tot het eigen waarnemingsvermogen, omdat het heet dat de duivel je altijd aan het twijfelen kan brengen.

- Dubbeldenken: het als waar ervaren van tegenstrijdige beweringen zonder innerlijk conflict, vanuit het geloof in de dooeddoeners dat Gods wegen ondoorgrondelijk zijn en dat bij hem alles mogelijk is.
- Tactieken om twijfelen, andersdenken of verlaten van de groep te voorkomen, zoals:
 - Beschuldigen van de betrokkenen: daar is iets mis mee, die kennen de echte God niet. Ze hebben het er zelf naar gemaakt. Of de duivel zit erachter.
 - Bang maken, met het concept van de hel op de eerste plaats.
 - Recht van spreken ontkennen, niet serieus nemen.

Gevolgen

Deel 2 van het boek behandelt vaak genoemde klachten en problemen (zoals spanning, depressie, burn-out, beperking, schade en zelfs trauma) die veroorzaakt lijken te worden – het is niet altijd te bewijzen – door gegevens als de bovengenoemde. Vaak ligt het aan de opvoeding. Voorts heeft Bosscha het over praktijken als buitensluiting en veroordeling. Zij noemt maar liefst 17 mogelijke gevolgen voor psyche en gedrag van opgroeien met de gedachte dat er maar één waarheid is, zoals arrogant overkomen, faalangst, zwart-wit denken.

De zekerheid van de éne waarheid en het uitverkoren zijn, gekoppeld aan het feit dat informatie over ‘buiten’ vooral van ‘binnen’ uit komt, leidt tot onkunde en onbegrip inzake de wereld buiten de geloofsgroepering. Tevens tot een zich daarboven verheven voelen. Daardoor kan het komen dat men moeilijk verbinding aangaat met mensen van ‘buiten’. Dat zijn dus mogelijke gevolgen van geloven dat je anders bent. Zo noemt zij ook talrijke mogelijke gevolgen van onder meer:

- het idee dat God uiteindelijk alles goed maakt en dat je alleen maar hoeft af te wachten,
- het geloof dat je zondig, slecht, onwaardig en tot niets goeds in staat bent en dat je voortdurend door God gezien en door Satan bedreigd wordt,
- het ondergeschikt maken van je gedachten en gevoelens aan de leer, ook als je ouders dat doen en je emotioneel verwaarlozen,
- ouders die op grond van de Bijbel menen dat zij hun kinderen fysiek moeten tuchtigen,
- te maken hebben (gehad) met intimidatie, indoctrinatie, manipulatie en (machts)misbruik en misbruik van geloof,
- de gedachte dat alles een geestelijke strijd is en dat overal gevaar loert,
- het geloof in sommige kringen dat bij ziektes en afwijkingen in psyche of seksuele geaardheid demonen een rol spelen of dat men ‘belast’ is door zonden,
- het geloof dat mensen kunnen spreken namens de Geest van God,
- vrees de zonde tegen de Heilige Geest (waarvan de aard onduidelijk is) te hebben begaan,
- vrees voor de hel.

Religieus traumasyndroom

Bij geloofstwijfel of geloofsverlies kan men niet alleen te maken krijgen met onbegrip, veroordeling en zelfs uitstoting, maar ook met allerlei klachten door de verlieservaring. Een geloofscrisis kan leiden tot een identiteitscrisis. Na het verlaten van de geloofsgroepering – maar ook eerder – kan Religieus Traumasyndroom (RTS) ontstaan, te vergelijken met de posttraumatische stress van soldaten. Het gaat dan om ernstige zaken, zoals depressie, arbeidsongeschiktheid en suïcidaliteit. Men kan zich bedreigd voelen door de hel; sommigen zijn bang om achtergelaten te worden als Jezus de gelovigen van de aarde komt opnemen (de ‘opname’, in het Engels ‘rapture’).

Onder meer door diepe schuldgevoelens en wantrouwen van de eigen emoties en gedachten kan de hulpverlening aan iemand met RTS moeilijk zijn. Achter in het boek is een RTS zelftest te vinden.

Loskomen

Voor al in het derde deel wordt de lezer toegesproken als iemand die zelf geloofstwijfel ervaart of te maken heeft met onrecht binnen zijn geloofsgroepering. Wat kun je doen als...? Moet je zus of moet je zo? Kun je terecht bij een vertrouwenspersoon of klachtencommissie?

Bosscha noemt voor degenen in zo’n situatie een aantal aandachtspunten waarin keuzes tegenover elkaar worden gezet. Speciale aandacht krijgen de kerkverlaters. Het zijn mensen die een andere visie krijgen op wat ze ooit normaal en goed vonden. Ze worden vaak als zondig gezien en, ook door zichzelf, als veroorzakers van verdriet bij familieleden en kerkleden. En bij God! Ze kunnen worden bestookt met bijbelteksten.

Hier gaat Bosscha ineens over op aanwijzingen voor gelovigen die te maken krijgen met twijfelaars of afvallers, in de trant van: probeer eens in de huid van de ander te kruipen en kom bij mensen die niet meer in God geloven niet aan met uitspraken als “maar God gelooft nog wel in jou!” of “Ik zal voor je bidden.”

Enkele hoofdstukken zijn dan gewijd aan de relatie met de ouders, met speciale aandacht voor het hen al of niet moeten of kunnen vergeven voor onrecht dat ze het kind hebben aangedaan door hun spijkerhard geloof.

Vervolgens richt Bosscha zich dan weer tot degenen die onrecht hebben veroorzaakt; zij noemt een aantal stap-

pen die zij kunnen zetten om verantwoordelijkheid te nemen en te werken aan herstel.

Degene die leeft onder een mantel van angst moet gaan graven in zichzelf om contact te maken met wat er in hemzelf onderdrukt is; dat wordt een innerlijk kind genoemd. Dit hoofdstuk spreekt mij het minst aan, met tekst als “Wanneer je je met je innerlijke kind wilt verbinden, verbind je je ook met de pijn die daarin ligt opgeslagen. Als het je lukt om je hiervoor open te stellen, zul je daarnaast ook een schat ontdekken. Je zult merken hoe helend het is wanneer jouw pijn de ruimte krijgt. Hoeveel lucht dit geeft en dat het je zal bevrijden van onderdrukking.” Het klinkt niet alsof Bosscha dit zelf geschreven heeft en dat zie ik min of meer bevestigd doordat zij aan het einde van het hoofdstuk (25) Damaris Rijpsstra voor haar inzichten terzake dankt.

Ik moet het kort houden; ik ben eigenlijk al te veel op details ingegaan. Er volgen nog hoofdstukken over hulpverlening aan personen met RTS, over geruststelling bij angst voor de hel (‘het zijn maar verhalen’) en over mogelijkheden tot preventie van RTS in religieuze groeperingen. Dan is er nog de al genoemde RTS-zelftest en daarna vinden we informatie over instanties waartoe men zich kan wenden – dit is voor mensen met kerkpijn misschien wel het nuttigste deel van het boek – en over een flink aantal relevante boeken.

Conclusie

Mantel van angst is een boek dat ik veel kopers gun, niet omdat het literair of wetenschappelijk van grote waarde is, maar omdat het allerlei aspecten aan de orde stelt van een problematiek, die de neiging heeft in achterkamertjes te blijven hangen. Hopelijk draagt het bij tot het ontstaan van scheurtjes, zo niet in religie zelf, dan toch in het respect voor religie, voor mensen die de waarheid in pacht hebben, voor het geloof in geloof.

Nu moet ik me wel realiseren dat ik schrijf voor de lezers van De Vrijdenker. Kan ik zeggen dat dit een uitgave is die geen enkele vrijdenker aan zich voorbij mag laten gaan? Dat dit boek een plaats verdient op al onze koffietafels? Tsja, wij hebben toch wel een idee van onder welke druk mensen in fundamentalistische geloofsgroeperingen staan – ook zonder het zichzelf bewust te zijn – en wat voor problemen zij ondervinden bij het verlaten daarvan. In ons blad is daar meer dan eens aandacht aan

gegeven. Afgezien van de citaten van betrokkenen is wat je in dit boek leest vaak nogal hypothetisch in de trant van: in omstandigheid x kunnen zich gevolgen/verschijnselen y en z voordoen, maar er kunnen ook andere oorzaken zijn.

Het meest nuttig lijkt het boek mij voor hulpverleners. En het zou gelezen moeten worden door de beroepsgelovigen die onwrikbaar zeker zijn van hun éne waarheid.

Laudatio voor Stine Jensen als Atheïst van het Jaar 2024

door **Floris van den Berg**, voorzitter van De Vrije Gedachte

Stine Jensen is uitgeroepen tot Atheïst van het jaar 2024 door de atheïstisch-humanistische vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (sinds 1856) en het Belgische Humanistisch Verbond tijdens de Atheïsmedag op 7 december 2024 in De Balie in Amsterdam.

Geachte professor Jensen, beste Stine,

Laat ik beginnen met een citaat uit jouw werk: *Handen van een man geven informatie over het geslachtsdeel - dat is helemaal geen fabeltje. De wijze waarop hij zijn glas vasthoudt komt overeen met hoe hij zijn penis behandelt. Losjes of de volle grip.*

Jij hebt iets met apen, zoals in jouw proefschrift *Waarom vrouwen van apen houden. De vergeefse menselijke liefde voor Bokito en andere apen* (2007). Jij benadert atheïsten als een troep brulapen.

Ik ben ijdel, dus ik ben,
Ik hoor erbij, dus ik ben
Ik voel, dus ik ben
Ik lijd, dus ik ben
Ik werk, dus ik ben
Ik reis, dus ik ben
Ik heb lief, dus ik ben
Ik lieg, dus ik ben
Ik heb smaak, dus ik ben
Ik ben (on)gelukkig, dus ik ben
Ik deug, dus ik ben
Ik speel, dus ik ben

Dit zijn titels van filosofische programma's die jij maakte voor de omroep HUMAN. Het zijn variaties op de gevleugelde woorden van René Descartes: ik denk dus ik ben. Je zegt het niet letterlijk zo, maar gezien jouw meest recente boek *Goddeloos*, kun je daaraan toevoegen: *Ik denk, dus ik ben atheïst.*

Je hebt een uitgebreid oeuvre filosofieboeken op jouw naam staan. Jij bent een publieksfilosoof die de samenleving ingaat om met een breed publiek te filosoferen. Sinds 2023 ben je ook bijzonder hoogleraar publieksfilosofie aan de Erasmus Universiteit.

Hoewel het aantal ongelovigen in Nederland de overhand heeft, zijn er weinig mensen die zich atheïst noemen en weinig publieksintellectuelen die de toorts van het

atheïsme dragen. In Nederland was dat heel lang Anton Constandse en in de jaren negentig was dat Herman Philipse (Vrijdenker van het jaar 2011). Ook Rudy Kousbroek, Karel van het Reve, Maarten 't Hart (Vrijdenker van het jaar 2017). Denk ook aan Paul Cliteur (Atheïst van het jaar 2016) – auteur van het *Atheïstisch woordenboek*, samen met Dirk Verhofstadt (Vrijdenker van het jaar 2007) en beiden hier vandaag aanwezig – die flink van zich laten horen als atheïst.

Opvallend is, zoals je zelf in *Goddeloos* aangeeft, het kleine aantal vrouwelijke atheïsten. We kunnen hier, op deze Atheïsmedag, om ons heen kijken om te bevestigen dat atheïsme toch vooral een aantrekkingskracht heeft op mannen. Je geeft een sociologische duiding van atheïsme: 'atheïsme is voor een competitief clubje heren, wit en uit de hogere middenklasse.' En verder: 'Ik heb het altijd raadselachtig gevonden dat niet meer vrouwen zich aangetrokken zouden voelen tot het atheïstisch aspect van humanisme of tot atheïsme überhaupt.' [...] 'Het is jammer dat er weinig atheïstische vrouwelijke rolmodellen zijn.' Jij noemt Karin Spaink (Vrijdenker van het Jaar 2015) en Aaf Brandt Corstius. In Nederland waren vrouwen als Wilhelmina Drucker, Aletta Jacobs en Joke Smit feministische vrijdenkers én atheïst. Wij hopen als vereniging dat jij een voorbeeldrol voor vrouwen bent zodat zij het label atheïsme durven gebruiken en met jou als vaandeldrager van een teder atheïsme moet dat zeker lukken. De Vrije Gedachte heeft oog voor feminisme en vrouwen die zich hard maken voor vrouwen voor de kwalijke kanten van religie: Lale Gül is benoemd tot Vrijdenker van het jaar 2022, Machteld Zee was Atheïst van het jaar 2017 en precies een jaar geleden werd Assita Kanko op deze plek gehuldigd tot Atheïst van het Jaar.

Sinds de Verlichting, met name sinds Kant en diens robuuste verwerping van de zogenaamde godsbewijzen en helemaal sinds Darwin die het laatste wankelende godsbevijs van ontwerp verwierp, is geloven geen rationele en geen intellectuele positie meer. Het is de taak van intellectuelen om de mensen die hun huiswerk weigeren te doen, bij te spijkeren. Theologen zijn intellectuele dwaallichten die hun hersencapaciteit gebruiken om zichzelf en anderen een oor aan te naaien. Denk hierbij aan het indringen-de citaat van George Orwell: *We have now sunk to a depth at which restatement of the obvious is the first duty of intelligent men.**)

Atheïsmeboeken, zoals het beroemde en magistrale *Atheïstisch manifest* van Herman Philipse en nu ook jouw bondige glasheldere *Goddeloos* stellen dat wat volkomen logisch en rationeel is. Geloof in een god is niet anders dan geloof in Sinterklaas omdat je ouders je dat hebben wijsgemaakt.

Er zijn twee soorten atheïsme: epistemologisch atheïsme en moreel atheïsme. Epistemologisch atheïsme gaat

over de kennisclaims van religie die tekortschieten of weerlegd zijn. Moreel atheïsme gaat over bezorgdheid over de nefaste invloed die religie op de moraal kan hebben. Steven Weinberg merkte op: *With or without religion, good people can behave well and bad people can do evil; but for good people to do evil - that takes religion.***)

Denk eens aan het stenigen van vrouwen, besnijdenis of de bereidheid om je eigen kind te vermoorden als de moord (zogenaamde 'eerwraak') op de 18-jarige Ryan door haar broers geïnspireerd door de zogenaamde vredelievende Islam. *Godeloos* gaat in op beide vormen van atheïsme, maar jouw prioriteit ligt bij moreel atheïsme.

In hun uitnodigingsbrief aan jou om dit pamflet te schrijven, schrijven de filosofen Simon en Meester: *Uit naam van God worden namelijk nog altijd de vreselijkste dingen gedaan. Er was een tijd dat velen zich boos maakten over religie. God bestond niet en dat moest gezegd worden ook. Humanisten vormden toen nog vooral een hechte groep omdat ze een gemeenschappelijke vijand hadden: het "misverstand" religie en het geloof in God dat daarbij hoort.*

De vrijdenkers winden zich al sinds 1856 op over religie. En klaarblijkelijk zeer succesvol. Het Sociaal Cultureel Planbureau stelt in 2022 dat Nederland geen religieus land meer is. De missie van de Vrije Gedachte is geslaagd – of in ieder geval voor een groot deel geslaagd. Religie is grotendeels verdwenen en de interesse voor religie daarmee ook. De Vrije Gedachte is een marginale vereniging waarvan een groot deel van de mannen die lid zijn nog het 100-jarig jubileum in 1956 heeft meegemaakt. Jij schrijft: 'Er zijn tegenwoordig nog maar weinig humanisten die zich kwaad maken over het geloof.' Kijk even om je heen: ik vermoed dat ze grotendeels in de zaal zitten.

In *Godeloos* neem je een krachtig standpunt in, met een praktische gevolgtrekking. Je pleit voor afschaffing van art. 23 uit de grondwet, waarin het recht op religieus onderwijs wordt geregeld. Afschaffing art. 23 is een van de speerpunten van De Vrije Gedachte en de reden dat wij ons als kleine vereniging blijven inspannen met toegepaste religiekritiek.

Er is geen vrouw te bekennen op de atheïstische apenrots, schrijf je. Jij noemt de wereldberoemde atheïsten (Dawkins, Hitchens, Harris en Dennett) brulapen. Zij zijn de Bokito's van het atheïsme. Jij schrijft: 'De tijd van de goddelijke brulapen die in naam van de redelijkheid en de wetenschap luid op de atheïstische trom slaan is voorbij.' Door jouw boek *Godeloos* ben je nu zelf een atheïstische brulaap en heb je je plaats op de apenrots verdiend. En ja, we luisteren naar jouw teder atheïsme, 'voor een atheïsme van de zachte krachten.'

Voor ik afsluit nog even dit: voor de mensen (en met name heren) die bij de borrel jou nog iets willen vertellen, jij schrijft: 'de reacties die ik binnenkrijg zijn altijd van mannen, en meestal willen ze me iets uitleggen dat ik niet zou hebben begrepen.'

Beste Stine, jij legt in jouw werk uit 'Waarom vrouwen van apen houden'. De liefde is wederzijds, Stine. Het is mij een eer en genoegen om jou namens de atheïstisch-humanistische vrijdenkersorganisatie én het atheïstische Belgische Humanistisch Verbond, uit te roepen tot Atheïst van het Jaar 2024. Welkom op de top van de apenrots!

*) We zijn nu afgezaakt tot een peil waarbij het opnieuw formuleren van het voor de hand liggende de eerste plicht is van intelligente mensen.

**) Met of zonder religie kunnen goede mensen zich goed gedragen en kunnen slechte mensen kwaad doen, maar om goede mensen kwaad te laten doen, daar is religie voor nodig.

Speech na uitroeping tot Atheïst van het Jaar 2024

uitgesproken tijdens de Atheïsmedag op 7 december 2024

door **Stine Jensen**

Zeer bedankt voor de toekenning van de prijs Atheïst van het Jaar.

Ik werd een paar weken geleden gevraagd of ik de prijs wilde aanvaarden, en toen bedacht ik: aha, dit is kennelijk een prijs die je ook kan weigeren! En daarover ging ik een beetje fantaseren. Een prijs weigeren, dat moet je je natuurlijk kunnen permitteren. Natuurlijk hangt er een zeker ongemak aan deze uitverkiezing, een zekere paradox ook, want de vrijdenker wil zo graag ook een beetje vrij van labels blijven, zoals het ook een beetje ongemakkelijk

lezen waarin ik stel dat openbare scholen vanuit hun wezen neutraal zijn en niet geloofsbeoefening hoeven te accommoderen. De spagaat waarin ik terecht kwam was deze: ik werd aan de ene kant ingelijfd door rechts populisme. De linkerflank van het politieke spectrum speelde intussen de islamofobiekaart, en liet in hun uitingen valse-lijk het woord 'openbaar' weg, door te stellen dat 'scholen' weigeren gebedsruimtes in te richten of door niet te vermelden dat ik óók bezwaar aantekenen tegen een christelijke of boeddhistische gebedsruimte op een openbare school.

Ik pleit in *Godeloos* voor een moedig en seculier atheïsme dat zich staande houdt in een maatschappelijk en politiek krachtenveld waar radicaal rechts stevig flirt met het conservatieve christendom enerzijds en identitair links zich opwerpt als dé hoeder van de islam anderzijds. Ik sta, om met de vitaliteit van Nietzsche te spreken, voor een baldadig teder atheïsme. Baldadig, omdat het strijdlustig is waar nodig is om op te komen voor het recht om niet te geloven, pleit voor seculariteit en waar nodig religiekritiek levert. Teder, omdat ik ook pleit voor een atheïsme van de zachte krachten, noem het een inclusief, zacht of spiritueel atheïsme zo je wilt. De 'four horsemen' (Dawkins, Hitchens, Dennett en Harris) hebben lang de beeldvorming van atheïsme bepaald en verengd: hun 'nieuwe atheïsme' was scherp – ik heb bijzonder veel waardering voor al hun werk – maar misschien soms ook wat kil en cynisch. Ik trek niet ten strijde tegen religie als zodanig, wel

zou zijn om tot moslim of christen van het jaar te worden uitgeroepen, maar de waarheid is ten eerste dat ik echt nog maar heel weinig prijzen in mijn leven heb gewonnen, dus ik zei meteen: ja leuk, heel leuk zelfs, kom maar op. Maar veel belangrijker, ten tweede, ik ben er trots op dat het geluid, zoals ik dat heb willen laten horen met mijn essay *Godeloos*, herkend wordt, aansluit en aanslaat bij de missie van vandaag en die van De Vrije Gedachte. Ik voel me enorm vereerd en dankbaar.

Ik zet mij al lang in voor de vrijheid om niet te geloven, maar de afgelopen jaren ben ik het thema van 'ongeloof' weer sterker gaan opzoeken op twee manieren. Ten eerste werd ik persoonlijk gemotiveerd: ik wilde graag een sterker en positief antwoord dan 'niets' geven op mijn dochters vraag: waar geloven wij in mama? Daarop geef ik uitvoeriger antwoord in *Godeloos*. En ten tweede voelde ik een maatschappelijke urgentie.

Het begon ermee dat ik in 2023 verzeild raakte in een debat over gebedsruimten op openbare scholen. Ik werk dat in *Godeloos* verder uit, daar kun je mijn argumenten

tegen religieuze uitwassen. Ik pleit vooral voor seculariteit en solidariteit als het gaat om samenleven en ben gericht op het bieden van handvatten voor zingeving zonder God.

Mijn atheïsme is wel strijdvaardig, maar niet militant; mijn godeloosheid richt zich niet tegen religie maar is areligieus; mijn atheïsme is niet anti-religie maar zoekt de verbinding waar mogelijk. Want ook (gematigd) gelovigen hebben belang bij een seculiere samenleving, om te voorkomen dat de orthodoxie van één religie de overhand krijgt. Ook hier geldt dat het middenveld van de ruimdenkende gelovigen, verlichte gelovigen, seculiere gelovigen of gelovigen die hun geloof als een spirituele privézaak zien, uit beeld verdwijnt. Sterker nog, de gematigd gelovige ziet zich gesteld voor een soortgelijke politieke kaping door de uiterste flanken: de populistische conservatieve rechterflank wordt immers steeds religieuzer.

Wereldwijd valt er nog altijd veel te winnen voor het recht om niet te geloven. Atheïsten vormen een minder-

heid: slechts 1 à 2 % van de mensheid noemt zich atheïst, 7 % ongelovig, met concentraties in Noord- en Oost-Europa, China en delen van het Midden-Oosten; het merendeel daarvan is academisch opgeleid (35%). In een aantal landen moeten atheïsten het nog altijd met de dood bekopen; het ontkennen van het bestaan van God is verboden en gevaarlijk, of deze positie stelt je in het nadeel. Daarbij hoef je overigens niet alleen aan landen als Saoedi-Arabië, Iran, Irak of Soedan te denken. De kans dat in Amerika een homoseksuele president zal worden gekozen is nog altijd vele malen groter dan dat een atheïst die status zou verkrijgen.

Van die 1-2 procent atheïsten is 75% man trouwens. En dat is best een leuk soort man, het is namelijk onderzocht. Het zijn vaak liberale mannen die niet zo heel stereotiep over genderrollen denken die zich tot het atheïsme rekenen. Wat voor soort vrouwen zich aangetrokken voelen, daarover is iets minder bekend, wel dat zij vaker gelovig zijn dan mannen. Maar goed, vanavond kunt u kennismaken met tenminste 2 ongelovige exemplaren op dit podium, zeg nou zelf, hoe leuk is dat.

Nog even over de definitie:

Atheïst betekent letterlijk: aanhanger van het niet-theïsme. Je gelooft niet in een goddelijke schepper, ook niet in het meervoud daarvan. Je hebt ook de term agnost, dat is de positie van de onwetende, die spreekt zich hierover niet uit. Misschien kunnen we straks deze zaal even peilen wie zich tot wat bekent.

Atheïst of agnost, beide termen zijn negatief, en dat is meteen een handicap. Ook gaan ze over een klein stukje van geloven of religie: namelijk over het wel of niet bestaan van een goddelijke schepper. Daarop kun je dan ja of nee antwoorden, of er over gaan debatteren, maar heel veel handvatten voor zingeving of de vraag hoe te leven biedt de term atheïst niet. In mijn boek stof ik daarom acht vormen van atheïsme af, ontleend aan *The Oxford Handbook of Atheism*, om het atheïsme positief in te vullen en van een denk- en zingevingstraditie te voorzien: (1) humanisme, (2) existentialisme, (3) marxisme, (4) analytische filosofie, (5), joods atheïsme, (6) boeddhisme, (7) jainisme en (8) hindoeïsme. Heel interessant is dus dat er 4 religieuze stromingen worden genoemd ook, waar een goddelijke schepper niet aan de orde is. En ook dat je je als atheïst tot een mix van deze stromingen aangetrokken kunt voelen, en dat deze filosofische of ideologische tradities natuurlijk ook weer rijk zijn met al van vertakkingen en eigen onderlinge debatten.

Ik beschouw mijzelf als een mix van deze tradities, overigens, en noem me ook desgevraagd wel eens spirituele atheïst om iets meer ruimte te scheppen voor een beziel atheïsme, dat af en toe uit de rituelen van sommige tradities put, als het gaat om zaken als leven en dood, meditatie, rituelen, zingen. Om met Neerlands oerhumanist Boris van der Ham te spreken: gun je zelf, ook als atheïst, de ruimte om hier en daar heerlijk inconsequent te zijn, je te laven aan de schoonheid van tradities, zoals iedere gelovige wat mij betreft mag wankelen zoveel die wil.

Tot zover het softe gedeelte, over het zachte, spirituele en zelfs helende humanisme, en dan nu weer even wat steviger: want: De profilering van atheïsme is nog altijd ontzettend belangrijk want in veel landen is atheïst zijn nog altijd een coming-out en erger dan homo zijn. Boven-

dien is er in diverse landen om ons heen een tamelijk giftige opmars van radicale religie waarneembaar, ik denk hierbij aan christian nationalism in Amerika en in Brazilië, meer recent in Europese landen als Polen, Hongarije en ook Roemenië, maar je kunt ook denken aan staatshindoeïsme in India of aan islamitische theocratieën en islamitische radicalisering. We leven in Nederland, krijg ik dan vaak te horen, wat ik heb ik te maken met boerka's in Afghanistan, of homohaar onder de christelijke nationalistische vlag in de VS, de theocratische onderdrukking in Iran, maar daar heb ik wel mee te maken. Ik trek mij het lot aan van de vrijdenkers daar aan, en er is in een geglobaliseerde samenleving ook een verband tussen ontwikkelingen elders op de aardbol en die in Nederland, dat merkten we bijvoorbeeld toen na de aanslag op Samuel Paty in Frankrijk, ook hier een leraar moest onderduiken. Ook hier wil religie soms de leskalender bepalen, bijvoorbeeld toen lentekriebels voor de ramadan een maand werd opgeschoven, uit respect, zo zei stichting Rutgers, voor de ander onder ons. Maar hier wordt de religieuze ander geromantiseerd uit angst om te discrimineren, en maakt de hang om divers en inclusief te zijn je blind voor wat in mijn ogen een conservatieve religieuze agenda faciliteren is.

Ik stel dat een seculiere samenleving nodig is om vrijheid van geloof/ongeloof te garanderen. Over de relatie tussen seculariteit en atheïsme kun je volop filosoferen, en vaak is het ook een kwestie van definitie. Er zitten zelfs experts aan tafel vanavond, wie weet komt het allemaal langs. De seculiere ruimte wordt verschillend ingericht in verschillende landen. Voor mij staat de scheiding van kerk en staat voor de garantie dat verschillende geloven en ongelovigen samen een publieke ruimte kunnen delen zonder dat één religie daar domineert. Atheïsten zijn vaak uitgesproken over die seculiere ruimte omdat die de positie om niet te geloven garandeert.

Mijn essay *Godeloos* is ook een aanmoediging om je eigen zingevingsbioografie te schrijven. Je geloof-of ongelooftsbioografie. Ik ontleen die gedachte aan filosoof Rik Peels, die het prachtige boek *Leven zonder God*. Wat je kunt leren van atheïsten schreef. Het is trouwens echt geweldig leuk om op te schrijven hoe het zo gekomen is dat je in A of in B en niet in C gelooft. Atheïst is namelijk een label, maar eigenlijk is dat label ook weer niet zo heel interessant, maar het dynamische verhaal erachter wel, en het maakt in ieder geval een gesprek tussen gelovigen en ongelovigen zoveel malen leuker en beter mogelijk, dan wanneer je alleen gaat steggelen over het bestaan van God.

Het is bovenal een oproep om ook open het gesprek aan te gaan over heikele kwesties rondom geloven en niet-geloven. Van Boerka's tot Boa's, van Cartoons tot Weigerambtenaren en gebedsruimte.

Uiteindelijk ben ik dus dit jaar mijn gedachten op papier gaan zetten en dat heeft geresulteerd in het boek *Godeloos*. Waarom we atheïsme nodig hebben. En ik denk dat ik daarom die prijs heb gekregen.

Heel veel dank voor deze eervolle toekenning.

Cultuur is een Kapsalon (met knoflooksaus en zonder ui, graag)

door **Matthew de Roode**

Met enige regelmaat kom ik artikelen tegen in de Vrijdenker die wat mij betreft “over het randje” gaan. Nou is het vanzelfsprekend dat we als voorvechters van het atheïstisch humanisme niet positief over religie oordelen, maar als ik merk dat men sommige religies “voortrekt” in het betoog (zowel in positieve als negatieve zin), dan gaat er bij mij een alarmbelletje af. De religies waar wij aan gewend zijn, zijn namelijk niet slechter of beter dan de religies waar we minder ervaring mee hebben. Ook de besprekingen over de “woke” beweging monden naar mijn mening iets te vaak uit in een lofrede op “onze cultuur”. Ook hier is het meer dan terecht dat we als vrijdenkers vragen stellen bij een fenomeen dat in een aantal gevallen open discussie lijkt uit te sluiten. Maar het antwoord daarop is niet het op een voetstuk zetten van hetgeen waar we van denken dat het ons beter vertegenwoordigt. Vandaar dat ik regelmatig reageer op artikelen waar ik van vind dat men “over het randje” gaat. Maar in plaats van reactief te zijn leek het me goed om een wat actievere stelling in te nemen en mijn visie te geven op wat ons volgens mij “ons” maakt. Ik zal daarbij de generalisaties niet schuwen.

De Rotterdamse cultuur

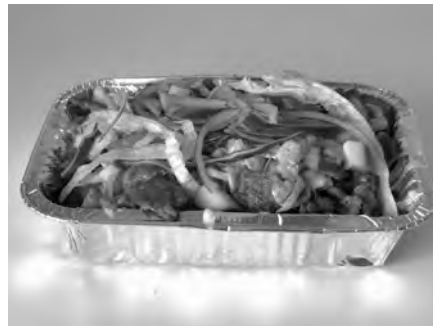
Zo ben ik een Rotterdammer. Ik kan de mannelijke lijn van mijn stamboom terugvinden tot omstreeks 1700 in het centrum van Rotterdam en zelf woon ik nog steeds in die stad. Zoals al mijn stadsgenoten ben ik een harde werker, hangen mijn overhemden met opgestroopte mouwtjes in de kast en zeg ik wat ik denk. Vanuit diezelfde gemeenschappelijk aard, spreek ik met een “natte T”, doe ik aan hypercorrectie als ik stam-plus-t in de ik-vorm gebruik en heb een flink arsenaal aan historische ziektes in mijn vocabulaire om zowel positieve als negatieve superlatieven uit te drukken.

Vanzelfsprekend heb ik een grondige hekel aan alles wat zich in onze hoofdstad afspeelt en iedereen

die daar vandaan komt. Vanuit die bril bekijk ik de wereld en zal ik mij dus eerder Rotterdammer dan Hollander of Nederlander noemen. Want wij Rotterdammers hebben nou eenmaal een heel andere cultuur dan die boeren buiten onze stad. Dat begint al redelijk dichtbij, onder de grote rivieren. Waar het in onze cultuur gebruikelijk is om direct te zijn en niet om de hete brij heen te draaien, vindt men het in Brabant en Limburg al lastig om het woord “ja” de juiste betekenis te geven. Ja betekent in deze provincies met een beetje geluk “misschien”, maar veel vaker gewoon “nee”. Met een beetje mazzel is er in die oneindig veel vormen van “ja” eentje te vinden die werkelijk “ja” betekent. Achterbaks volk, daar in het zuiden.

Van cultuur naar Kapsalon

Merkt u al een beetje al een beetje wat ik aan het doen ben? Met het grootste gemak kan ik al onze provincies, steden en regio's afgaan met allemaal hun geheel “eigen cultuur”.

In het bovenstaande voorbeeld kan ik daar met mijn Rotterdamse bril denigrerend over schrijven. Want ik beschouw mijn Rotterdamse cultuur natuurlijk als superieur aan al die andere culturen. Het rare is alleen dat al die mensen in die specifieke regio's dat ook doen met hun cultuur die ze als typisch voor hun streek beschouwen, maar dan in positieve zin. En ze vinden zich daarmee heel anders dan de mensen uit de naastliggende streek. Hoe kan ik uit dit ratjetoe van culturen een eenvormige Nederlandse cultuur destilleren, die dan ook

nog eens beschermd moet worden tegen invloeden van buitenaf? Waar ligt dat “buitenaf” dan precies? Voor een Rotterdammer ligt dat overigens ongeveer 15 km buiten de stadsagglomeratie.

Maar hoe vast is mijn Rotterdamse cultuur precies? Misschien is het wel de veranderlijkheid van deze havenstad en haar geschiedenis die maakt dat ik me niet zo hecht aan een vaste cultuur. De stad waarin ik geboren en opgegroeid ben droeg nog de wonden van het bombardement van 1940, waardoor het geluid van heimachines de enige constante factor was. Met dat in gedachte zou het verleidelijk kunnen zijn om te denken dat de hedendaagse Rotterdamse cultuur nog vrij jong is, ware het niet dat de plannen voor een grootscheepse herinrichting van de binnenstad reeds voor de oorlog klaar lagen. Dat maakt van mijn stad een trekpleister voor architectuur liefhebbers en wordt mijn stad door diverse reisgidsen gezien als de “enige metropool” van Nederland. Voel ik me heel erg verbonden met dit specifieke stuk cultuur? Nee, niet echt. Tussen al die glazen paleizen staan ook de nodige rotte kiezels, die op hun beurt weer mooi van lelijkheid worden en dan noemen we het “cult”. Maar ik voel me wel verbonden met, wat mij betreft, het allermooiste voorbeeld van die veranderlijke cultuur. Op zijn beurt is dat een constante waarde geworden en is inmiddels een wereldberoemd Rotterdams gerecht.

“Uierboord??”, zullen een aantal oudere lezers nu misschien uitroepen, maar helaas, dat stukje Rotterdamse cultuur is op sterven na dood. Ik heb het natuurlijk over de Kapsalon!¹ Een aluminium bakje met patat (wij leven boven de patatgrens², nog zo'n stuk cultuur dat niet universeel Nederlands is), daar bovenop kebab, plakje kaas erover, even in de oven en daarna larderen met sla, tomaat, ui en veel knoflooksaus en hete saus naar keuze. Als deze cholesterolbom nog niet genoeg aanslag maakt op je kransslagader, wordt deze dis meestal geserveerd met een blikje Fernan-

Voor het Rotterdamse station (foto R. van Elst)

des, een frisdrankmerk uit Suriname (verkrijgbaar in veel artificiële smaken, vrijwel allemaal met een suikerperscentage van rond de 11%). Dit gerecht is zo sterk verbonden met Rotterdam dat het nieuwe Centraal Station door zijn glimmende bekleding prompt de bijnaam “Station Kapsalon” kreeg³.

Van vette hap naar cultureel erfgoed

Maar hoe wordt een gerecht uit een shoarmazaak nou ineens “cultuur”? Zoals vaak met karakteristieke symbolen die onderdeel worden van een cultuur, komt dat door het verhaal en de verbinding die een groep mensen voelen met het verhaal. Op de Schiedamseweg in Rotterdam zitten een shoarmazaak en een kapperszaak dicht bij elkaar. De eigenaren van deze zaken zijn respectievelijk van Turkse en Kaapverdise origine, maar zullen zich direct Rotterdammer noemen als men ze daarom zou vragen (helaas is de uitvinder Tati Gomes veel te vroeg overleden⁴). De eigenaar van de kapperszaak kwam regelmatig een combinatie van verschillende gerechten van de kaart vragen. Voor het gemak vroeg hij het in 1 bakje te doen en het werd al snel een populair gerecht bij de shoarmazaak, omdat wachtende klanten in de kapperszaak ook deze combinatieschotel begonnen te bestellen. En zo werd dit gerecht in 2003 op de kaart van de shoarmazaak gezet onder de naam “Kapsalon”. De “Kapsalon” begon aan een gestage opmars in Nederland en is inmiddels een wereldwijd gerecht en niet alleen in shoarmazaken. Zo simpel kan cultuur beginnen en zo basaal kan cultuur zijn. Een mooi

verhaal dat een gemeenschap verbindt en in dit geval behalve in geest ook nog eens in een fysieke calorierijke vorm.

Maar verbindt een bak patat met vlees nou werkelijk mensen? Toen in 2019 een Amsterdamse shoarmazaak het lef had om op de reclameborden “Amsterdam specialty” te zetten was er sprake van een heus relletje, waarbij de originele bedenker van de kapsalon in de landelijke pers mocht uitleggen dat het gerecht toch echt geboren was in zijn zaak. Zelfs een hoogleraar stadshistorie mengde zich in de discussie door te stellen dat de Kapsalon op de lijst van Rotterdams cultureel erfgoed stond⁵. Saillant detail was natuurlijk dat de cultuurdief in kwestie ook nog eens een Amsterdammer was, wat weer duidelijk maakt hoe fluïde het begrip cultuur is. Want deze Amsterdammer heeft zeer waarschijnlijk dezelfde culturele achtergrond als de Rotterdammer, maar die culturele verbinding was nu irrelevant. Men kwam aan onze Kapsalon, daar moeten die Amsterdammers vanaf blijven! Ik vraag me af of een reclamebord met “Sappemeer specialty” in Groningen dezelfde reuring teweeg had gebracht. Het Calimerocomplex van de Rotterdammer komt altijd iets sterker bovendrijven als het onze hoofdstad betreft. Maar het feit blijft dat een vette hap uit een shoarmazaak mensen met totaal verschillende achtergronden verbindt, hen trots maakt en dat zij zich zo verbonden voelen dat zij de herkomst willen verdedigen.

Wat moeten we beschermen?

Voel ik me trots als ik het Kapsalonverhaal vertel aan mensen buiten

Rotterdam? Ja natuurlijk, ik ben een Rotterdammer. Eet ik vaak Kapsalon? Helemaal nooit, ik vind het maar een smerige vette hap. Zou ik de Kapsalon met hand-en-tand verdedigen als deze “bedreigd” werd? Nee, natuurlijk niet. Zou er serieus iemand op de bres springen voor een bak aangeklede patat? Het idee alleen al. Maar nu wordt het interessant, want er zijn hele volksstammen die op de (figuurlijke) barricades springen als ze denken dat “hun cultuur” aangevallen of bedreigd wordt door vreemde invloeden. Of die invloeden nu religieus (en de islam lijken we in dit verband veel erger te vinden dan het protestantisme) of cultureel van aard zijn (Woke en LGBTQ+ bedreigen onze waarden!). In vrijwel geen van die gevallen vertellen ze me wat die cultuur dan precies is en welk onderdeel er dan bedreigd wordt. In het geval van de Kapsalon valt er in ieder geval nog iets heel tastbaars te verdedigen. Als er een onverlaat ineens rijst gaat gebruiken in plaats van patat, of spaghetti. Dat lijkt me wel een flinke discussie waard, waar verschillende kampen woedend tegenover elkaar komen te staan. Of een onverlaat die de herkomst zichzelf toe-eigent. Ja, dat rechtvaardigt wel een stukje in de krant. Maar die Nederlandse cultuur? Wat gaat daar precies van ons afgepakt worden? Ons broodje kaas bij de lunch? Onze van de rijbaan gescheiden fietspaden? Onze doe-maar-gewoon-dan-doe-jegal-gek-genoege mentaliteit?

Vaak wordt in dit verband de vrijheid van meningsuiting er bijgesleept, maar dat lijkt me niet een heel universeel voorbeeld van de Nederlandse cultuur. Die vrijheid is weliswaar verankerd in onze grondwet en zal ongetwijfeld door veel mensen als “typisch Nederlands” gezien worden, maar ik kan zo een hele rij gemeentes in de Nederlandse bible-belt aanwijzen waar het uiten van je mening helemaal niet zo vanzelfsprekend is. Je kan een poging wagen om daar bijvoorbeeld een gay-pride te organiseren, maar in het onwaarschijnlijke geval dat de gemeenteraad de optocht toestaat zal die niet zo heel erg gezellig verlopen. Vrijheid van meningsuiting is een grondrecht, maar dat maakt het nog geen algemeen gedeelde Nederlandse cultuur. Het gaat hier tenslotte over een gedeeld fenomeen, waardoor mensen zich met elkaar verbonden voelen en

bereid zijn zich in te zetten voor het behoud ervan. In de bible-belt en in sommige wijken van mijn stad zal die verbondenheid eerder in het geloof te vinden zijn, dan in onze grondrechten. En helaas kunnen we recent constateren dat het schenden van grondrechten niet alleen voorbehouden is aan de “usual suspects”, zoals onze religieuze mannenbroeders. Onze in-woord-seculiere regering geeft met haar diverse proefballonnetjes duidelijk blijk dat ze weinig respect hebben voor onze grondrechten, of liever: Dat men de grondrechten alleen voor “ons soort mensen” wil laten gelden.⁶

Nogmaals, het koesteren van bepaalde waarden is voor die Kapsalon toch een stuk tastbaarder dan voor zoiets abstracts als de Nederlandse cultuur die continue verandert met wat mensen op elk gegeven moment vinden, voelen en denken. Dat kan soms snel gaan, vaak heel subtiel en ongemerkt en soms met een grote schok. Waar het voor Covid nog doodnormaal was om met een snotneus op je werk te verschijnen, word je daar nu toch al vaak op aangesproken of wordt iets teveel kuchen voorzien van uitgebreide excuses en verklaringen dat men echt geen Covid heeft. Ik zou dit nu ook nog geen cultuur durven noemen, maar het zou me niet verbazen als het over een paar jaar doodnormaal wordt gevon-

den om je met een verkoudheid niet in grote groepen te vertonen of (zoals in de meeste Aziatische landen) mensen met een mondkapje gaan lopen. Een geste die weliswaar heel sociaal is, maar waarbij de medische waarde vrijwel nihil is. Dat mensen er schande van spreken als werkgevers aanwezigheid eisen terwijl je een loopneus had. Be-la-che-lijk! Nog maar 45 jaar geleden werd het als gastvrij gezien om op een verjaardag een assortiment aan sigaretten op tafel te hebben staan. Ik werd dan als kind erop uit gestuurd om die te gaan kopen. Ik zou nu de sigarenzaak niet meer inkomen en mijn ouders zouden op zijn minst een golf van digitale uitsluiting over zich heen krijgen.

In het eerste geval door een pandemie en in het tweede geval door een gedeeld inzicht over roken en gezondheid: De mensen veranderen en hun (of “de”) cultuur verandert met hen mee. Dat mag je jammer vinden en je kunt je best doen om met gelijkgestemden die cultuur in stand te houden, op het gevaar af dat het al snel op folklore gaat lijken en vaak een beetje sneu wordt. Ook die Kapsalon zal veranderen. Ik las dat hij in Suriname met pindasaus wordt geserveerd. De schande! Maar verwar onze grondrechten niet met cultuur. Voor die grondrechten moet je strijden. Aan de veranderingen in de cultuur moet je je laven, verbazen en

soms ook aan ergeren. Neem vooral een voorbeeld aan die Rotterdamse uitvinder van de Kapsalon. Een paar jaar geleden voerde hij nog strijd met die Amsterdamse Kapsalondief en stonden ze lijnrecht tegenover elkaar in deze cultuurclash. Maar geloof me, als het Turkse voetbalelftal zich kwalificeert voor een groot toernooi dan staan ze beiden gebroederlijk met de Turkse vlag te zwaaïen en rijden ze toeterend door onze straten. Ga dan niet een boos stukje schrijven dat “ze niet willen integreren” en “ze zijn een bedreiging voor onze cultuur”. Zij hebben al een tastbare bijdrage geleverd aan onze cultuur: De Kapsalon!

noten

1. [https://nl.wikipedia.org/wiki/Kapsalon_\(gerecht\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Kapsalon_(gerecht))
2. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Patat-frietgrens>
3. <https://www.prorail.nl/verhalen/station-kapsalon>
4. <https://nos.nl/regio/zh-rijnmond/artikel/417505-nataniel-tati-gomes-godfather-van-de-kapsalon-overleden>
5. <https://nos.nl/artikel/2277792-fittie-over-kapsalon-tussen-amsterdam-en-rotterdam>, <https://www.ad.nl/rotterdam/amsterdammers-proberen-rotterdamse-kapsalon-te-kapen-wat-een-zielenpoten~a37efb89/>
6. Zie voor schrijnende voorbeelden en mogelijke oplossingen: Staatscommissie rechtsstaat, De gebroken belofte van de rechtsstaat, 2024, ISBN 9789090386249. Digitaal verkrijgbaar via deze website: <https://www.staatscommissierechtsstaat.nl/>

Bethlehem of Nazareth?

door *Jan Willem Nienhuys*

In ‘Kerstmythologie’ (*Vrijdenker* 2024-10) staan alle onzinnige verhalen over de geboorte van Jezus nog eens netjes opgesomd. Anton van Hooft voert Tacitus en Kelsos op als getuigen van het bestaan van Jezus. Maar die schreven lang na dato. Ik denk dat Tacitus slechts de beschikking had over wat de christenen van Rome zelf over hun eigen geloof beweerden, plus natuurlijk dat de christenen in 64 al een bekende sekte te Rome waren. Kort na Tacitus schreef Suetonius over zo erge heibel met Joden in verband met ene Chrestos, in het jaar 49, dat de Joden uit de stad Rome verbannen werden. Het sterkste bewijs voor het bestaan van een niet al te gewelddadige eindtijdprediker genaamd Jeshua bar Yosef – voor mijn

gevoel – komt uit die verzonden evangeliën zelf. De evangeliën van Mattheüs en Lucas zijn het eens over twee dingen: Jezus is geboren in Bethlehem, 10 kilometer ten zuiden van Jeruzalem, en opgegroeid in Nazareth in Galilea, 100 kilometer ten noorden van Jeruzalem. De uitwerking is totaal verschillend. Volgens Mattheüs woonden Maria en Jozef in Bethlehem. De geboorte van Jezus was gewoon een thuisbevalling. Na het bezoek van de Wijzen uit het Oosten ging het gezinnetje naar Egypte en na de dood van Herodes naar Galilea. Mattheüs haalt er nog een verklarende profetie bij, en maakt duidelijk dat hij geen flauw benul had wat een nazoreeër was.

Volgens Lucas woonden Jozef en Maria in Nazareth en gingen zij naar Bethlehem vanwege een volkstelling, en kort na de geboorte meteen weer terug. Alleen de herders in de buurt (niet eens de clientèle van de volle herberg) werden met veel fanfare op de hoogte gesteld. De twee evangelisten hebben geboortejaren van Jezus die minstens tien jaar schelen. Immers Herodes stierf in het jaar 4 v.o.j., en de volkstelling van Quirinus was in het jaar 6. Dat geeft wel aan dat Mattheüs en Lucas vrijwel niets van hun onderwerp wisten.

Absurditeiten

Beide verhalen zitten stikvol met absurditeiten. Ik kan me niet voorstellen dat de lezers van toen het Lucas-verhaal over 'registratie in stad voorouders' serieus hebben genomen. In het Mattheüs-verhaal vind ik de ergste absurditeit dat de algoede en almachtige God herhaalde malen via dromen communiceert met Jozef en met de Wijzen, maar de Wijzen niet vertelt dat ze gewoon de ster moesten volgen en niet langs moesten gaan bij Herodes om de weg te vragen. Dat deed God wel na het bezoek in Bethlehem, dus hij kon het best. De kindermoord was (volgens Mattheüs) dus al eeuwen van tevoren gepland. Bij mijn weten hebben christelijke apologeten het hier zelden over. Of ze zeggen dat het niet zo erg was, want die kindertjes gingen regelrecht naar de hemel, net als alle baby'tjes die vermoord werden bij de genocidale verovering van het Beloofde Land.

Ook absurd is dat uiteindelijk de ster de juiste locatie aanwijst door op het huisje van Jozef en Maria te gaan zitten. In elk geval staat er in het Grieks epanoo=bovenop. Gewone sterren en planeten kan men niet zien als objecten die een specifiek huis aanwijzen of die – volgens astrologen – zelfs maar kunnen aangeven waar er ergens op aarde iets gebeurt. Het vermoeden is gerechtvaardigd dat de schrijver van het Mattheüs-evangelie geen flauw benul had van hoe astrologen te werk gaan. Dezelfde schrijver maakt (in Mat. 27:45) gewag van een astronomische onmogelijkheid: een zonsverduistering die drie uur duurt en omstreeks volle maan (namelijk Pasen) plaatsvindt, wat ook al niet kan. Marcus en Lucas hebben dit detail ook, misschien is het onkritisch overgeschreven van een oudere bron. Maar het is onzin: een zonsverduistering duurt een paar minuten en is met nieuwe maan. Ook zo'n detail waarover men apologeten niet hoort, en dat zelfs ontbreekt in mijn dikke encyclopedie van Bijbelfouten. (2)

Drents accent

Stel eens dat de hele Jezus verzonnen zou zijn. Dat Paulus dus maar wat kletste toen hij het had over de broeder des Heren (in Galaten 1:19) en toen hij zonder nadere toelichting aan christenen elders schreef over de gekruis-

sigde, gestorven of verrezen Christus. Die noemde hij tientallen malen. Hij heeft eigenlijk maar één concreet feit over het leven van Jezus te melden. Dat was de instelling van het avondmaal (1 Kor. 11:25). Hij beweerde dat hij dat van Jezus zelf had, met andere woorden niet van de apostelen die er nota bene bij zouden zijn geweest. De evangelisten hechtten er kennelijk aan om de geboorte van hun volslagen fictieve held in Bethlehem te laten gebeuren. Waarom zouden ze dan allebei een eigen rammelelend verhaal ophangen dat hij in Galilea was opgegroeid? De meest plausibele verklaring is dat Jezus en zijn volgelingen allemaal uit Galilea kwamen en dat iedereen dat wist. Dat moet overduidelijk aan hun dialect te horen zijn geweest. (1) Zelfs nu nog zijn dialectverschillen tussen dorpen die niet eens zo ver van elkaar vandaan zijn al duidelijk hoorbaar. Dat zal in een tijd zonder onze communicatiemiddelen niet minder zijn geweest. Net zo goed als je aan Geert Wilders kunt horen dat hij uit Limburg (Venlo) komt, moet aan de gangmakers van de beweging te horen zijn geweest waar ze vandaan kwamen.

De rest van de evangeliën verhalen ook van een prediking die in Galilea begon. Dat is op zich al vreemd, want de culturele elite in Jeruzalem had geen hoge pet op van Galilea. Het is natuurlijk moeilijk om je te verplaatsen in de geest van een hypothetische fraudeur die een complete religie probeert te scheppen. Als die nu, 2025, een oorsprongsgeschiedenis zou fantaseren voor een tamelijk nieuwe sociale of religieuze beweging, dan zou de fictieve stichter in dat verhaal vast niet zijn beweging begonnen zijn in de veenkoloniën, tenzij natuurlijk de eerste voor mannen van de beweging allemaal uit 2e Exloërmond en omgeving kwamen en allemaal een zwaar Drents accent hadden.

Kortom, de evangeliën verhalen allemaal van een massabeweging die begon in Galilea in een tijd waarin het wemelde van de predikers en opstandelingen tegen de Romeins koloniale overheersing en de uitbuiting door grootgrondbezitters, en die in het jaar 50 of 60 al volgelingen ver buiten Palestina had. Het zou pas bijzonder zijn als zo'n massabeweging geen gangmakers had, dan wel door Paulus en daarna door vier andere schrijvers integraal verzonnen was en de al bestaande volgelingen, rond het jaar 80 of zo, deze verzinsels allemaal geslikt zouden hebben. Voor zover ze konden lezen, natuurlijk. Met andere woorden, de aanhangers van de 'Jezus heeft nooit bestaan'-theorie hebben heel wat meer uit te leggen dan hun tegenpartij.

Noten

1. Als Jozef en Maria oorspronkelijk uit Bethlehem kwamen en pas veel later in Nazareth gingen wonen, dan is het wat verwonderlijk dat Jezus Galilees sprak. Maar kleine kinderen pikken het plaatselijk dialect makkelijk op van hun leeftijdgenootjes. Of dit is een detail waar de auteur van het Lucas-evangelie ook al niet goed over heeft nagedacht.
2. C. Dennis McKinsey, *Biblical Errancy: A Reference Guide*, Prometheus Books, Amherst, 2000. Dit boek van meer dan 800 pagina's bevat ruwweg 350 dingen die niet kloppen bij Mattheüs alleen al. Maar ook de zons- en maansverduisteringen die *tegelijk* plaatsvinden in Openbaring 6:12 worden niet signaleerd.

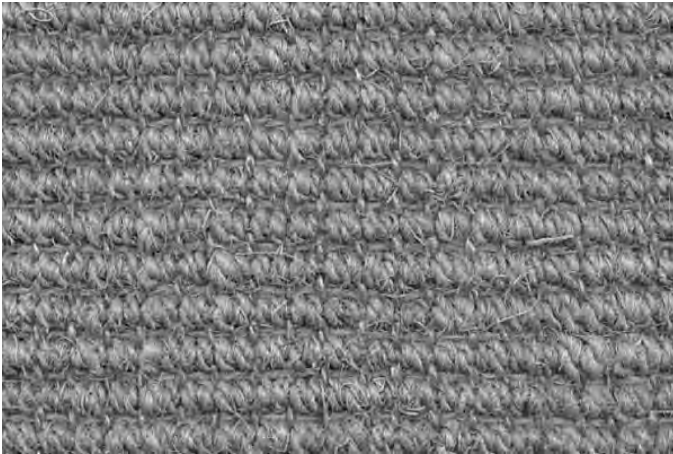

Knielen op een bed kokosvezels

door **Anton van Hooff**

Mijn moeder liet het liefst alles bij het oude, want ‘van veranderingen kreeg je alleen maar spijt.’ Maar het zeil dat sinds 1940 de vloer van onze portiekwoning bedekte, was op een gegeven moment zo afgeschilferd, dat tot een radicale modernisering werd besloten: vloerbedekking. Het was materiaal waarvan ik nog weet dat het Jabo heette. Tapijt was het bepaald niet, maar een weefsel gemaakt van kokosvezels, hennep en sisal. Het is uitgevonden door JAn BOSman in 1953. Het materiaal wordt nog steeds verkocht, aangeprezen als natuurlijk, slijtvast en duurzaam. Maar wel wordt gewaarschuwd dat het onaangenaam kan aanvoelen aan blote voeten.

Van het lijden van blote knieën wordt niet gesproken, maar ik herinner me maar al te goed de ribbels die het stugge spul in die lichaamsdelen groefde bij het bidden van de rozenkrans. Dat deden we als braaf rooms gezin iedere avond in de Mariamaanden mei en oktober.

Kokosvloerbedekking met ribbels; die van ons was grijs, volgens mij indertijd de gangbare kleur

De rozenkrans is een snoer van 50 kralen, gegroepeerd in tientallen, onderbroken door een dikkere kraal. Hierbij werd een Onzevader gebeden, bij ieder van de 50 gewone kralen een Weesgegroet. Aan het begin is er een kruis met een aanloop van drie kralen. Zelfs bij het flinke tempo dat wij aanhielden, kostte het ritueel een vol kwartier, waarna we wankelend van stijfheid opstonden, maar natuurlijk wel voldaan over de vrome plichtsbetrachting.

Gebodssnoeren zoals de rozenkrans komen in vele religies voor. Het boeddhisme en hindoeïsme kennen van oudsher de *mala*, met 108 kralen, die helpen om niet de tel kwijt te raken bij het reciteren van mantra's. Moslims hebben zo'n snoer onder de naam *tasbeih*, 33 of 3 maal 33 kralen om de 99 'schone namen' van Allah aan te roepen. Kruisvaarders zouden daaraan de rozenkrans hebben ontleend, maar al bij de antieke monniken werden snoeren gebruikt om bepaalde bijbelcitaten te herhalen.

Het is een bekend twistpunt in de culturele antropologie: werd iets aan een andere beschaving ontleend of was er sprake van een 'spontane' ontwikkeling (op basis van algemene menselijke aandriften)? Ik neig tot de laatste opvatting. Was het niet Chesterton, katholiek en geestig, die opmerkte dat het voorkomen van de voetwassing bij

christenen en hindoes alleen bewees dat beide groepen voeten hadden? En was er een inspiratie van elders voor nodig om ons een knoop in de zakdoek doen leggen? Een gebedssnoer is gewoon een koord met herinneringsknopen.

En juist in het aanspreken van de hogere machten is correct herinneren essentieel. Stel je voor dat je maar 98 keer de schone namen van Allah reciteert? En een rozenhoedje, zo heet een biddende rondgang langs de rozenkrans, dient uit het voorgeschreven aantal weesgegroeten te bestaan, die stuk voor stuk volledige moeten worden opgezegd.

Weesgegroet

Wat een weesgegroet is, zal de volstrekt werelds opgegroeide lezer wel niet weten. Het is een gebed tot Maria, waarvan het begin is gebaseerd op de woorden waarmee de engel Gabriël haar aankondigde dat god haar ging bezwangeren - zie het over deze Annunciatie het artikel in het kerstnummer. Zoals gewoon is bij gebeden begint het met een lofprijzing:

**Wees gegroet Maria, vol van genade,
de Heer is met u.**

En gezegend is Jezus, de vrucht van uw schoot.

Heilige Maria, Moeder van God,

Na het 'Dag Maria' wordt ze 'vol van genade' genoemd. Als we indertijd al iets dachten bij die formule, was het dat zij volop genade kon schenken, maar uit de bijbeltekst zoals de Nieuwe Bijbel-Vertaling (NB) die nu geeft, blijkt dat zij het is die volop genade geniet. Toch even in het Grieks kijken. Ja, het *kecharitōmenē* betekent inderdaad dat zij *charis*, gunst, heeft gekregen.

Ook dat 'Moeder van God' prevelden we gedachteeloos, maar het is natuurlijk wel bizar dat Maria als mens een kind van god is en ook nog diezelfde god in het leven heeft geroepen.

Maria is door die aanprijzingen gunstig gestemd gemaakt zodat zij willig het oor leent aan de wensen, de eigenlijke bede. Zo doe je dat als je iets gedaan wilt krijgen: als je vroeger om verhoging van zakgeld vroeg, stemde je ook eerst je ouders mild. Waarom verzochten we Maria?

**bid voor ons, zondaars,
nu en in het uur van onze dood.
Amen.**

Nee, met die oproep om te bidden wordt niet bedoeld dat Maria nu ook moet gaan knielen, maar zij moet bij god een

goed woordje doen voor ons mensen, die nu eenmaal het zondigen niet kunnen laten. Vooral bij de eindafrekening in het stervensuur is haar voorspraak heel welkom.

Het slotakkoord 'amen' is Hebreeuws voor 'het zij zo'. Gaf altijd het opgeluchte gevoel ervan af te zijn.

Zoals het Weesgegreet hier uitgepluisd is, hebben we het indertijd nooit begrepen. Bij geloven moet je nu eenmaal niet denken, maar gewoon de geijkte rituelen volgen en de formules gedachteloos prevelen. Origineel zijn is in religie fundamenteel uit den boze. Het ingebakken conservatisme van de religie verklaart waarom de katholieke priester in het gala-uniform van het laat-Romeinse Rijk officieert en de dominee zich verkleedt als geleerde uit de zestiende eeuw.

Meewarigheid

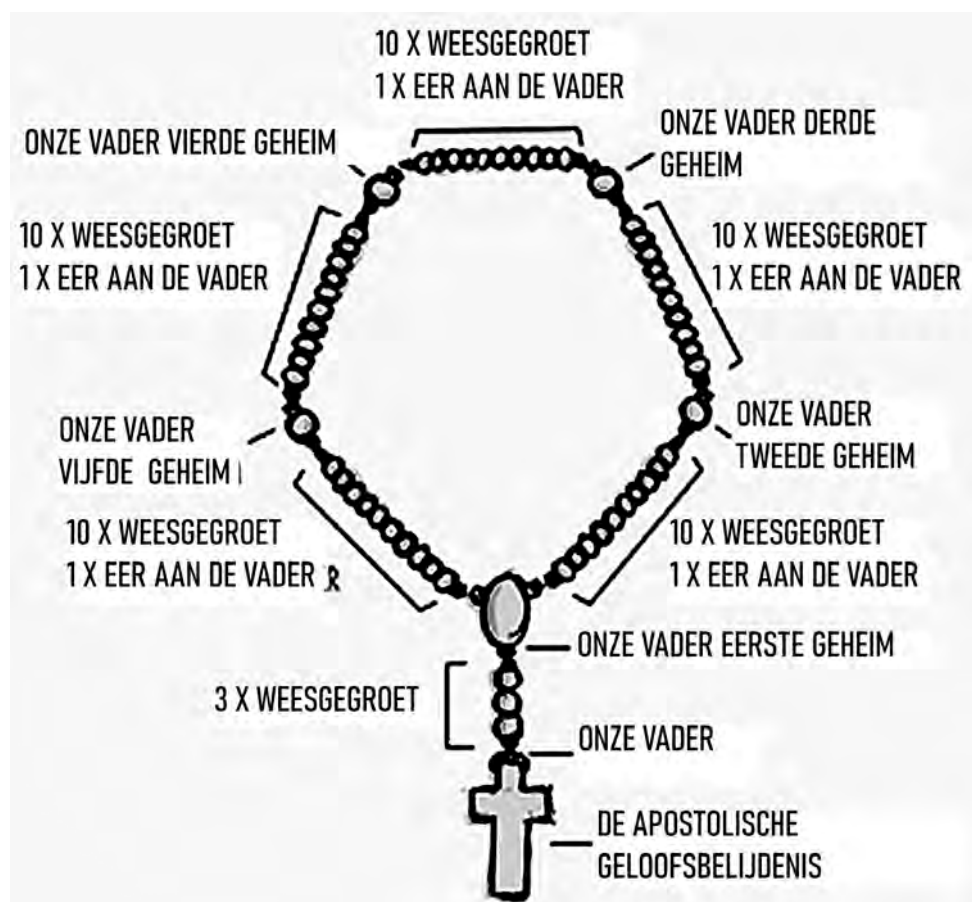
Ik voel absoluut geen verbittering bij het ophalen en ontmaskeren van dit verleden, hoogstens meewarigheid. Mij is de frustratie over een opvoeding in het geloof die menig ex-gereformeerde tekent, onbekend. Ach, mijn ouders hebben het zo goed bedoeld.

Ze hebben me onbedoeld een religieuze ervaring bezorgd, waardoor ik me nu goed kan inleven in 'mijn' Grieken en Romeinen in hun verhouding tot de hogere machten. Ook hun gebeden volgen het patroon van eerst prijzen en dan vragen. Er werden ook gebeden gehandhaafd, waarvan de betekenis verloren was gegaan, maar ja, je moest niet het risico lopen dat de godheid vertoornd werd als die niet in de vertrouwde vorm werd benaderd. Het is al vaker gezegd: de antieke heidense religie bestond vooral uit godsvrees. Liefde voor een god, zoals van ons werd verwacht van Maria en Jezus te houden, was er niet bij. Misschien moet ik toch maar eens lid worden van het Griekse genootschap dat weer de antieke goden vereert.¹ Het viert allerlei antieke feesten, maar knielen doen de leden niet, net zomin als de antieke voorlopers dat deden. Ze mishandelden hun knieën niet.

¹ Zie het Wikipedia-artikel 'Hellenisme (religie)'

Ritueel van de Hoge Raad van de Ethnikoi Hellenes

'Welke prijs bent u bereid te betalen voor het vrije woord?'

uit De Telegraaf van 3 januari 2025

door **Keyvan Shahbazi**

Inleiding van Telegraaf-redacteur Johan van den Dongen: *Het is dinsdag 7 januari tien jaar geleden dat in Parijs twaalf mensen werden vermoord op en rond de redactie van Charlie Hebdo, om een spotprent van de profeet Mohammed die het blad had afgedrukt. Keyvan Shahbazi drukt eenieder die sindsdien woorden inslikt met de neus op de feiten.*

'Keyvan, doe me een lol, ik heb een vrouw en twee kinderen thuis', reageerde de uitgever toen ik voorstelde de kaft van mijn volgende boek dat dit jaar verschijnt te versieren met de Mohammed-cartoon van Charlie Hebdo. Een soortgelijke reactie kreeg ik ook van de boekhandelaars aan wie ik vroeg of ze in dat geval mijn boek zullen verkopen. „Zelfs bol.com zal het niet aandurven”, reageerden ze. „Niet doen, weet je wat de goegemeente je gaat verwijten?”, zei mijn beste vriend. „Dat je op sensatie uit bent en daarmee op commercieel succes.”

De andere kant opkijken

Vijf jaar geleden bij de herdenking van de slachtpartij op de redactie van Charlie Hebdo vroeg ik u, de lezer in een van mijn eerste stukken in deze krant, welke prijs u bereid was te betalen voor de vrijheid van meningsuiting. Ik eindigde dat stuk niet optimistisch. Ik vond het schandelijk dat we als samenleving niet bereid leken onze vrijheden te verdedigen waarvoor in het verleden zo veel levens waren geofferd. Want, 'het is veel makkelijker om vrijheidstrijder te zijn na de strijd, dan tijdens de strijd. Nog makkelijker is het om te ontken-

nen dat er überhaupt een strijd is. Je hoeft namelijk alleen de andere kant op te kijken'.

Je moet wel bereid zijn de prijs te betalen van het aangaan van deze strijd. Zo ken ik helden in dit land die al twintig jaar hun eigen persoonlijke vrijheid kwijt zijn.

Minder ernstig is het dat je de poortwachters van moraal en fatsoen tegenkomt – de eerstverantwoordelijken voor de verloedering in het denken, voor de zelfcensuur. Zij verbannen je uit het maatschappelijke debat. De makkelijkste reactie op de angst en de confrontatie met eigen lafheid die jouw strijd bij ze oproept. Jij, de onruststoker die het onfatsoen verwoordt in het lome gezapigheid; jij, die de balans verstoort op de brede rimpelloze rivier die traag door oneindig laagland gaat. Het bewijs dat terreur loont.

De idee en de mens

Vervolgens de bewust en onbewust gecreëerde verwarring tussen de idee en de drager daarvan; tussen de islam en de moslim. 'Ja, maar ik ken daar en daar een moslim die heel aardig is.' Gefeliciteerd, is stevast mijn reactie, ik ook; aardige mensen zijn talloos en overal. Ik heb het over *de idee islam*, niet over *de mens moslim*. Mensen hebben rechten, bijvoorbeeld om niet beledigd

te worden, maar ideeën en symbolen daarvan hebben geen rechten en horen juist ontheiligd, bekritiseerd en zelfs bespot te worden. Wie daar een grens legt, zet de bijl aan de meest essentiële waarde in een democratische rechtsorde: ideeënstrijd. Juist daarom is die Mohammed-cartoon van Charlie Hebdo zo belangrijk. Juist daarom zijn de beelden van de Koranteksten op het ontblote lichaam van een

vrouw in dat filmpje van Theo van Gogh zo belangrijk. Dat heeft de tirannie verboden verklaard en daarbij een dodelijke grens getrokken. En ik voor mijn part ben niet bereid mij daaraan te onderwerpen.

Hoogste offer

Nu, tien jaar na het hoogste offer dat is gebracht door acht journalisten van Charlie Hebdo, een receptionist, een gast en twee politiemensen, na de onthoofding van de Franse held-leraar Samuel Paty, na ontelbare anonieme slachtoffers, vraag ik u, de lezer opnieuw: welke prijs bent u bereid te betalen voor de vrijheid van meningsuiting?

Tref religie onder de gordel

door **Anton van Hooff**

Een man komt thuis van de kerkdienst. Zijn vrouw vraagt:

- Waarover had de dominee het?
- De zonde.
- Wat zei-ie ervan?
- Hij was ertegen.

Toen ik na de atheïsmemiddag van 7 december thuis kwam, vroeg mijn vrouw hoe het was. Ik kon niets anders zeggen dan:

- Nou, ze waren tegen het geloof.

Godsdienst ondermijnt het denken en de moraal

Met een kanonnade van argumenten veeiden de sprekers namelijk weer eens de vloer aan met de godsdienst. Er bestaat immers gewoon geen god en de aanspraak dat religie de moraal versterkt, is ongegrond. Zij ondermijnt juist de algemeen menselijke gedragsregels zoals 'gij zult niet doden.' Maar moorden in de naam van Jahweh, Jezus of Allah is juist in orde.

Dirk Verhofstadt presenteerde als een nieuwe Jahweh op de berg Sinaï zijn tien humanistische geboden. Met alle waardering kon ik er niet meer in ontdekken dan de gulden regel die alle samenlevingen kennen: 'wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'.

Een terzijde: Verhofstadt voerde als argument tegen de immoraliteit van de godsdienst ook aan dat de Islam eremoord stimuleerde. Geen goed woord voor de gods-

dienst van de Onderwerping (=Islam), maar zoals ik in het artikel van oktober (2024-08, pag. 27) liet zien, worden ook in het hindoeïstische India vrouwen vermoord als ze de familie 'onteren' door beneden hun stand te trouwen. In juni 2024 maakte een 17-jarige zijn zus Komal (20) met een pistoolschot af, omdat ze uit liefde beneden haar kaste wilde trouwen. Eerwraak is dus eerder een verschijnsel van een geperverteerde cultuur. De Islam en het Hindoeïsme is hoogstens te verwijten dat zij zich in de naam van Allah of Siwa niet tegen die verschrikking keren.

Hoe komen we van het geloof af?

Godsdienst doet dus geen goed, het is gewoon een kwaad. Maar hoe komen we ervan af? Ja, door te denken, maar het denkvermogen schakelen gelovigen principieel uit. Je bewijst je geloof juist door de grootste onzin, zoals opstanding en het eeuwige leven, voor waar te houden. Dat is het intellectuele masochisme dat inherent is aan religie.

Nee, het geloof laat zich niet wegedenieren. En ongehoof een beetje gezellig maken, zoals Stine Jensen, Atheïst van 2024, bepleitte, lijkt me ook niets. Samen atheïstische liederen zingen? Een borrel met vrijgeestverwanten is meer dan genoeg.

Waar godsvrijen zich van moeten ontdoen, is de eerbied voor religie als een mening van hogere orde. Aan die vorm van 'respect' lijdt het Nederlandse Humanistisch Verbond, bijvoorbeeld door jongensbesnijdenis niet te durven afwijzen – de Vlamingen zijn wijzer, Natuurlijk heeft iedere afwijkende mening recht op respect, in de zin dat men die vrijelijk mag aanhangen, verkondigen en – in eigen kring – vieren. Maar dit respecteren is iets anders dan eerbied hebben. 'Goh, geloof jij in god?' Je zegt toch ook niet 'Goh, geloof jij in kabouters?'

De eerbied voor godsdienst als een hogere mening heeft zijn beslag gekregen in grondwetsartikelen en algemene verklaringen van mensenrechten die de vrijheid van godsdienst garanderen. Vrijheid van mening(suïting) is meer dan genoeg om ook de onzin van godsgeloof genoeg ruimte te geven.

Spot en hoon

Tijdens de lange zit van 7 december dacht ik vaak: 'Maar laten we toch lachen.' Godsdienst is toch een uiterst bespottelijk verschijnsel? Stel je voor dat een sekte de guillotine, de galg of de elektrische stoel als eerbiedwaardig symbool zou hebben? Het christendom vereert onverdroten het executie-instrument van het kruis. Niet voor niets kunnen godsgelovigen niet tegen hoon en spot. In dat kruis moeten we hen treffen.

Mijn favoriete spotprent

Lhbtiqua+: een fictieve gemeenschap met een enorme invloed, tot in het klaslokaal

door **Martin Harlaar**

(In november 2024 bood het Reformatorisch Dagblad mij – lid van De Vrije Gedachte, samensteller van het boek ‘Het gender-experiment’ en levenslang PSP- en GroenLinks stemmer – aan om eens in de drie maanden een opiniestuk van mij over genderzaken in de krant te plaatsen. Het verscheen in de krant van 11 december 2024, met foto. In augustus was er al een opiniestuk in het RD gepubliceerd dat ik samen met Diederik van Dijk, Tweede Kamerlid voor de SGP had geschreven.)

”Zorg voor jongeren met genderdysforie gebaat bij open gesprek” (RD 9-8) schreven Diederik van Dijk en ondergetekende deze zomer. Maar zal dat open gesprek er ooit komen? Wie heeft er iets bij te winnen?

U heeft ongetwijfeld gehoord van de lhbtqi-gemeenschap. De L staat voor lesbiennes, de H voor homo’s, de B voor biseksuelen, de T voor transgenders (mensen die ongelukkig zijn met hun biologisch geslacht) en de I voor interseks (mensen met een aangeboren afwijking van de uitwendige of inwendige geslachtsorganen).

Er bestaan ook langere varianten, zoals lhbtiqua++. De Q kan staan voor zowel queer (mensen die zichzelf niet in een hokje willen plaatsen) als ”questioning” (mensen die

het niet weten); de A staat voor aseksueel (weinig of geen behoefte aan seks met een ander). De + staat voor alle andere groepjes van deze bonte, immer uitdijende ‘gemeenschap’. Ik denk dat de MAP’s op termijn ook zullen toetreden (Minor Attracted Person, een persoon die zich (seksueel) aangetrokken voelt tot minderjarigen, een pedofiel of pedoseksueel dus).

Feitelijk is er van een echte gemeenschap geen sprake. Al die groepen hebben weinig gedeelde belangen. De genderactivisten komen vooral uit kringen van personen die zichzelf als transgender of queer zien. Hun gemeenschappelijke belang is om biologie ondergeschikt te maken aan genderideologie. Je mag, zo leert de ideologie, zelf kiezen wat je bent, de biologische realiteit doet er niet toe.

Zelfbevestiging

De term lhbtqi-gemeenschap is van vrij recente datum. Google Ngram laat zien dat het begrip ”LGBTQ community” voor het jaar 2000 nauwelijks voorkwam, vervolgens toenam en na 2010 explosief steeg. Dat viel samen met de massieve toename van het aantal meiden dat in transitie de oplossing voor al hun problemen zag. Proble-

men die voortvloeiden uit angststoornissen, trauma, depressie en autisme, maar ook uit twijfels over hun eigen seksuele geaardheid. Ze konden elkaar dankzij sociale media snel vinden en ze bevestigden elkaar in het idee dat ze "geboren waren in het verkeerde lichaam".

Dit onwetenschappelijke concept begon in de jaren 1990 aan een opmars en verbond zich met het concept genderidentiteit. Aanvankelijk had het begrip gender slechts betrekking op mannen en vrouwen. Maar al snel kwamen daar transgenders en intersekse personen bij, gevolgd door queers en asexuelen, en nog vele andere genderidentiteiten, volgens sommigen meer dan honderd.

Het begrip genderidentiteit duikt de laatste jaren ook steeds vaker op in de wetgeving. Overall komen we het duo "seksuele geaardheid en genderidentiteit" tegen. Beide worden gezien als aangeboren en elk kritisch geluid wordt uitgelegd als een uiting van haat. Wie vragen stelt bij meiden die zeggen trans te zijn, wordt gezien als een slecht mens. En waarom zou de lhbt-gemeenschap in gesprek gaan met slechte mensen? Daar praat je niet mee, die snoer je de mond.

De genderactivisten hebben de afgelopen vijftien jaar enorme terreinwinst geboekt. Zij maken dankbaar gebruik van de goodwill die homo's en lesbiennes hebben opgebouwd. Maar er komt verzet uit LHB-kringen. Zo werd in 2019 in Groot-Brittannië de LGB Alliance opgericht. Deze organisatie stelt dat lesbiennes, biseksuelen en homoseksuele mannen het recht hebben om zichzelf te definiëren als "zich aangetrokken voelend tot hetzelfde geslacht". Dat recht wordt bedreigd door genderactivisten die verwarring scheppen tussen biologische sekse en het begrip gender. Deze activisten vinden namelijk dat heteroseksuele mannen die zich als vrouw identificeren als lesbiennes geaccepteerd en dus ook toegelaten moeten worden tot ruimtes die lesbiennes voor zichzelf gereserveerd hebben.

Nieuwe doelgroepen

De in Nederland woonachtige Bev Jackson is een van de oprichters van de LGB Alliance. Ze komt aan het woord in het boek "Gender rebels. Kritische verhalen voor moedige meiden": „Laatst ontmoette ik een lesbische meid van negentien die mij vertelde dat ze elke dag op school te horen kreeg dat ze 'eigenlijk een jongen was'. Omdat ze op meisjes valt en zich anders gedraagt dan van meisjes verwacht wordt. Zij is sterk en gaat daar niet in mee. Maar veel lesbische tieners vinden de lokroep van een nieuwe, liefdevolle online 'community' waar mensen veel aardiger zijn dan hun ouders, onweerstaanbaar." Dergelijke communities zetten deze lesbische meiden aan tot transitie.

Wat doet het onderwijs? Bieden leerkrachten tegenwicht? Op die laatste vraag is het antwoord zowel ja als nee. Leerkrachten zijn misschien alerter op pestgedrag dan vroeger, maar zij gaan veelal wel mee in de genderideologie. Daarbij krijgen ze hulp van COC Nederland. Het COC heeft een belangrijke rol gespeeld in de emancipatiestrijd van homo's en lesbiennes. Maar die strijd is twintig jaar geleden al gewonnen, dus ging men op zoek naar nieuwe doelgroepen. Op de website lezen we: „Het COC zet zich actief in voor een diverse en inclusieve samenleving. We verbinden de regenboogbeweging en komen op voor emancipatie, acceptatie en gelijke rechten voor alle lhbt+ personen.”

Zwijgen

Paarse Vrijdag (een geregistreerd merk van COC Nederland) wordt sinds 2010 in Nederland 'gevierd'. In 2023 deden er zo'n 1850 basisscholen en 1000 middelbare scholen en mbo's aan mee. Op de website van het Expertisepunt Burgerschap lezen we: „Paarse Vrijdag is een jaarlijkse dag waarop leerlingen en leraren zich solidair tonen met de LHBTQIA+ gemeenschap door het dragen van de kleur paars. Het doel van Paarse Vrijdag is om inclusie en acceptatie van LHBTQIA+ personen in het onderwijs te bevorderen. Door paars te dragen, tonen mensen dat iedereen zichzelf mag zijn, ongeacht seksuele geaardheid of genderidentiteit.” Verder lezen we dat COC Nederland diverse hulpmiddelen en pakketten kan leveren. Zo is er het Astra-lespakket voor kinderen van 6 tot 8 jaar. Bij het onderdeel "Hoe voel jij je van binnen?" kunnen de kinderen kiezen uit tien mogelijkheden: stoer, nieuwsgierig, vrolijk, verlegen, ik durf veel, creatief, somber, aardig, lief voor dieren en... tussen een jongen en een meisje.

Een open gesprek over jongeren met genderdysforie is tot op heden uiterst moeilijk gebleken, maar zwijgen is zeker geen optie, want dan worden juist die jongeren de verliezers. Moeten we trouwens niet eens serieus gaan praten over de invloed van genderideologie op de pabo's?

Uiting van genderideologie in de openbare ruimte. In 2021 werd de Progress Pride vlag aangebracht op deze overkapping bij station Amsterdam-Zuid WTC. Beeld Martin Harlaar

“Goed kauwe, dat het eten gelijkmatig in je bloed komt”

door *Matthew de Roode*

Dat mythevorming rond onze voeding bijna net zo hardnekkig is als bij religies, bewijst het artikel van John Vink in De Vrijdenker nr. 2024/10. Ook in de wereld van de voeding worden we overladen met zelfbenoemde goeroes en “experts” die dankzij de (veelal digitale) media het woord verkondigen. En om maar gelijk met de deur in huis te vallen: Het meest juiste voedingsadvies is ook meteen het meest saaie advies. Eet gevarieerd, eet niet teveel en eet vooral veel groente en fruit. Dat is natuurlijk geen boodschap waar je mee thuis kan komen als je jezelf een gezonde levensstijl wilt aanmeten. Hoe kun je nou actief iets aan je gezondheid doen als één van de geboden zoets passiefs is als “eet niet teveel”?

Big Margin in plaats van Big Food en Big Pharma

Maar eerst maar eens een andere mythe uit het artikel behandelen. Dat het complotdenken hoogtij viert en zelfs onder vrijdenkers slachtoffers maakt, bewijst de inleiding van het artikel al. Big Pharma en Big Food worden opgevoerd als vanzelfsprekendheden. Nou John, was de wereld maar zo eenvoudig. Dat we alle schuld konden geven aan de Illuminati, die de wereld besturen en ons als slaven beschouwen. Ik werk toevallig voor een bedrijf dat zeker onder de noemer “Big Food” zou vallen. Sterker: alhoewel puur plantaardig qua grondstof, zijn wij producenten van, onder andere, patat en suiker! Duivelser kun je het tegenwoordig niet krijgen in de wereld van gezonde voeding.

Maar ik moet je teleurstellen. Ik zit op een redelijk invloedrijke positie waar ik in staat ben om dergelijke afspraken te maken en wij spreken niet met Big Pharma. Ik zou overigens niet weten naar wie ik het mailtje zou moeten sturen. Of bewijs ik hiermee nou dat het inderdaad allemaal één groot complot is? Want Big Pharma heeft natuurlijk geen goede klantenservice, dus een duidelijk email-adres of telefoonnummer hoef ik ook niet te verwachten. Maar de suggestie “maak jij ze ziek, dan maak ik ze arm” (geheel in lijn met het historische “houd jij ze dom, dan houd ik ze arm”) doet geen opgeld in onze tak van sport. Hoewel het soms lijkt alsof er snode plannen worden gesmeed om dingen voor elkaar te krijgen is de werkelijkheid een stuk banaler. Een belangrijke (zo niet, de belangrijkste) drijfveer in de industrie is Big Margin, het maken van winst. Nou werk ik bewust voor een bedrijf dat niet beursgenoteerd is en dat wel degelijk rekening houdt met mens, samenleving en milieu, maar ook in ons bedrijf is uiteindelijk het maken van winst een zeer belangrijke drijfveer. Want met winst kun je je toekomstige investeringen betalen om je bedrijf beter, groener, mooier, socialer....en winstgevender te maken. Als je dat niet doet, dan komt er een ander bedrijf dat hetzelfde doet als jij, maar veel goedkoper. En konden we nu maar de schuld geven aan die gemene industrie, maar het perverse is dat “de consument” (en dat ben jij, John, maar wees gerust, ik

ook) de neiging heeft om vooral keuzes te maken met de portemonnaie. “Lekker” vinden we wel belangrijk, maar “goedkoop” nog veel belangrijker. Uiteindelijk “wint” daardoor het bedrijf dat in staat is om tegen de laagste kosten een dienst of product te leveren, terwijl het bedrijf dat een duurder maar beter/groener/socialer/gezonder product maakt failliet gaat. Bewust kiezen voor betere producten is vooralsnog voorbehouden aan consumenten die de luxe hebben om daar meer voor te kunnen en willen betalen. Aan het eind van de maand moet er namelijk ook bij die consumenten bij voorkeur “winst” gemaakt worden (oftewel: gespaard worden) als zij een beetje leuk leven willen leiden. Ik droom van en zet me in voor een wereld die op een minder kapitalistische wijze ingericht is, maar besef ook dat ik me met dit systeem heb weten op te werken waardoor ik de luxe heb om te dromen over een eerlijker wereld in plaats van me zorgen te maken of ik de huur deze maand wel kan betalen.

Dus nee, er is geen Big Food die bewust mensen ziek maakt. Er is helaas wel degelijk Big Margin, die bedrijven ertoe aanzet om zoveel mogelijk te verkopen tegen een zo laag mogelijke kostprijs. Dat betekent niet dat al die bedrijven dat gewetenloos doen. Veel voedingsbedrijven nemen wel degelijk hun verantwoordelijkheid (en ik durf te zeggen dat mijn bedrijf er daar één van is), maar ook die bedrijven zullen uiteindelijk winst moeten maken om te overleven in het huidige competitieve landschap.

[Nathan Machado, Pexels]

Voedingswetenschap is complex

In de rest van het artikel worden veel correlaties tussen voeding en gezondheid benoemd zonder verwijzing naar de achterliggende onderzoeken. Ik kan daar dus weinig van vinden, behalve dat correlatie iets anders is als een causaal verband en dat bewijs niet het meervoud van anekdote is. Wat ik ook kan zeggen is dat voedingswetenschap complex is en dat dat met name ligt aan het testobject, de mens. Dat voeding in de meest basale functie de gezondheid van de mens bevordert is vanzelfsprekend en dat wij als mensheid gemiddeld een steeds hogere levens-

verwachting hebben ligt voor een groot deel aan onze voeding. Maar hoe precies blijft nog steeds lastig om te meten en het toewijzen van “gezondheid” aan één specifieke ingrediënt of voedingsmiddel is helemaal moeilijk. De mens is een zeer complexe bioreactor die voeding afbreekt om zijn/haar metabolisme gaande te houden en zo in leven te blijven. Dat afbreken van voeding doen mensen volgens redelijk bekende processen, maar er zijn significante individuele verschillen tussen mensen, die maken dat er met heel veel mensen getest moet worden voordat je ook maar een enigszins betrouwbaar resultaat krijgt. Dat testen met mensen is op zichzelf al geen sinecure, want het moet wel ethisch gebeuren. De regels voor dit soort onderzoek zijn dan ook (terecht) streng. Maar de variatie tussen mensen maakt dat keiharde conclusies over de relatie tussen specifieke soorten voeding en gezondheid vrijwel niet getrokken worden in de wetenschappelijke literatuur. De claims betreffende voedingsmiddelen die wel gezondheidsclaims mogen voeren, zijn stuk voor stuk onderbouwd met een veelvoud aan wetenschappelijk solide studies en hierop wordt toegezien door de desbetreffende gezondheidsautoriteiten (bijvoorbeeld EFSA in de EU en FDA in de USA). De hoeveelheid voedingsmiddelen die inderdaad zo’n onderbouwde claim hebben is een fractie van de hoeveelheid aan voedingsmiddelen in onze supermarkten, wat een voorzichtige indicatie geeft van de aantoonbaarheid van de gezondheidseigenschappen van specifieke voedingsmiddelen.

In het artikel worden voorbeelden aangehaald die vooral anekdotisch zijn, maar wel degelijk heel mooi laten zien hoe complex voedingswetenschap is. Het onbegrip dat India veel diabetici heeft terwijl men daar overwegend vegetarisch is kan wel degelijk verklaard worden, maar niet afgedaan worden met de simpele redenering dat “vlees daarom geen correlatie heeft met diabetes” (overigens lijkt de kans op darmkanker veel groter en is in beide gevallen het bewijs nog niet overtuigend genoeg¹). De belangrijkste verklaringen voor de wereldwijde toename van diabetes zijn verstedelijking, ouder wordende populatie, afname van fysieke activiteit en overgewicht². Allemaal dingen die op hun beurt weer verklaard kunnen worden met de toename aan welvaart. De toename van diabetes in India is dan ook met name toe te schrijven aan groepen die een hogere socio-economische status hebben gekregen³ met de algemeen toenemende welvaart in India. Mensen hebben meer te besteden, gaan “lekkerder” en meer eten, krijgen meer vrije tijd die ze bij voorkeur niet actief besteden, enzovoort, enzovoort. Nu lijkt er in India wel iets speciaals aan de hand te zijn. Bepaalde bevolkingsgroepen in Zuid-Oost Azië lijken genetisch gevoeliger te zijn voor diabetes type-2 dan andere bevolkingsgroepen. Opgeteld bij de verandering in voeding zouden zij dus gevoeliger zijn om diabetes te krijgen dan andere bevolkingsgroepen. Maar alhoewel genetica absoluut een rol speelt, is er nog te weinig bewijsmateriaal om aan te tonen dat dit een sterkere rol speelt dan de eerder genoemde vier oorzaken⁴.

Ook het aanhalen van de eetgewoonten van de Inuit is vanuit voedingskundig perspectief een interessante. In het artikel wordt het ontbreken van diabetes opgevoerd, wat overigens meer een gevolg is van te weinig specifieke meetgegevens over deze bevolkingsgroep dan het afwezig zijn van diabetes⁵. Maar onder de aanhangers van het populaire ketogeen dieet⁶, worden de Inuit veelvuldig aange-

haald als voorlopers van een gezond eetpatroon. Aangezien Inuit vanwege hun traditionele leefgebied weinig toegang hadden tot koolhydraat rijk voedsel beperkte hun voedingspatroon zich tot vis en vlees. Inderdaad kwamen welvaartsziekten daar minder voor, maar daar staat tegenover dat de gemiddelde levensverwachting van de Canadese inheemse bevolking ca. 9 tot 14 jaar korter dan de gemiddelde Canadees, terwijl de kans om 75 te worden 53% voor inheemse mannen en 66% voor inheemse vrouwen was, respectievelijk 22 en 18% lager dan de gemiddelde niet-inheemse Canadees⁷. Dan heb je inderdaad minder tijd om diabetes te krijgen. Inmiddels lijken de welvaartsziekten ook daar toe te nemen met de toename aan welvaart en o.a. levensverwachting. Net als bij de vier belangrijkste voorspellers voor diabetes lijkt simpelweg “ouder worden” een belangrijke voorspeller voor de toename aan welvaartsziekten.

[Photoshop a.i.]

Is iets nou gezond of niet?

Het feit dat het lastig is om sterke correlaties te vinden tussen voeding en gezondheid, maakt natuurlijk niet dat we niet ons best moeten doen om verbanden te onderzoeken. Ik durf echter wel te stellen dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat er slechts enkele voedingsmiddelen zijn die gezondheid bevorderen en andere juist helemaal niet. Ik zal twee voorbeelden geven. Een verbijsterend voorbeeld is “liquid smoke” (letterlijk vloeibare rook), een smaakmaker om een gerookte smaak aan producten te geven zonder die op de barbecue te leggen. Dit product pretendeert overigens niets anders te zijn dan wat er op het etiket staat, want het is daadwerkelijk gecondenseerde rook opgevangen tijdens het verbranden van bijvoorbeeld hout. Geen weldenkend mens haalt het toch in zijn hoofd om boven een kampvuur eens even flink te gaan inhaleren, dus laat staan dat je dat spul dan wel op je eten smeert? En toch, en toch.....vis op authentieke wijze gerookt heeft toch echt diezelfde behandeling ondergaan. Dus nu ik het in een flesje heb gestopt is het ongezond, maar als ik makreel op dezelfde wijze behandel dan roemen toch vooral de gezonde eigenschappen van vette vis

vol met omega-3 vetzuren. Gerookt voedsel behoort al eeuwenlang tot het voedingspatroon van mensen wereldwijd en er lijkt weinig correlatie te bestaan tussen verhoogde mortaliteit en het eten van gerookt voedsel. Hoe komt dat dan? Nou, dat zou wel eens kunnen komen door dat saaie voedingsadvies *eet gevarieerd*. Een dieet van enkel gerookt voedsel zou zeer waarschijnlijk van invloed kunnen zijn op de incidentie van diverse soorten kanker, maar afgewisseld met andere voedingsmiddelen wordt de impact van die giftige rookcomponenten waarschijnlijk dusdanig verlaagd, dat ze geen gezondheidsrisico meer vormen. Diabetes? Eén van de voorspellende factoren lijkt overgewicht en het eenvoudigst om geen overgewicht te krijgen is: *Eet niet teveel*. Daarnaast lijken voedingsvezels (die behoren tot de groep van de regelmatig verguisde “koolhydraten”) sterke gezondheidsbevorderende eigenschappen te hebben en die komen met name voor in groente en fruit. Dus *eet vooral groente en fruit*.

Maar zoals John Vink al in zijn artikel aangaf valt daar ook wel wat op af te dingen. Her en der worden “smoothies” aangeprezen als gezond, want lekker makkelijk weg te drinken en we moesten toch vooral groenten en fruit eten? Ja, inderdaad “eten”, niet “drinken”. Door die groente en fruit niet te kauwen, maar vloeibaar tot ons te nemen, nemen we veel meer calorieën in dan we zouden doen als we het in vaste vorm tot ons zouden nemen. Ter indicatie: een glas sinaasappelsap bevat drie a vier sinaasappels. Probeer zoveel sinaasappels eens op te eten in de

zelfde tijdsspanne als je een glas sap opdrinkt, als je het al niet hebt opgegeven na de tweede sinaasappel.

Maar misschien wel het aller-, allerbelangrijkste voedingsadvies komt van van Kooten en de Bie: “Kleine slokkies drinken en vooral goed kauwen, dat het eten gelijkmatig in je bloed komt”⁸. Hoewel de context van dit citaat een geheel andere was, staat dit advies als een huis. Kauwen is namelijk de eerste stap van ons spijsverteringssysteem. Daarnaast worden er allerlei signalen afgegeven aan de rest van ons spijsverteringssysteem ter voorbereiding op dat voedsel. Dat bevordert dus niet alleen de afbraak van het voedsel in een vroeg stadium, maar zorgt ook voor een betere opname in de rest van ons spijsverteringssysteem en zelfs de signalering voor verzadiging⁹ wat ons helpt om niet teveel te eten. Dus als we ons groente en fruit niet kauwen, maar drinken via een smoothie kan ons lichaam niet adequaat reageren. Ons verzadigingsgevoel gaat te laat “aan” en dus nemen we

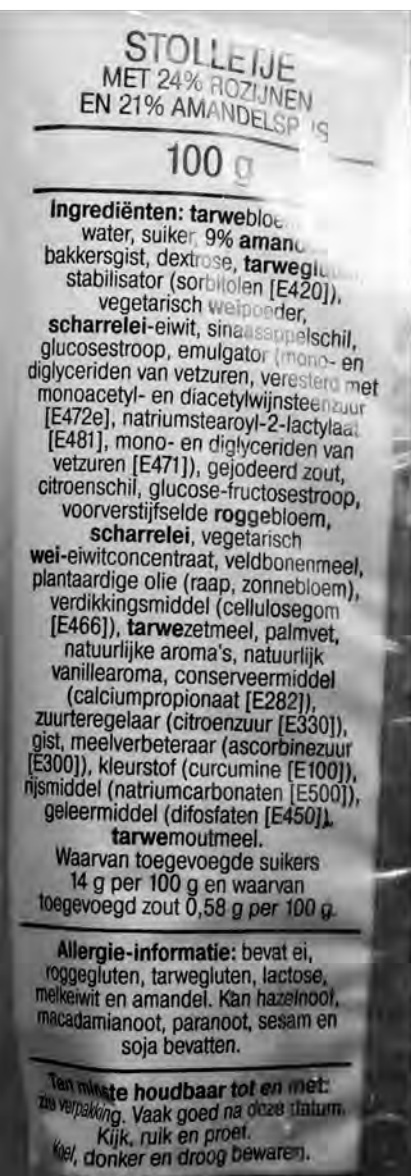
veel meer voeding in voordat ons lichaam aangeeft dat we verzadigd zijn. Zelfs met evident gezonde voedingsmiddelen als groente en fruit kunnen we ons dus toch nog ongezond eten door de vorm waarin we het tot ons nemen.

Ga gewoon weer lekker zelf koken! O ja, en goed kauwen.

Het is dus niet eenvoudig om een kant-en-klaar voedingsadvies te geven dat je gezond maakt. Evident gezonde producten zoals smoothies kunnen door hun wijze van inname toch weer minder gezond zijn, terwijl de meest toxische producten zoals gerookt voedsel al eeuwenlang op ons menu staan zonder duidelijk aanwijsbare gezondheidseffecten. Onze levensverwachting is alleen maar toegenomen en dat komt voor een belangrijk deel door onze voeding.

We moeten ons inderdaad ervan bewust zijn dat fabrikanten van voeding winst maken als belangrijke drijfveer hebben. Het produceren van voedsel dat wij lekker vinden tegen een zo laag mogelijke kostprijs is vanuit die optiek dus logisch. Er is geen complot nodig om ons meer te laten kopen, dat doen we geheel vrijwillig helemaal zelf. Leg de verantwoordelijkheid voor verandering dus niet bij “de politiek”, zoals in het artikel betoogd wordt. Het eenvoudigste middel om die verandering tot stand te brengen is door dat voedsel niet te kopen. Wij bevinden ons namelijk in de luxe positie dat Nederland het op twee na grootste landbouw exportland ter wereld is na de USA¹⁰. Wij hoeven geen bewerkt voedsel te kopen als we dat niet willen, zelfs niet als we een bescheiden budget hebben. Wij kunnen verse producten dagelijks kopen in onze supermarkten of weekmarkten. Met name op die laatste plek zijn vers groente en fruit goedkoper dan “bewerkt” voedsel. Het vergt alleen wel wat extra werk, want dat onbewerkte voedsel moet je thuis in de keuken gaan “bewerken” tot een smakelijke maaltijd. En daarna moet je het goed kauwen. Anders komt het niet gelijkmatig in je bloed.

1. <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/cancer-carcinogenicity-of-the-consumption-of-red-meat-and-processed-meat>
2. <https://idf.org/about-diabetes/diabetes-facts-figures/>
3. <https://www.indiascienceandtechnology.gov.in/featured-science/exploring-diabetes-epidemic-india>
4. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9438889/>
5. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10103803/>
6. Hoewel er verschillende varianten bestaan, kenmerkt een ketogeen dieet zich door het beperken van de inname van koolhydraten en juist een verhoogde inname van vetten en eiwitten.
7. https://www150-statcan-gc-ca.translate.google.nl/pub/82-003-x/2019012/article/00001-eng.htm?x_tr_sl=en&x_tr_tl=nl&x_tr_hl=nl&x_tr_pto=rq
8. <http://www.kootenbie.nl/index.php?http://www.kootenbie.nl/teksten/klijstee.php>
9. <https://www.gezondheid.be/artikel/suikers/waarom-we-beter-moeten-kauwen-13182>
10. https://www.foodexport-org.translate.google/export-insights/market-country-profiles/netherlands/?x_tr_sl=en&x_tr_tl=nl&x_tr_hl=nl&x_tr_pto=rq

DEUS EX MACHINA

door **Enno Nuy**

"Seculier liberaal luchtkasteel" [gegenereerd met Microsoft a.i.]

Eind vorig jaar reserveerde de NRC veel ruimte voor filosoof Stine Jensen om een lans te breken voor seculier gedachtengoed [Zie Jensens essay *God blijft dood elders* in deze Vrijdenker – Red.] Een week later kreeg de theoloog Stefan Paas ook flink wat redactionele ruimte om haar van repliek te dienen: seculier is een begrip, afkomstig uit de rooms katholieke traditie. [Zie daarover ook het Werelds Nieuws – Red.] We zijn inmiddels aan een nieuw jaar begonnen en nu, we schrijven 18 januari 2025, krijgt filosoof en humanisticus Jan Warndorff twee hele pagina's in de NRC voor zijn betoog dat ook seculieren in een luchtkasteel leven. Hij zal met dit 'ook' wel niet bedoelen dat gelovigen zich in eenzelfde positie bevinden maar het blijft een wat merkwaardige titel voor een hybride artikel.

Warndorff stelt dat seculieren de nationale staat en de maatschappelijke orde verabsoluteren maar mij lijkt dat echt onzin. Ik ben een atheïst die met instemming Ulrike Guérot's *Red Europa* las waarin zij een lans breekt voor juist het afbreken van de natiestaat. Warndorff suggereert dat de atheïst religie afwijst maar in plaats daarvan een politiek geloof aanhangt: wij zijn eerst en vooral nationaal onderdaan en burger van de maatschappij.

Vervolgens stelt hij vast dat de staat een menselijke creatie is en uiteindelijk slechts berust op afspraken tussen mensen. Daar stelt hij Ortega y Gasset tegenover die formuleerde: "Ideeën hebben wij en houden wij staande, maar overtuigingen hebben ons en houden ons staande". En daarom stellen wij overtuigingen niet ter discussie. De seculiere liberaal, zegt Warndorff, gaat simpelweg uit van het bestaan van de nationale staat terwijl een religieus persoon rekening wil houden met iets dat oneindig veel groter en ouder en belangrijker is.

Seculiere liberalen leven volgens hem net zo goed in een **luchtkasteel** als religieuze extremisten (toe maar!),

een luchtkasteel dat bovendien wordt gestut door een tweede vorm van geloof, namelijk dat de aarde gewoon een brok puin is die doelloos rondjes in de ruimte draait. En zo heeft de onttovering van de wereld een lege ruimte gecreëerd waarin de politieke verbeelding van ons bestaan zich dwingend kan opdringen als de primaire realiteit om rekening mee te houden. Dixit Warndorff.

En hij voegt daar aan toe dat wetenschappelijke kennis in wezen een denkbeeldige laag is die pas sinds enkele honderden jaren over de werkelijkheid wordt gespannen. Merkwaardig dat een filosoof met deze formulering volledig voorbij gaat aan de grote Griekse denkers maar daar zal ik verder niet over struikelen.

Het wordt pas echt spannend als Warndorff opmerkt dat mensen met een religieuze sensibeleit ons eraan kunnen herinneren dat zowel de politieke staat als de wetenschap menselijke constructies zijn. Religies prikken, zegt hij, de politieke bubbel door, zij doorbreken de hegemonie van de staat, waardoor onze vrijheid juist wordt gewaarborgd. We moeten hieruit afleiden dat Warndorff het gods-idee niet als een menselijke constructie beschouwt en dat lijkt mij een merkwaardige positie voor een filosoof en humanisticus.

Goed, het geloof is dus van bovenaf op ons neerge-daald, letterlijk een deus ex machina. In de bijbel heet dat, meen ik, openbaring. Mijn probleem met dit artikel van Warndorff is dat hij begint met een karikaturale schets van de atheïst en zijn redentie is gestoeld op de uit de lucht gegrepen aanname dat 'de atheïst' überhaupt zou bestaan en dat die vervolgens de nationale staat zou verabsoluteren. Hoe komt hij daar toch bij? Ik althans, ik voel mij niet aangesproken. En als geloof geen menselijk construct is, hoe kan het dan dat er zoveel geloven over ons zijn neerge-daald en hoe zit het dan met die notie van 'het ware geloof'? Ook wetenschap wordt door Warndorff karikaturaal weggezet en hij plaatst zich daarmee in een traditie die ooit door Augustinus werd ingezet: de mens behoort niet nieuwsgierig te zijn, dat brengt hem alleen maar van het rechte pad. En ook in de traditie van Maarten Luther die ooit zei: de rede is de hoer van de duivel. Maarten Luther is de grootste antisemiet uit de geschiedenis.

Zelf ben ik opgevoed en opgeleid door paters, Norbertijnen om precies te zijn maar ik heb in al die zeven gymnasiumjaren nog nooit een gesprek met een priester gevoerd waarvan ik dacht: ja, hier heb ik iets aan, hier kan ik wat mee. Zij verboden simpelweg al die dingen waar ik razend nieuwsgierig naar was. Zeven jaar lang dacht ik: wacht maar, mijn tijd komt nog wel. Vijf keer per dag werd ik de kapel ingejaagd en wat ik er zag kon ik slechts bestempelen als voodoo. Sedertdien ga ik zonder religie door het leven en ik beschouw mijn leven als buitengewoon zinvol en ik ben en blij mateloos gefascineerd door onze gezamenlijke en mijn persoonlijke geschiedenis in het volle besef van al het menselijke onvermogen. Maar dat religie een politieke bubbel zou doorprikken? Laat me niet lachen! En dat religie mijn vrijheid zou waarborgen? Geloof u het zelf?

Richard Dawkins' stilte getuigt van probleem met islam

door **Bart Collard**

Bioloog en atheïst Richard Dawkins is bezig met zijn afscheids-tournee door de wereld. De auteur van onder andere *The Selfish Gene* en *The God Delusion* combineert dat met de verschijning van zijn meest recente boek, *The Genetic Book of the Dead. A Darwinian Reverie*.

Ik had het genoeg om bij Dawkins bezoek aan Carré in Amsterdam te mogen zijn.¹ Dawkins is beleefd, maar ook gevat en scherp. Hij legt op hoofdlijnen uit hoe natuurlijke selectie werkt en wat de rol van genen daarin is. Volgens Dawkins zijn de lichamen van al wat leeft genetische boeken van de dood: onze lichamen hebben zich aangepast om zo goed mogelijk te kunnen overleven in de omstandigheden waarin onze soort leeft. Van zowel het uiterlijk van soorten als de innerlijke kenmerken van hun lichamen valt te leren over de wereld in een bepaalde tijd. Het lichaam van de bladstaartgecko vertoont een afbeelding van bladeren van heel lang geleden.

Een vrouwelijke boxer in de ring

Dawkins is liberaal, maar vanuit dat standpunt ook kritisch op kritiekloze omarming van transgender-schap. Met andere woorden: als een volwassene zich wil laten opereren naar de geslachtsdelen van een ander

geslacht is dat diens beslissing, maar het debat over trans moet mogelijk blijven en er moet niet zonder meer aan allerlei eisen van transgenders worden toegegeven omdat anders sprake van transfobie zou zijn.

Dawkins reflecteerde in Carré op trans in de sportwereld. 'If I imagine that I'm a female boxer, I don't think I'd prefer to have a male boxer stepping inside the ring as my opponent.' Er zijn slechts twee geslachten – en sommige opdelingen aan de hand daarvan zijn volstrekt gerechtvaardigd – zo stelt Dawkins, hoewel hij erkent dat er een heel klein percentage mensen is dat wordt geboren met geslachtskenmerken die niet per se in die binaire opdeling passen. Over geslacht is hij uitgesproken en gevat; hij neemt geen blad voor de mond, wat een aantal keer tot gelach uit de zaal leidt.

Geloven in een god

Er wordt gespot met het idee van een god en gelachen over het daarin geloven. Dawkins legt uit dat wie de wetenschappelijke methoden volgt niet anders kan dan concluderen dat er geen ondersteuning is voor het idee dat een god bestaat.

De meeste gelovigen die Dawkins heeft ontmoet – zeker de christelijke gelovigen – waren aardige mensen. Maar het gevaar zou zitten in het moment dat deze gelovigen het voor het zeggen zouden krijgen: hoe tolerant zouden zij dan zijn naar andersdenkenden, naar niet-gelovigen? Filosoof Floris van den Berg maakt dit punt regelmatig over SG-P'ers en de Vlaamse auteur Wim van Rooy stelde hetzelfde over moslims toen hij te gast was in de podcast De Vrije Gedachte. Waar ligt de loyaliteit van gelovigen als hun religie een meerderheid heeft? Bij de democratische rechtsstaat en tolerantie, of bij God en diens representanten op aarde?

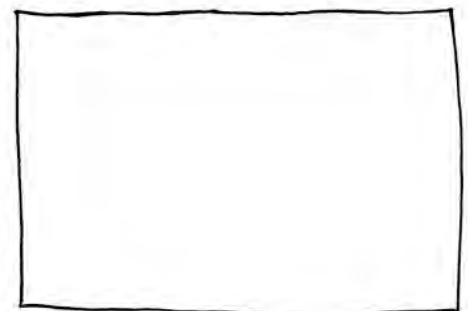

Bestuursleden Floris van den Berg en Bart Collard woonden het evenement bij

Islam: de olifant in de kamer

Aan het einde van de voorstelling mochten er vragen gesteld worden vanuit de zaal. Een lange rij mensen vormde zich. Het woord islam, de olifant in de kamer, was nog niet gevallen. Dawkins bevriest doorgaans als hem in interviews naar deze religie wordt gevraagd. Hij is – terecht – bang voor de potentiële gevolgen van jezelf uitspreken tegen de islam, terwijl hij zich niet inhoudt over het jodendom en het christendom.

Vanuit de zaal werd gevraagd wat Dawkins zag als de grootste ideologische dreiging van onze tijd voor de westerse wereld, vanuit een atheïstisch perspectief bezien. Dawkins reageerde: 'I think I should shut up at the moment.' Er werd gelachen en geapplaudisseerd, omdat duidelijk was wat zijn antwoord was: islam. Maar wat is er grappig aan als een van de belangrijkste wetenschappers en denkers van onze tijd niet durft uit te spreken wat hij als de grootste bedreiging voor onze hedendaagse vrijheid en gelijkheid ziet?

CARTOON OVER EEN ZEKERE RELIGIE

¹ De citaten van Dawkins die ik in dit artikel plaats, komen voort uit aantekeningen die ik tijdens de show heb gemaakt van hetgeen hij heeft gezegd. Ze zijn dus niet altijd woordelijk uitgesproken. De betekenis ervan is echter niet significant veranderd.

Kort daarop volgde een soortgelijk moment. Iemand vroeg wat Dawkins als de meest gevaarlijke meme zag. Dawkins reageerde: 'The most dangerous meme... Well, what do you think?' En hij kaatste de bal terug. De vraagsteller reageerde daarop voorzichtig: 'Well, one from a certain religion.' Hij doelde op de Mohammedcartoons. Toen Dawkins niet reageerde, vulde de vraagsteller aan: 'I fear this religion could take over...' Dawkins aarzelde: 'A certain religion,' herhaalde hij alsof hij niet wist over welke religie het ging. De vraagsteller zei: 'As in Iran.' Dawkins reageerde: 'Yes, that cer-

tainly is a big worry,' alsof hij het over het Iraanse regime had en voegde toe: 'I think it's pessimistic to think it could take over the world, in comparisson to rational humanism.' En zo veranderde hij het gespreksonderwerp van de islam naar een corrupte orthodox gelovige overheid, waarover hij wel uitspraken durfde te doen.

Dawkins hoefde de Mohammedcartoons niet te projecteren op een scherm. Hij hoefde niet eens te zeggen dat hij vond dat je ze moet kunnen tekenen. Zelfs het benoemen dat deze cartoons de meest gevaarlijke memes zijn durfde hij niet. Wellicht

oogt dat zwak, maar geef hem eens ongelijk. Salman Rushdie werd ruim dertig jaar na de verschijning van *The Satanic Verses* op een podium aangevallen en met een mes bewerkt, omwille van die publicatie.

Het zwijgen van Dawkins over dit onderwerp getuigt wellicht van een probleem met islam, maar ook van een probleem in de westerse wereld: dat we de problemen rondom de islam niet durven – en wellicht niet kunnen, in verband met onze fysieke veiligheid of repercussies vanuit de sociale omgeving – benoemen.

WERELDS NIEUWS

door **René van Elst**

De paus is feilbaar maar houdt van mensen

Zoals eerder aangekondigd is in januari een boek *Hoop: de autobiografie* van Paus Franciscus uitgekomen in maar liefst 80 talen. Ik merk op dat de titel eigenlijk "Koester hoop" zou moeten zijn, want de Italiaanse titel *Spera* is een werkwoord.

Ik licht hier enkele punten uit wat Hendro Munsterman van het Nederlands Dagblad er op 14 januari over schreef: de Nederlandse editie is bijzonder slordig uitgevoerd; "Franciscus houdt van de kerk omdat hij van mensen houdt"; het is "in zekere zin een groot biechtboek van een jezuïet die beseft constant tekort te schieten"; de paus zegt vrijwel niets over zijn Argentijnse perioden als provinciaal van de Jezuïeten (toen hij naar eigen zeggen veel fouten maakte) en later als aartsbis-

schop, toen hij streed tegen Argentijnse politici en Vaticaanse prelaten; de laatste hoofdstukken vormen een lange preek over zijn visie voor de kerk en zijn hoop voor de toekomst van de mensheid.

Anne van der Schoot (NRC 13 jan.) mist uitleg over wat de jonge Jorge Mario Bergoglio bewoog om te kiezen voor het priesterambt. Ook zij mist bijzonderheden over zijn Argentijnse kerkjaren. In zijn visie voor de kerk ziet zij weinig concreets. Een aardig detail vind ik dat het hoofdstuk over zijn pausverkiezing in 2013 volgens haar heel herkenbaar zal voorkomen aan wie de film *Conclave* heeft gezien. Die film kan ik u trouwens aanbevelen (om de *visuals*, de sfeertekening en het acteerwerk); over het boek kan ik geen uitspraak doen, behalve dan dat het mij geen *pageturner* lijkt.

Geen bloed alstublieft

Het is een bekend feit, maar de NRC besteedde er op 13 januari in een artikel van Thomas Borst veel aandacht aan: Jehovah's getuigen (het artikel spreekt steeds foutief over Jehova's en Jehova's getuigen) accepteren geen bloedtransfusies, op basis van Handelingen 15:29. Het werkte zeer geloofsbevestigend voor de Jehovah's toen een zekere Stefanie van Dijk in een levensbedreigende situatie een bloedtransfusie weigerde en dat – dank zij Gods zegen natuurlijk – overleefde. Later is zij uitgetreden – en sociaal doodverklaard – en nu beseft zij dat het aan de artsen te danken was.

Dat de Jehovah's bloed weigeren leidt tot moreel en juridisch complexe vraagstukken, waar het artikel te uitgebreid op ingaat om er hier een samenvatting van te geven. Een belangrijk punt is dat er in ons land georganiseerd contact is tussen de Jehovah's en de ziekenhuizen om problemen voor te zijn.

"toen hij streed tegen Argentijnse politici" [beeld gegenereerd met Microsoft a.i.]

Dominee ziet het licht

Ook al niets nieuws is dat een dominee van zijn geloof afvalt. Domela Nieuwenhuis kennen wij als historisch voorbeeld, maar velen zijn hem gevolgd. Dat krijg je als je de Bijbel nuchter bekijkt. Karin Mulder van het Algemeen Dagblad haalde op 8 januari de gepensioneerde dominee Derk Floors voor het voetlicht. Laatstelijk was hij 17 jaar dominee in Rheden. Nu beseft hij dat God niet echt bestaat en dat hij een literaire figuur is, omdat de Bijbel van A tot Z mensenwerk is. Floors twijfelde eigenlijk al zijn hele leven. Maar hij blijft de Bijbel een schitterend boek vinden! Nog niet helemaal goed gelezen dus...

Opgewekt in Drachten

Ik heb het al eerder over succesvolle Nederlandse predikers en profeten gehad. Op de website revive.nl vinden we er nog een paar, onder de kop "Ongewone opwekking breekt uit bij Gods Foundation in Drachten, meer dan twaalf uur per dag wordt God aanbeden!" Het gaat om Yvonne en Benjamin Manz, die diensten organiseren aan de Zuidkade 53 in Drachten. Zij voelen de aanwezigheid van God en de Heilige Geest en ze zien engelen en ze schijnen wat dat alles betreft een aanstekelijk effect op hun volgelingen te hebben.

Dawkins geen atheïst meer?

Gaat Richard Dawkins nu Ayaan Hirsi Ali achterna? Zo erg is het gelukkig niet. Hij heeft wel met twee andere atheïstische heren van naam, Steven Pinker en Jerry Coyne, zijn lidmaatschap van de Freedom From Religion Foundation (FFRF) opgezegd; hij was nog wel, evenals Coyne, erelid daarvan. Pinker was zelfs ere-voorzitter. Wat is er aan de hand? De splijtzwam *genderkwestie en transrechten* heeft weer eens zijn tweedrachtzaaiend werk gedaan. Volgens de FFRF kunnen transvrouwen aanspraak maken op de aanduiding vrouw, zoals omschreven door Kat Grant in een artikel *What is a woman?*: "een vrouw is wie zegt dat ze dat is." Coyne daarentegen vindt de biologische definitie van 'vrouw' door haar voortplantingsvermogen geenszins achterhaald. Zijn tekst daarover werd eerst op de website inhoudelijk afgekeurd en later verwijderd. Hij ziet daar 'woke' krachten achter. In zijn opzeggingsbrief maakt hij melding van hoe Dawkins zijn afkeuring daarover deelt. Pinker schrijft dat de FFRF heeft afgedaan als verdediger van het atheïsme en nu een nieuwe religie oplegt. Tot zover put ik de info uit een stuk van Lodewijk Dros in Trouw van 2 januari.

Het stuk van Kat Grant vindt u hier: <https://freethoughtnow.org/what-is-a-woman/>.

Twee brieven terzake van Steven Pinker staan op de website van Jerry Coyne: <https://whyevolutionistrue.com/2024/12/29/steve-pinker-resigns-from-the-freedom-of-religion-foundation/>. Daarin staat ook een link naar het standpunt van de FFRF.

Coyne's eerste reactie: <https://freethoughtnow.org/biology-is-not-bigotry/>

Coyne's opzegging: <https://whyevolutionistrue.com/2024/12/29/i-resign-from-the-freedom-from-religion-foundation/>

en die van Dawkins: <https://whyevolutionistrue.com/2024/12/29/a-third-one-leaves-the-fold->

richard-dawkins-resigns-from-the-freedom-from-religion-foundation/.

De Taliban weten best wat een vrouw is

In Afghanistan houdt men zich niet bezig met zo'n discussie over wie of wat precies een vrouw is. De Taliban weten dat gewoon en houden ook stevig vast aan het traditionele onderscheid tussen de seksen op alle terreinen des levens. Je weet daar waar je aan toe bent... Een nieuwtje daarover vond ik onder meer op de Engelstalige website france24: 'Het hoofd van de Taliban verbiedt ramen die uitkijken op plaatsen waar gewoonlijk vrouwen verkeren.' Gelukkig hoeft er niet verbouwd te worden, het geldt voor nieuwe woningen; ongewenst uitzicht uit bestaande ramen kan met bijvoorbeeld muurtjes geblokkeerd worden. Alles om onzedelijke handelingen bij het zien van vrouwen te voorkomen, schrijft zegsman Zabihullah Mujahid op X. *A dirty mind is a joy forever!*

Afghaanse vrouwen (Wikipedia)

Ik veronderstel het bekend wat voor beperkingen de Taliban sinds augustus 2021 zoal aan de vrouwen in het land hebben opgelegd. Nieuw is daarbij ook nog een verbod op publiekelijk zingen of gedichten voordragen. En buitenshuis worden vrouwen geacht hun stem en lichaam te versluieren, wat het lichaam betreft bij voorkeur in een boerka. Zijn die muurtjes dan nog wel nodig? Ja, bijvoorbeeld voor als je in de keuken van de overburen kunt kijken. Sommige radio- en tv-stations laten nu geen vrouwelijke stemmen meer horen. De bewegingsvrijheid van vrouwen zonder begeleiding van hun echtgenoot of een man uit de familie is sterk ingeperkt.

De V.N. spreken van *gender-based apartheid* en hebben aangedrongen op intrekking van de nieuwe wetgeving. De internationale gemeenschap staat echter vrijwel machteloos.

De kerk uit en vergeten worden?

Volgens een ND-bericht van 16 december van Hendro Munsterman buigt het Europese Hof van Justitie zich nu over de vraag of iemand die als kind gedoopt is zich uit het doopregister van zijn of haar kerk mag laten schrappen ("ontdopen"). Dat is iets anders dan opzeggen van het lidmaatschap. En ook iets anders dan alleen een priesterlijke streep door het naamvakje. Een ex-katholieke Belg die geschrapt wilde worden kreeg gelijk van de Belgische Gegevensbeschermingsautoriteit; het bisdom Gent ging in beroep (want de kerk vindt de registratie nodig om een herhaalde doop te voorkomen – vraag me niet hoe dat werkt als iemand naar een andere kerk gaat)

en zo kwam de zaak uiteindelijk bij het Europese Hof. Wij wachten af...

Ruk naar rechts

Sjoerd de Jong besprak in de NRC van 13 december een drietal boeken die met geloof en ongeloof te maken hebben, namelijk van Stephan Sanders *Wonder, wonderlijk, oefeningen in geloof*, van Stine Jensen *Goddeloos* en van Rik Peels *Leven zonder God, wat je kunt leren van atheïsten*. Het zou te ver voeren om zijn kijk op die drie boeken hier samen te vatten. Hij wijst op het defensieve karakter van Jensens 'teder atheïsme'. En gelukkig levert hij terechte kritiek op Peels, die meent dat we van atheïsten kunnen leren "hoe we een houdbaar, gezond, religieus en theologisch robuust beeld van God kunnen construeren dat verder gaat dan stereotypen." Een godsbeeld waar atheïsten niets tegenin kunnen brengen, denk ik dat het doel is. Maar Peels begrijpt niet, dat hij in feite zwakker komt te staan hoe meer hij zich uitslooft voor het 'construeren van een godsbeeld'.

Ik signaleer deze drieëenheid van een boekbespreking eigenlijk vooral omdat De Jong zijn verhaal ophangt aan een trend die hij waarneemt: "Onder conservatieve revolutionairen in de VS én Europa tekent zich een reactionair-christelijke herleving af, een die van het geloof een cultuurpolitiek bastion wil maken tegen de morele verloedering die het Westen in haar greep zou hebben. (...) Dat is niet vreemd, de behoefte om God na zijn overlijden in Hospice Nietzsche weer 'dichtbij te brengen' en voor eigen doelen te gebruiken, is gloeiend hedendaags, van militant-rechts tot postkoloniale godsgeleerdheid die de Bijbel leest als een gids voor al uw inclusiviteit."

Dat is een trend waar we in deze kolommen wel vaker aanwijzingen voor zien. Maar zijn er niet tegelijk ook aanwijzingen voor toenadering tussen atheïsme en rechts?

Volkspartij voor Vrijheid en Verlichting?

Partijleider Yeşilgöz van de VVD zei op 20 november op een bijeenkomst in Artis: „Religie hoort in een seculiere samenleving geen controlerende invloed en zeker geen druk uit te oefenen op de maatschappij. [...] Geloof zorgt voor saamhorigheid. Tot het moment dat geloof een georganiseerd karakter krijgt [...]. Dan gaat het mis. Of het nu gaat over orthodoxe stromingen binnen het jodendom en het christendom, of over de islam: in de basis moet het geloof zich aan onze vrije samenleving aanpassen. In plaats van dat onze vrije samenleving zich aan het geloof moet aanpassen."

Hubert Smeets wees er in een NRC-column van 28 december op dat dit haaks staat op de principes van haar eigen partij. In het laatste beginselprogramma van de VVD uit 2008 staat namelijk: „De Nederlandse samenleving vindt haar oorsprong in de joods-christelijke traditie, het humanisme en de Verlichting. Deze beschavingsfundamenten vormen [samen met taal, geschiedenis en grondwet, red. NRC] de grondslag voor onze nationale identiteit".

Hier vergelijkt Smeets appels met peren; wat je kunt beschouwen als de historische grondslag van onze maatschappij en/of 'identiteit' is één ding; hoe dingen geregeld moeten worden in onze intussen overwegend seculiere maatschappij is een ander ding. Terecht is wel

dat Smeets het logisch zou vinden als Yeşilgöz nu met voorstellen zou komen om de vrijheid van onderwijs te beperken, en dat hij er op wijst dat zoiets ten koste zou gaan van de relaties met de conservatief-religieuze partijen.

De speech van Dilan Yeşilgöz vindt u hier, in een video en als tekst: <https://www.vvd.nl/nieuws/dilan-yesilgoz-over-vrijheid-en-integratie/>

Diederik van Dijk (SGP-politicus) en Bart Jan Spruyt (historicus) reageerden in de NRC van 27 november dat Yeşilgöz "kiest voor de weg van ontworteling en nihilisme." ChristenUnie-leider Mirjam Bikker toonde zich in Trouw van 21 november flink ontstemd over de woorden van Yeşilgöz; zij zei dat vrijheid van godsdienst de hoeksteen is van onze democratie en dat religie wegzetten als gevaarlijk diversiteit reduceert en polariseert.

Het meest vervolgd geloof

Volgens een onderzoek van de stichting Open Doors, die zich tot doel stelt "Vervolgde en bedreigde christenen wereldwijd versterken, toerusten en aanmoedigen tot het uitleven en verspreiden van het evangelie" is het Christendom het meest vervolgd geloof ter wereld en hebben dezer dagen zo'n 380 miljoen mensen te maken met zware vervolging en discriminatie wegens hun geloof in Jezus Christus. De schuldigen zijn vooral de autoritaire regimes zoals in Centraal-Azië en het wijdverspreide geweld in Sub-Sahara Afrika. Meer bijzonderheden op: <https://goededoelen.nl/nieuws/open-doors-380-miljoen-christenen-vervolgd-en-gediscrimineerd>

[beeld gegenereerd met Microsoft a.i.]

"Jezus" in de biechtstoel

De website domradio.de schreef op 28 november over een Jezus-avatar die twee maanden lang heilzaam werk probeerde te doen in een biechtstoel in de Peterskapelle in het Zwitserse Luzern. De al of niet gelovige kerkgangers konden met de digitale Jezus een gesprek voeren. Of de gekruisigde zich aan het biechtgeheim hield is mij niet bekend. De discussie is nu gaande of men met dit "Deus in Machina"-experiment in een tijd-

perk van nieuwe spiritualiteit is gekomen of dat er sprake is van een machtsovername van de duivel...

Stefan vs. Stine

Elders in dit nummer kunt u het NRC-stuk *God blijft dood* van Stine Jensen lezen. De theoloog/hoogleraar/publicist Stefan Paas reageerde daarop op 21 oktober. Hij spreekt van een “sympathiek betoog voor een gematigd bondgenootschap van atheïsten en gelovigen die zich inzetten voor seculariteit.” Hij stelt ook dat Jensen ‘seculier’ gelijkstelt aan ‘atheïstisch’; daar maakt hij bezwaar tegen. Seculier, zegt hij, is een van oorsprong christelijk begrip dat betrekking heeft op ‘het tijdelijke’ (ofwel het wereldlijke, RvE), waarin beslist wordt over zaken van algemeen belang. In de seculiere ruimte kan ieder ongeacht levensovertuiging meedoen in het publieke debat en zo wordt het ook gezien in de moderne politieke filosofie. Die seculiere ruimte is onvermijdelijk gevuld met levensbeschouwelijke argumentatie en is dus niet ‘atheïstisch’, zoals Jensen lijkt te denken. En atheïsme is ook een levensbeschouwing en geen neutrale middenpositie. Een atheïstische seculiere ruimte zou religieuze burgers discrimineren; je mag niet verwachten dat die zich buiten de deur als atheïsten gedragen.

Tot zover Paas. Als je van zijn begrip ‘seculier’ uitgaat, is het wel logisch. Maar er is ook nog een begrip

‘secularisatie’, dat (volgens de dikke Van Dale) betekent: *het proces waardoor de voornaamste sectoren van het maatschappelijk leven onttrokken worden aan de kerk en het geloof*. In die zin behoort openbaar onderwijs volgens Jensen seculier te zijn. Zij schrijft: religieus neutraal. Dat is iets anders dan atheïstisch en het houdt niet in dat religieuze burgers gediscrimineerd worden; scholieren van alle gezindten zijn welkom, zonder dat een bepaald geloof een bevoorrechte positie krijgt en/of gepropageerd wordt of dat er bepaalde faciliteiten worden geboden voor religiebeleving.

Uit de paragraaf ‘Politiek gekaapt’ blijkt duidelijk dat Jensen alle levensovertuigingen een plaats geeft in haar seculiere samenleving; zij pleit (slechts) voor het beter zichtbaar worden van de (atheïstische) middenpositie, na ruimdenkende/verlichte gelovigen, liberalen, humanisten en linksen daarin welkom geheten te hebben. Ik meen te mogen vaststellen dat Paas het stuk niet goed gelezen heeft; Jensen heeft seculier niet gelijkgesteld aan atheïstisch.

Volgens Paas is atheïsme geen neutrale middenpositie. Het is maar hoe je het bekijkt: ten opzichte van de inhoud van geloof en vooral geloofsvoorschriften staan atheïsten niet neutraal, maar te midden van verschillende geloven wel, als het om de gezamenlijke ‘huishouding’ gaat.

Кирилл, de Russische oorlogspatriarch

door Anton van Hooff

Na de Wende van 1989

In de zomer van 1990 liep ik voor het eerst, als in een droom, op de Nevski Prospekt, de hoofdboulevard van toen nog Leningrad, mij vertrouwd uit Dostoevski. Op alle straathoekhoeken stonden predikers hun blijde boodschappen te verkondigen. Mijn Russische vrienden waren verbaasd in mij een westerse godloochenaar op bezoek te hebben. Zij waren zich namelijk allemaal aan het bekeren. Sommigen lieten zich alsnog dopen, anderen bezegelden kerkelijk hun huwelijk. Eén vakgenoot had er toch maar van afgezien, want dan moest je beloven je leven lang bij je man te blijven...

Slaafsheid van de Slavische Kerk

35 jaar later heeft de Russisch-Orthodoxe Kerk haar positie als dienaar van de autoritaire staat teruggekregen. Tsaar Poetin laat zich graag met patriarch Kirill zien. Intertijd schutterde hij wel als hij het kruisteken maakte, zoals Anna Politkovskaja in haar Russisch dagboek honend opmerkte.¹

Tot en met de Eerste Wereldoorlog was god met ieder van de strijdende partijen. In Rusland staat-ie nu aan de kant van de soldaten in de Poetin-Oorlog.² En gods verte-

genwoordiger op aarde, de patriarch van Moskou, vertolkt de goddelijke wil. Kirill heeft de overval op het Slavische broedervolk een heilige oorlog genoemd, een kruistocht tegen het decadente Westen. Soldaten die sneuvelen, kunnen er zeker van zijn dat al hun zonden door het offer van hun leven zijn uitgewist. En waarom zouden rechtgelovigen bang zijn voor een kernoorlog? Hij brengt immers het einde der tijden dichterbij!

Dit religieuze cynisme bevestigt weer eens de stelling van Richard Dawkins dat godsdienst een groot kwaad is. Zij brengt slechts ontarding van het morele besef.

Laatste staaltje van cesaropapisme

Bij de viering van het orthodoxe kerstfeest, volgens de Juliaanse kalender op 6/7 januari, liet Poetin door zijn kerkelijke trawant Kirill een stel kruisen en iconen zegenen, bestemd voor Russische commandanten aan het Oekraïense oorlogfront. Op de halskettingen zijn Poetins initialen gegraveerd. De patriarch merkte op dat de iconen Vladimir de Grote voorstelden, Poetins patroonheilige die de ‘hereniging van het Russische land’ symboliseert.

¹ Anna Politkovskaja, *Russisch Dagboek*, De Geus, Breda 2007.

² Zo zou de ‘speciale actie tegen Oekraïne’ betiteld moeten worden.

Poetin en Kirill bij het zegenen van de oorlogsiconen

Prediking aan de Nevski Prospekt, juni 1990 (beeld uit eigen video, in de nog povere kwaliteit van toen, enigszins verbeterd met Kunstmatige Intelligentie)

Patriarch Kirill en Poetin (Wikipedia)

AANWIJZINGEN VOOR AUTEURS

Uw bijdragen aan dit blad worden zeer gewaardeerd. Wij verzoeken u om bij het aanleveren met de volgende informatie en aanwijzingen rekening te houden.

- Bijdragen aan het blad worden – in verzorgd, leesbaar Nederlands – in digitale vorm aangeboden aan het email-adres van de Redactie.
 - Als auteur bent u zelf verantwoordelijk voor de inhoud van uw werk. Buiten die verantwoordelijkheid vallen door de Redactie in het werk aangebrachte correcties.
 - De Redactie noch de vereniging De Vrije Gedachte (DVG) is aansprakelijk voor plagiaat, auteursrechtenschending etc., gepleegd door auteurs.
 - Het copyright op een geplaatste bijdrage blijft berusten bij de auteur; DVG is echter gerechtigd de bijdrage geheel of gedeeltelijk opnieuw te plaatsen, hetzij in het blad hetzij in een bloemlezing in boekvorm hetzij op de website of Facebookpagina.
 - U verstrekt over/van uzelf enige personalia en een portretfoto die bij het werk kunnen worden afgedrukt als het om een publicatie van enige omvang gaat.
 - In overleg met de Redactie kan een bijdrage desgewenst onder pseudoniem worden gepubliceerd; anonieme bijdragen worden echter niet geaccepteerd. De auteur moet voor de hoofdredacteur bereikbaar zijn.
 - Wij gaan ervan uit dat een artikel niet veel langer is dan 3000 woorden en een boekbespreking die niet diep op thema's uit het boek ingaat niet veel langer dan 1500 woorden.
 - Veronderstel niet te veel voorkennis bij de lezers; vermijd technische/geleerde termen of leg ze uit.
 - A.u.b. niet te veel noten.
 - Vertaal niet-Nederlandstalige teksten/citaten.
 - Zorg voor een sprekende titel, die te maken heeft met het onderwerp, en voor bijpassende sub-onderwerpen met tussenkopjes.
 - Een mini-samenvatting, waarin ook de belangrijkste trefwoorden voorkomen, wordt op prijs gesteld.
 - Noem het hoofdonderwerp in het begin en schrijf de rest ter ondersteuning van dit onderwerp, zodat de lezer de argumentatie / illustratie en de weg naar de eventuele conclusie kan volgen.
 - Spring niet via vrije associaties van de hak op de tak en haal geen dingen erbij die niet met het hoofdonderwerp te maken hebben, waardoor de lezer de weg kan kwijtraken.
 - Vindt u dat een uitweiding belangrijk is ter illustratie van het hoofdthema, leg dan uit hoe.
 - Lees uw stuk zelf goed na; controleer de zinsbouw en spelling, in het bijzonder van de genoemde namen.
- Onze dank voor uw medewerking!

De Redactie

DE AUTEURS VAN DIT NUMMER

Stanley Bakker (Spakenburg 1970) is ondernemer op het gebied van cloud-oplossingen voor Sales, Marketing en Support. Sinds 2018 in het bestuur van De Vrije Gedachte, thans als penningmeester; is ook webmaster van de DVG-site. Lid van de Vereniging tegen de Kwakzalverij. Studeert psychologie aan de Open Universiteit.

Floris van den Berg (Naarden 1973) is milieufilosoof aan de Universiteit van Utrecht, voorzitter van De Vrije Gedachte, lid van het Humanistisch Verbond en donateur van Skepsis. Van hem verschenen diverse boeken, zoals *Hoe komen we van religie af?* en (het meest recent) *Recalcitrant*.

Paul Cliteur (Amsterdam, 1955) is een Nederlands rechtsfilosoof en voormalig politicus. Hij staat bekend om zijn rechts-liberale inslag, zijn atheïsme, republicanisme en inzet voor dierenrechten. Hij is onder meer voorzitter van het Humanistisch Verbond en Eerste Kamerlid voor Forum voor Democratie geweest. Schreef vele boeken over rechtswetenschap en -filosofie, darwinisme, atheïsme, humanisme, moraal etc.

Bart Collard (Elsloo (L) 1988), secretaris van DVG, is criminoloog en docent/coördinator aan de Politieacademie. Hij schrijft over ecohumanistische onderwerpen. Momenteel werkt hij aan een proefschrift over terrorisme en religie aan de Universiteit Leiden. Recent boek: *Het recht op misinformatie*.

René van Elst (Amsterdam 1950) studeerde sociologie en (deels) rechten, is gepensioneerd Human Resources medewerker, vertaalde poëzie van Fran Winant, is sinds 2014 meestentijds hoofd- en eindredacteur en opmaker van De Vrijdenker, maakt foto's en video's van vrijdenk-evenementen, donateur van Skepsis.

Martin Harlaar (Amsterdam 1956) is freelance historicus, opgeleid aan de UvA. Houdt zich de laatste jaren bezig met onderzoek naar en schrijven over woke-activisme, Social Justice Warriors en gender-ideologie. Aspirant-bestuurslid van DVG.

Anton van Hooff (Den Haag 1943) is klassiek historicus te Nijmegen, redacteur van De Vrijdenker en oud-voorzitter van De Vrije Gedachte, Vrijdenker van het Jaar 2023. Auteur van diverse boeken, de recentste zijn *Je hebt gewonnen*, *Galileëer* en *Sparks from Spartacus, Life and Afterlife of the Ancient Rebel*.

Jeroen Janssen (1957) heeft zowel doctoraal Theologie (godsdienstwetenschappen) als doctoraal Sociale Wetenschappen alsook een kandidaats Oosterse Talen en werkte achtereenvolgens in het onderwijs, de onderwijsbegeleiding, een jongerencentrum en bij de COA.

Stine Eilskov Jensen (Hillerød, 1972) is een in Denemarken geboren filosofe en publiciste/columniste. Zij studeerde literatuurwetenschappen (met doctoraal cum laude) en filosofie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze promoveerde in 2002 aan de Universiteit Maastricht op het proefschrift *Waarom vrouwen van apen houden*. Zij was docente aan de Vrije Universiteit. In 2022 werd ze benoemd tot bijzonder hoogleraar Publieksfilosofie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Ze schreef diverse boeken en maakte TV-series over filosofie. Haar nieuwste publicatie heet *Goddeloos*, zij pleit daarin voor een radicaal, maar ook teder atheïsme, dat vrijmoedig van zich laat horen wanneer het gaat om hete hangijzers die te maken hebben met religie. Op 7 december 2024 huldigde De Vrije Gedachte haar als Atheïst van het Jaar 2024.

Leo D. Lichteberg (1952), begon zijn schrijversbestaan als filmrecensent bij dagblad De Waarheid. In 1999 schreef hij het filmscenario *De Liefde van een Drinker* dat werd aangekocht door de NPS en omgewerkt tot de televisiefilm *Zaanse Nachten*. Inmiddels is hij drie romans en een opdrachtboek verder. In 2023 verscheen zijn dichtbundel "Verzameld Werk (1969 – 2022)". Zijn vierde roman *Het Pad van de Krijger* komt in 2024 uit.

Jan Willem Nienhuys (Den Haag 1942) was universitair docent wiskunde (T.U. Eindhoven), is schrijver, vertaler, secretaris van Skepsis en redacteur van Skepter. Schreef (met Marcel Hulspas) *Tussen waarheid en waanzin*.

Enno Nuy (Aerdts 1950) is ondernemer en oud-hoofdredacteur van De Vrijdenker.

Matthew de Roode (Rotterdam 1967) is opgeleid als chemisch technoloog en werkzaam als innovatiemanager. Naast zijn donateurschap van Skepsis is hij lid geworden van DVG om een beetje tegenwicht te bieden aan de uitholling van de wetenschappelijke methode en van de verlichtingsgedachte.

Keyvan Shahbazi (1964) vluchtte in 1983 uit Iran. In Nederland werd hij adviseur van diverse ministers en columnist van 'de Volkskrant'. Hij is als cultureel psycholoog verbonden aan de Politieacademie en lid van de Raad van Toezicht van VluchtelingenWerk Nederland. *De Amerikaan van Karadj*, geschreven in het Nederlands, is zijn debuut en verscheen in augustus 2021. Zie voor meer: <https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/keyvan-shahbazi-iran>.

De kartoens zijn van de Turnhoutse cartoonist **Gie Campo** ("Gier").

Allen hartelijk dank voor hun bijdragen!

Doelstelling van De Vrije Gedachte

De vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' stelt zich ten doel: het bevorderen van het vrijdenken. Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

- Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid, daarbij strevend naar:
 - bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en onwetenschappelijke houding,
 - vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.
- Moreel handelen vanuit het besef van:
 - eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden,
 - menselijke waarde,
 - solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu,
 - de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

Steun De Vrije Gedachte!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt de vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven,
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een plaatselijke of regionale kring te starten,
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen,
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder),
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging,
- te reageren op publicaties e.d. van 'De Vrije Gedachte',
- lid te worden van vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' (zie het informatiekader in dit blad),
- abonnee te worden van het blad 'De Vrijdenker' (zie het Colofon van dit blad).

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via info@devrijegedachte.nl; voor andere contactmogelijkheden zie het informatiekader in dit blad.

Bezoek onze website
devrijegedachte.nl
en onze Facebook-pagina
'De Vrije Gedachte'

Het driekleurig viooltje is sinds de 19de eeuw het internationale symbool van de vrijdenkerij. Dit bloempje heeft in het Frans de naam *pensée*, die gedachte betekent. De bloem heeft deze naam gekregen omdat de vorm ervan op die van een menselijk gezicht zou lijken en omdat de bloem in augustus vooroverbuigt alsof hij diep in gedachten is. *La libre pensée*, een term die Victor Hugo in 1850 geïntroduceerd zou hebben, betekent letterlijk de vrije gedachte en is de Franse benaming voor het vrijdenken. (Bron: Wikipedia.org.)

strikte scheiding tussen kerk en staat – weren van indoctrinatie uit opvoeding en onderwijs – bevorderen van een kritisch onderzoekende, wetenschappelijke houding – ontmaskeren van religie, pseudowetenschap en andere waanvoorstellingen – vrijheid van expressie – respect voor de waardigheid van de mens als wezen met een eindig en eenmalig bestaan – erkenning van het volledige zelfbeschikkingsrecht van de mens over eigen lijf en leden